

การประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตชน้ในวรรณกรรมของ
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุดโสม)

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

มิถุนายน 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

การประกอบสร้างอุปถัมภ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของ
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุดโสม)

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
มิถุนายน 2564
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การประกอบสร้างอุปถัมภ์ในทัศนคติในวรรณกรรมของ
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ของ พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุขโสม)

ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยพะเยา

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญยเสนอ ตริวิเศษ)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยา กุลสุวรรณ)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวรรณ ศรียาภัย)

.....กรรมการ

(ดร.วรัญญา ยิ่งยงศักดิ์)

.....กรรมการ

(ดร.ศราวุธ หล่อดี)

อนุมัติ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติมา กาวีระ)

คณบดีคณะศิลปศาสตร์

มิถุนายน 2564

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยการได้รับความเมตตาและความช่วยเหลือจากผู้ที่มิ
คุณูปการต่อผู้วิจัย ผู้วิจัยมีความตั้งใจศึกษาค้นคว้า ทำให้สำเร็จได้เพราะความเมตตาอนุเคราะห์
ในการให้คำแนะนำ ช่วยเหลือจากคณาจารย์ และผู้เกี่ยวข้องทุก ๆ ท่าน จึงขอเจริญพรขอบพระคุณ
และขอบันทึกความปรารถนาดีของท่านไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวรรณ ศรียาภัย ประธานที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.บุญยเสนอ ศรีวิเศษ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยา กุลสุวรรณ และดร.วรัญญา ยิ่งยงค์ดี กรรมการที่ปรึกษาร่วม
วิทยานิพนธ์ รวมทั้ง ดร.ศราวุธ หล่อดี กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตากรุณาให้ข้อคิด
คำแนะนำการเก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์นี้ จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ตลอดจนคณาจารย์
ที่สอนที่ให้ความรู้ทุกท่าน ในการศึกษาจนจบหลักสูตร แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขในการทำวิทยานิพนธ์
จนสำเร็จเป็นเล่มดังปรากฏ

ขออนุโมทนาขอบคุณเพื่อนสหธรรมิก ตลอดจนเพื่อน ๆ ทุกท่าน ที่ได้ให้การช่วยเหลือ
และให้คำแนะนำเพิ่มเติม ขอขอบพระคุณประธาน และคณะกรรมการสอบการวิพากษ์วิทยานิพนธ์
ทุกท่าน ที่ได้มีเมตตาให้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขหรือปรับแก้วิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องสมบูรณ์

อนึ่ง ขอขอบคุณสถาบันที่ให้โอกาสในการศึกษาและสถาบันที่ปฏิบัติงานอยู่ ที่ให้สิ่งดี ๆ
แก่ผู้ศึกษาจนมีในวันนี้ ผู้วิจัยขอขอบบวชเป็นกตเวทิตาคุณ แต่บิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์
ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติสนิท มิตรสหาย ที่เป็นกำลังใจ และให้การสนับสนุนในทุก ๆ เรื่อง และ
ขอถวายเป็นพุทธบูชาไว้ในบวรพุทธศาสนาสืบไป

พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุตฺโต)

เรื่อง: การประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตชนในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)

ผู้วิจัย: พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุดโสม), วิทยานิพนธ์: ศศ.ด. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยพะเยา, 2564

ประธานที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวรรณ ศรียาภัย, **กรรมการที่ปรึกษา:** ผู้ช่วยศาสตราจารย์

ดร.กัลยา กุลสุวรรณ, ดร.วรัญญา ยิ่งยงค์ดี

คำสำคัญ: การประกอบสร้าง, อุปลักษณ์โน้ตชน, สวรรค์อุปลักษณ์

บทคัดย่อ

วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุปลักษณ์โน้ตชนในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ในด้านลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ และสวรรค์อุปลักษณ์โน้ตชน โดยใช้วรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) จำนวน 51 เรื่อง อันมีข้อความอุปลักษณ์ จำนวน 400 ข้อความ แนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ แนวคิดความเปรียบ และแนวคิดพุทธธรรม ผลการวิจัยพบว่า

ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบพบว่า มีกลวิธีการประกอบสร้างความเปรียบ 2 ระดับ คือ โลกียะธรรม และระดับโลกุตตระธรรม ในความเปรียบโลกียะธรรมจำแนกได้ 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ สัตว์ และเทวดา กลุ่มความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ พืช ปราศกฏการณ์ ธรรมชาติ น้ำ ไฟ และแผ่นดิน กลุ่มความเปรียบประเภทอาคารสถานที่ กลุ่มความเปรียบสถานที่ เกี่ยวกับน้ำ อาคาร ถนน และอ่างเก็บน้ำ กลุ่มความเปรียบประเภทเครื่องใช้ เกี่ยวกับภาชนะ และทรัพย์สิน และกลุ่มความเปรียบประเภทธรรมะ ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบในระดับโลกียะใช้คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบมากที่สุด คือ “เหมือน” รองลงมา คือ “เปรียบเหมือน” และ “เหมือนกับ” ความเปรียบโลกุตตระธรรมพบ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสิ่งมีชีวิต คือ คน สัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมมนุษย์ และกลุ่มธรรมชาติ คือ น้ำ และปราศกฏการณ์ทางธรรมชาติ มีลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบโดยใช้คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบมากที่สุด คือ “เหมือน” รองลงมา คือ “เปรียบเหมือน” และ “เหมือนอย่าง”

สวรรค์อุปลักษณ์โน้ตชนพบว่ามี 2 ลักษณะ ได้แก่ สวรรค์โลกียะ มีแก่นเนื้อหาสาระ 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสวรรค์ครอบครัวเน้นว่าสถาบันครอบครัว กลุ่มสวรรค์การศึกษา กลุ่มสวรรค์การพัฒนา คุณภาพชีวิต กลุ่มสวรรค์การปฏิบัติธรรม กลุ่มสวรรค์การบริหารจิต และกลุ่มสวรรค์พระพุทธศาสนา ส่วนสวรรค์โลกุตตระ มี 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสวรรค์คำนิยามความหมายและผู้บอกทางปฏิบัติ กลุ่มสวรรค์ลักษณะการบรรลุธรรม กลุ่มสวรรค์ลักษณะของผู้บรรลุธรรม กลุ่มสวรรค์ของธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว และกลุ่มสวรรค์ของคุณวิเศษที่ได้จากการบรรลุธรรม

อุปลักษณ์โน้ตชนในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เหล่านี้ เป็นประโยชน์ในการนำไปปรับประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านการดำเนินชีวิต ด้านปัญญา ด้านการเมือง การปกครอง และด้านการศึกษา ตามลำดับสืบไป

Title: THE CONSTRUCTION OF CONCEPTUAL METAPHOR IN LITERARY OF SOMDET PHRA BUDDAGHOSACARN
(P.A. PAYUTTO)

Author: Prakhrū Pariyat Kittivimol (Boonchoo Sudsom), Dissertation: Ph.D. (Thai), University of Phayao, 2021

Advisor: Assistant Professor Dr. Warawat Sriyabhaya, **Co–advisor:** Assistant Professor Dr. Kanlaya Kunsuwan,
Dr. Warunya Yingyongsak

Keywords: Formatting of Metaphorical Construction, Conceptual Metaphors, Essences of Conceptual Metaphors

ABSTRACT

This research aims to study Conceptual Metaphors in the literature of Somdet Phra Buddhaghosacarn (P.A. Payutto) on the pattern of formatting of metaphorical construction and essences of conceptual metaphors. The literatures of Somdet Phra Buddhaghosacarn (P.A. Payutto) consisting of 400 statements selected from 51 books were used as the main data for analyzing based on the concept of metaphor and the concept of Buddhadhamma. The results of the study were as follows.

The forms of metaphorical construction were found that there were 2 formats: Lokaia Dhamma, and Lokuttara Dhamma. In the forms of Lokaia Dhamma, they can be divided into 6 groups: the Metaphorical models of Living things consisting of human beings, animals, and Deva, the Metaphorical models of the natures consisting of plants, natural phenomenon, water, fire, and earth, the Metaphorical models of the types of building and area, the Metaphorical models of the place of water, edifice, road and reservoir, the Metaphorical models of the types of equipment, container and property, and the Metaphorical models of the types of Dhamma. The pattern of formatting of metaphorical construction on Lokaia Dhamma was found that the metaphorical conjunction word “like” was the most used, the metaphorical conjunction word “as though” was used the second, and the word “as the same like” was used the third. In the forms of Lokuttara Dhamma, there were 2 groups found: the living thing groups consisting of human, and animal, Deva, Brahm, Yaksha and Amanussa also included, and the nature groups including water and natural phenomenon only. In this finding, the metaphorical conjunction word “like” was the most used, the word “as though” was the second, and the word “as like” was the third.

To study the essences of conceptual metaphors was found that there were 2 forms: Lokaia consisting of 6 groups; the essential groups of family denoted to the family institute, the essential groups of education, the essential groups of the quality of life, the essential groups of meditational practicing, the essential groups of mental management, and the essential groups of Buddhism, and Lokuttara consisting of the essential groups of the conceptual meaning and the pointer how to meditate, the essential groups of the nature of enlightenment, the essential groups of the nature of the enlightened person, the essential groups of Dhamma occurred after getting enlighten, and the essential groups of the super natural power happened after getting enlightenment.

These Conceptual Metaphors in the literature of Somdet Phra Buddhaghosacarn (P.A. Payutto) are useful to gain the knowledge of Dhamma to apply to use in various fields: family, living life, mentality, politic, administration, education, and so on.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	7
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
นิยามและแนวคิดอุปถัมภ์.....	9
แนวคิดสารัตถะพุทธธรรม	13
ประวัติและผลงานวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15 23
3 วิธีดำเนินการวิจัย	32
ข้อมูลในการวิจัย.....	32
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	36
การเก็บรวบรวมข้อมูล	38
การวิเคราะห์ข้อมูล	38
4 การประกอบสร้างความเปรียบเทียบในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)	40
การประกอบสร้างความเปรียบเทียบระดับโลกิยะ	40
การประกอบสร้างความเปรียบเทียบระดับโลกุตระ	87

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5	
สารัตถะอุปลักษณ์โน้ตศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธ	
โฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต).....	95
สารัตถะโลกิยะ	95
สารัตถะโลกุตตระ.....	120
6	
บทสรุป	162
สรุปผลการวิจัย	162
อภิปรายผลการวิจัย.....	163
ข้อเสนอแนะ	166
บรรณานุกรม.....	167
ภาคผนวก	176
ภาคผนวก ก แบบบันทึกข้อมูลการประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตศน์.....	177
ภาคผนวก ข แบบบันทึกข้อมูลการประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตศน์.....	178
ประวัติผู้วิจัย	179

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างควม เปรียบเทียบประเภหสิ่งมีชีวิต.....	54
2 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างควม เปรียบเทียบประเภหธรรมชาติ.....	65
3 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างควม เปรียบเทียบประเภหอาคารสถานที่.....	68
4 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างควม เปรียบเทียบประเภหสิ่งของเครื่องใช้.....	75
5 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างควม เปรียบเทียบที่เป็นประเภหธรรมชาติ.....	78
6 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างควม เปรียบเทียบที่เป็นประเภหข้อความ.....	87
7 แสดงลักษณะการประกอบสร้างควมเปรียบเทียบประเภหสิ่งมีชีวิต.....	91
8 แสดงลักษณะการประกอบสร้างควมเปรียบเทียบประเภหธรรมชาติ.....	94

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้ว ทรงบรรจุแจ้งอริยสัจ 4 คือ ทุกข์หรือรู้สภาพของทุกข์ สมุห์ทัยหรือรู้เหตุของความทุกข์ นิโรธหรือรู้เหตุของการดับทุกข์ และมรรคหรือรู้ข้อปฏิบัติในการดับทุกข์ ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศพระศาสนาแก่เวไนยสัตว์ ทรงมีวิธีการเผยแผ่ธรรมด้วยกลวิธีหลายประการ วิธีที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาบรรยายและใช้กลวิธีการเปรียบเทียบในรูปแบบต่าง ๆ หรือเปรียบเทียบสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ผู้ฟังนึกเห็นภาพนั้นหรือที่เรียกว่า ภาพพจน์และการใช้อุปมาอุปไมยในออุปลักขณ์ เป็นต้น เช่น

ธรรมะคือแสงสว่างแห่งปัญญา

ปัญญาคือตาบสูัดัสกร

ครูคือแม่พิมพ์ของชาติ

ข้อความเหล่านี้เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นชัด ระหว่างธรรมะกับปัญญา ซึ่งเป็นหนึ่งในกลอุบายวิธีสอน พระองค์ทรงสั่งสอนให้ผู้ฟังเข้าใจต่อหลักคำสอนอันลึกซึ้งด้วยวิธีการเปรียบเทียบแห่งพระธรรมเทศนา นอกจากนี้ กลวิธีการเปรียบเทียบช่วยยกระดับเตือนให้ผู้ฟังตั้งมั่นต่อหลักการยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ฟังรู้จักปรับตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของชีวิต

หลังจากพระองค์ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์เป็นลำดับมา เหล่าสาวกที่ตรัสรู้ตามได้ดำเนินเผยแผ่คำสอนสืบมา จวบจน 300 ปี ในการทำสังคายนาครั้งที่ 3 พุทธสาวกได้เผยแผ่พุทธธรรมอย่างหลากหลาย กว้างขวาง ไปยังประเทศต่าง ๆ รวมถึงประเทศไทยด้วย

สังคมในปัจจุบันเกิดปัญหามวนายตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่ สาเหตุประการหนึ่งคือคนในสังคมยึดถือวัตถุนิยม เมื่อสังคมเกิดปัญหา ความทุกข์ก็ตามมา ความทุกข์เป็นของน่าเกลียด น่ากลัว และน่าตกใจสำหรับคนจำนวนมาก ทั้งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้แต่ก็ไม่อยากได้ยิน ดังจะเห็นได้จากคนที่กำลังเพลิดเพลีน ลุ่มหลง มัวเมา ไม่ตระหนักรู้ว่าตนเองกำลังมีปัญหอะไรและกำลังก่อปัญหาอย่างไร เมื่อมีผู้มาชี้ปัญหาให้ก็จะกระทบจิตใจ ทำให้สะดุ้งหวาดกลัว สะเทือนอกสะเทือนใจและเกิดความโหวงวุ่นไป สำหรับคนที่อยู่ในภาวะเช่นนั้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนในเรื่องทุกข์ และแนวทางแก้ปัญหากุศลหรือทางดับทุกข์ (ป.อ. ปยุตโต, 2555, หน้า 859) ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ จึงพยายามสอนธรรมะเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจปัญหาตนเอง

จักหาวิธีแก้ปัญหาวางไรให้ที่ถูกต้องเพื่อให้คนในสังคมอยู่อย่างมีความสุขต่อไป ซึ่งกลวิธีการสอนผ่านวรรณกรรมการเขียนของท่าน

ในประเทศไทย พุทธศาสนาได้แผ่หลายเป็นที่ยอมรับ เนื่องจากสาวกยังคงนำคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสั่งสอนแก่ประชาชนให้เข้าถึงอย่างลึกซึ้ง แต่ละครูปก็มีวิธีการแสดงธรรมในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านเป็นนักปราชญ์คนสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นพระนักวิชาการ เป็นพระนักคิดนักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนารุ่นใหม่ได้รับการยกย่องทั้งในประเทศและทั่วโลก มีผลงานโดดเด่นในหนังสือวิชาการพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป เช่น พุทธธรรม พระไตรปิฎกสิ่งทีชาวพุทธต้องรู้ ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ภาวะผู้นำและทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรม เป็นต้น

หนังสือพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับความนิยมนักอย่างกว้างขวางในแวดวงพุทธศาสนา จากผลงานที่ท่านเขียนแล้วเผยแพร่ต่อสาธารณชนนี้ จะเห็นได้ว่า ท่านเรียบเรียงขึ้นตามหลักวิชาการ กล่าวคือ มีลีลาในการใช้คำที่เป็นอุปลักษณบ้าง เป็นมโนทัศน์บ้าง เพื่อช่วยในการเผยแพร่ธรรมให้เข้าใจได้ง่าย เพราะมีการเปรียบเทียบให้เห็น ข้อมูลที่สามารถเข้าใจได้ง่าย มีการอธิบายไว้อย่างชัดเจนถึงข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจน เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาที่ด้านสารัตถะต่าง ๆ เช่น ข้อความว่า

หากชีวิตของคนเรา เปรียบเหมือนต้นไม้ต้นหนึ่ง ความรักที่เข้ามาในชีวิตก็เปรียบได้กับต้นไม้ที่ผลดอกออกใบสวยงาม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2536, หน้า 53)

จากข้อความมีการใช้ลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบ ชีวิตคือต้นไม้ต้นหนึ่งซึ่งประกอบด้วย กิ่งก้านสาขา ความรักที่เข้ามาในชีวิตเปรียบได้ดังดอกไม้ที่ออกดอกสวยงามเมื่อผิตหวังกับความรัก ก็หมดความสิ้นหวัง ไม่นึกถึงความรักที่แท้จริง คือความรักของพ่อแม่เรานั้นเอง トラบใดที่ต้นไม้ ยังได้รับความรักและการเอาใจใส่ ใบไม้ก็มีใบใหม่เกิดขึ้นมาได้เต็มต้นได้

สารัตถะในเนื้อหาในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้น กล่าวโดยสรุปจัดอยู่ในสารัตถะความหมายที่เป็นโลกียะ และสารัตถะความหมายที่เป็นโลกุตระ คำว่าโลกียะนั้น หมายถึง เนื้อหาวรรณกรรมเกี่ยวกับมนุษย์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ไม่บรรลุนิพพาน ส่วนสารัตถะความหมายที่เป็นโลกุตระ หมายถึง การบรรลุนิพพาน อยู่เหนือวิสัยของโลก หรืออุตรภาพ เป็นภาวะที่หลุดพ้นแล้วจากโลกียะ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม ตัณหา ทิฏฐิ อวิชชา อีกต่อไป ส่วนทางธรรม ได้แก่ ธรรม 9 ประการซึ่งเรียกว่า นวโลกุตระธรรม หรือโลกุตระธรรม 9 ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 เป็นธรรมะระดับสูงที่ต้องใช้สติปัญญาและความเพียรเป็น

อย่างมากในการปฏิบัติ มุ่งตรงไปยังการบำเพ็ญเพียรเพื่อ “กำจัดกิเลส” ซึ่งเป็นรากเหง้าของความทุกข์ เช่น ข้อความว่า

จิตใจเป็นเหมือนโตะทำงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2551, หน้า 23)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้สรุตตะความหมายอุปลักษณณ์มโนทัศน์เป็นโลกิยะเปรียบเทียบถึง จิตใจของมนุษย์เป็นเหมือนโตะทำงานที่มีเอกสาร หรือสิ่งของต่าง ๆ วางอยู่เต็มไปหมด ถ้าเราไม่จัดให้เรียบร้อย หรือทิ้งสิ่งของที่ไม่ได้ใช้งาน โตะก็ไม่มีที่วาง จิตใจคนเราก็เหมือนกันถ้าไม่ได้ทำสมาธิเลย จิตใจก็จะเต็มไปด้วยกิเลส

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนามาเสียดได้ดุจอาทิตยกำจัดเสียมืดส่องฟ้าให้สว่างเจิดจ้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2547, หน้า 170)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้สรุตตะความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็นสอุปาทิเสสนิพพาน เปรียบเทียบถึงผลจากการปฏิบัติธรรมของพราหมณ์ เมื่อใดที่ผู้ปฏิบัติกำจัดกิเลสเสียดได้เหมือนอาทิตยไม่มีเมฆหมอกปิดบังส่องสว่างเจิดจ้าทั่วท้องฟ้า

ผู้วิจัยเห็นว่าในหนังสือวรรณกรรมของท่าน เป็นหนังสือประกอบด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก สอนให้คนละทำชั่ว ทำแต่ความดี และการชำระจิตใจให้ขาวผ่อง การปฏิบัติตนเพื่อให้ถึงความพ้นทุกข์คือพระนิพพาน มีลักษณะเด่นด้านการใช้ภาษาที่มีวาทศิลป์ โดยเฉพาะในด้านการประกอบสร้างอุปลักษณณ์มโนทัศน์เพื่อสื่อสรุตธรรม ดังนั้นจึงสนใจวิเคราะห์การประกอบสร้างอุปลักษณณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อันจะทำให้ทราบลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบ และสรุตตะอุปลักษณณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
2. เพื่อศึกษาสรุตตะอุปลักษณณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องการประกอบสร้างอุปลักษณ์ในทัศนโนวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยอยู่ 3 ด้าน ได้แก่ ขอบเขตด้านข้อมูล ขอบเขตด้านแนวคิด ขอบเขตด้านเวลาซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีเกณฑ์การเลือกข้อมูลและข้อมูลในการวิจัย ดังนี้

1.1 เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกข้อมูล ผู้วิจัยได้คัดเลือกข้อมูลจากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านแต่งไว้ในระยะเวลา 30 ปี ตั้งแต่พุทธศักราช 2531-2561 จำนวน 51 เล่ม

1.2 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ใช้ข้อความความเปรียบจากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จำนวน 400 ข้อความ จากวรรณกรรม จำนวน 5 กลุ่ม รวม 51 เล่ม ดังต่อไปนี้

1.2.1 วรรณกรรมกลุ่มปรัชญา จำนวน 16 เรื่อง ดังนี้

- 1) รักษาใจยามป่วยไข้
- 2) อมฤตพจนานา
- 3) สมาธิตนสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้
- 4) คติธรรมคำคม
- 5) ความมั่นคงทางจิตใจ
- 6) กระแสธรรมกระแสไท
- 7) วิถีแห่งปราชญ์ ฉบับสมบูรณ์
- 8) คู่มือชีวิต
- 9) คนไทยหลงทางหรือไร
- 10) มองวิสาขบูชาหยั่งถึงอารยธรรมของโลก
- 11) ข้อคิดการทวนกระแส
- 12) วิถีสู่สันติธรรม
- 13) เหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์ เทวดา
- 14) ของขวัญแห่งชีวิต
- 15) ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ
- 16) คุณภาพ-สาระแห่งสุขภาพ

1.2.2 วรรณกรรมกลุ่มพุทธศาสตร์ จำนวน 13 เรื่อง ดังนี้

- 1) ไตรลักษณ์
- 2) นิติศาสตร์แนวพุทธ
- 3) พุทธศาสนาในเอเชีย
- 4) สัมมาสมาธิ
- 5) พุทธธรรม
- 6) บุญ บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย
- 7) พุทธศาสตร์กับการแนะแนว
- 8) ภูมิธรรมชาวพุทธ
- 9) กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่
- 10) ศิลปศาสตร์แนวพุทธ
- 11) ตามทางพุทธกิจ
- 12) จาริกบุญ-จาริกธรรม
- 13) พุทธธรรม ฉบับขยาย

1.2.3 วรรณกรรมกลุ่มสังคมศาสตร์ จำนวน 9 เรื่อง ดังนี้

- 1) กรณีสันติอโศก
- 2) วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด
- 3) คนไทยกับป่า
- 4) สันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์
- 5) กรณีระชรรวมกาย ฉบับขยาย
- 6) ภาวะผู้นำ
- 7) จักรไตซ์ตันยุคไอที
- 8) ความรุนแรงเกิดจากความอ่อนแอ
- 9) การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

1.2.4 วรรณกรรมกลุ่มจริยศาสตร์ จำนวน 6 เรื่อง ดังนี้

- 1) ชีวิต
- 2) ชีวิตสมบูรณ์
- 3) ทำอย่างไรจะหายโกรธ
- 4) การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์
- 5) ธรรมานุญชีวิต

6) ร่าเริง สดใส สู่ความเกษมศานต์

1.2.5 วรรณกรรมกลุ่มการศึกษาศาสตร์ จำนวน 7 เรื่อง ดังนี้

- 1) พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ
- 2) พุทธวิธีในการสอน
- 3) การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น
- 4) พัฒนาการ
- 5) การศึกษาลับง่าย
- 6) พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู
- 7) คุณสมบัติของผู้สอน

2. ขอบเขตด้านแนวคิด

ผู้วิจัยได้ข้อมูลมโนทัศน์อุปถัมภ์จากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แล้วจึงมาวิเคราะห์การประกอบสร้างความเปรียบจากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในประเด็นดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดการประกอบสร้างความเปรียบ มี 3 แนวคิด ดังนี้

2.1.1 แนวคิดการอุปมาของสมัคร บุราวาศ (2520, หน้า 83)

2.1.2 แนวคิดที่ว่าด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2560, หน้า 407–442)

2.1.3 แนวคิดความหมายหลักและความหมายเปรียบของสุริยา รัตนกุล (2544, หน้า 120–121)

2.2 แนวคิดสารัตถะพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 64) 2 ประการ ดังนี้

2.2.1 โลกียธรรม ว่าด้วยธรรมอันเป็นวิสัยของโลก หรือสภาวะเนื่องในโลก

2.2.2 โลกุตระธรรม ว่าด้วยธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก หรือสภาวะพ้นโลก

3. ขอบเขตด้านเวลา

เริ่มตั้งแต่ภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2559 ถึงภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2563 ตามปฏิทินการศึกษาระดับดุขฎฐิบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **วรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** หมายถึง ข้อมูลวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านแต่งไว้ในระยะเวลา 30 ปี คือตั้งแต่พุทธศักราช 2531-2561 จำนวน 51 เรื่อง
2. **ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบ** หมายถึง การใช้คำหรือกลุ่มคำมาเรียบเรียงเพื่อให้เห็นถึงข้อเปรียบเทียบจากสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งเพื่อให้เห็นความหมายที่ชัดเจน
3. **สาระตถุปลักษณ์มโนทัศน์** หมายถึง ใจความสำคัญของของเนื้อหาอุปลักษณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
2. ทำให้ทราบถึงสาระตถุปลักษณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
3. ทำให้ทราบแนวการวิเคราะห์วรรณกรรมไทยที่ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่สาธารณชนทั่วไป
4. สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ ตลอดถึง เพื่อการค้นคว้าวิชาการทางภาษาและวรรณกรรมได้

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในเรื่องการประกอบสร้างอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและทบทวนเอกสารแนวคิดทฤษฎีรวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. นิยามและแนวคิดอุปลักษณะ
 - 1.1 นิยามของอุปลักษณะ
 - 1.2 แนวคิดอุปลักษณะ
 - 1.2.1 แนวคิดการอุปมาของสมัคร บุรวาต
 - 1.2.2 แนวคิดว่าด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)
 - 1.2.3 แนวคิดความหมายหลักและความหมายเปรียบเทียบของสุริยา รัตน์กุล
2. แนวคิดสารัตถะพุทธธรรม
 - 2.1 โลกีย์ธรรม
 - 2.2 โลกุตระธรรม
 - 2.2.1 มรรค 4
 - 2.2.2 ผล 4
 - 2.2.3 นิพพาน 1
3. ประวัติและผลงานวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
 - 3.1 ประวัติสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
 - 3.2 ผลงานวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์อุปลักษณะ
 - 4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

นิยามและแนวคิดอุปลักษณ์

ความรู้เกี่ยวกับอุปลักษณ์ที่จะกล่าวในการวิจัยครั้งนี้มี 2 ประการ คือ นิยามของอุปลักษณ์ และแนวคิดอุปลักษณ์ กล่าวรายละเอียดตามลำดับดังนี้

1. นิยามของอุปลักษณ์

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2561, หน้า 319) อธิบายว่าอุปลักษณ์ (metaphor) หมายถึง ภาพพจน์ที่นำเอาสิ่งต่างกัน 2 สิ่งหรือมากกว่า แต่มีคุณสมบัติบางประการร่วมกันมาเปรียบเทียบกัน โดยเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งโดยตรง

ในทำนองเดียวกัน พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ทั่วไป) ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2560, หน้า 278) อธิบายว่าอุปลักษณ์ (metaphor) หมายถึง คำพูดที่เปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อทำให้ความหมายชัดเจนขึ้น หรือทำให้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อุปลักษณ์เป็นภาพพจน์ประเภทหนึ่ง

เช่นเดียวกัน พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ประยุกต์) ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2553, หน้า 286–287) อธิบายว่าอุปลักษณ์ (metaphor) หมายถึง คำพูดที่เปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อทำให้ความหมายชัดเจนขึ้น หรือทำให้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อุปลักษณ์เป็นภาพพจน์ประเภทหนึ่ง นอกจากนี้ยังอธิบายว่า อุปลักษณ์ตามความหมายของจอร์จ เลคอฟ และมาร์ก จอห์นสัน มิได้หมายถึงภาพพจน์ดังกล่าว แต่หมายถึง การเปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเกิดในมโนทัศน์ เรียกว่าอุปลักษณ์มโนทัศน์ (conceptual metaphor) อุปลักษณ์มโนทัศน์เหล่านี้ปรากฏในภาษาในรูปของคำพูดต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เปรียบกัน

คำว่า “อุปลักษณ์” ดังที่กล่าวมาข้างต้นจัดว่าเป็นภาพพจน์อย่างหนึ่งที่เมื่อกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วยังไม่อาจอธิบายความหมายได้อย่างชัดเจน จึงต้องขยายความโดยการนำเอาคำพูดหรือถ้อยคำที่มีความหมายง่ายต่อการเข้าใจมากล่าวอธิบายซึ่งอาจเรียกว่า “ความเปรียบ”

ในแง่ของความหมายดังกล่าว สุริยา รัตนกุล (2544, หน้า 122–123) อธิบายว่าความเปรียบชื่อก็บอกอยู่แล้วว่าเกิดความหมายขึ้นจากการเปรียบเทียบ โดยอิงความหมายหลักไว้เป็นแนวยึด โดยทั่วไปแล้ว การใช้ความหมายเปรียบเทียบ ได้ไม่ได้ความหมายที่ตรงไปตรงมาตามตัวอักษร แต่จะเป็นการพุ่งเปรียบไปตรงที่คุณสมบัติบางอย่างของความหมายหลัก

ความหมายของคำว่า “อุปลักษณ์” และ “ความเปรียบ” ข้างต้น พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2560, หน้า 407) เรียกว่า “อุปมา” แปรตามรูปศัพท์ว่า เครื่องเปรียบเทียบหรือการเปรียบเทียบ หมายถึง สิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบ เป็นตัวเปรียบ คือสิ่งหรือข้อความที่มองเห็นได้ชัดเจน หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไป ซึ่งถูกยกมาเปรียบกับสิ่งที่กำลังกล่าวถึง ซึ่งเป็นนามธรรม ยังไม่อาจแสดงให้เห็นชัดเจน เพื่อให้เห็นชัดเจนและเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง

เช่นเดียวกัน สมัคร บุราวาศ (2520, หน้า 83) ก็เรียก “อุปลักษณ์” หรือ “ความเปรียบ” ว่า “การอุปมา” แล้วอธิบายว่า เกิดจากการนิมโนภาพที่คุ้นเคยมาสวมเข้ากับมโนภาพที่รับมาใหม่ ซึ่งเราไม่ใคร่รู้อะไรเกี่ยวกับมันมากนัก

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ จะเรียก “อุปลักษณ์” “ความหมายเปรียบ” “อุปมา” หรือ “การอุปมา” ว่า “อุปลักษณ์มโนทัศน์” หมายถึง คำหรือถ้อยคำที่นำมาอธิบายในลักษณะเปรียบเทียบกับคำหรือถ้อยคำที่มีความหมายไม่ชัดเจน ให้มีความหมายชัดเจน

2. แนวคิดอุปลักษณ์

เนื้อหาหรือรายละเอียดที่อธิบายถึงแนวคิดอุปลักษณ์ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มี 3 ประการ คือ แนวคิดการอุปมาของสมัคร บุราวาศ แนวคิดว่าด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) และแนวคิดความหมายหลักและความหมายเปรียบของสุริยา รัตนกุล กล่าวรายละเอียดตามลำดับดังนี้

2.1 แนวคิดการอุปมาของสมัคร บุราวาศ “อุปลักษณ์” หรือ “อุปลักษณ์มโนทัศน์” สมัคร บุราวาศ (2520, หน้า 83-84) เรียกว่า “การอุปมา” โดยอธิบายว่า มนุษย์ผู้ขาดความรู้อย่างแจ่มชัด เพราะไม่เห็นข้อเท็จจริงด้วยตนเอง มักยอมรับคำอุปมาหรือคำพังเพย ซึ่งเป็นการเทียบปรากฏการณ์ที่ไม่คุ้นเคยนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า การอุปมาเกิดจากการนิมโนภาพที่คุ้นเคยอันเป็นมโนภาพที่รับมาใหม่ ซึ่งเราไม่รู้จัก ไม่คุ้นเคย คนสมัยโบราณสมัยก่อนท่านมักจะใช้คำอุปมา ทั้งนี้ก็เพราะคนสมัยนั้นยังค้นพบข้อเท็จจริงไม่เพียงพอ เห็นได้จากตัวอย่างในสมัยมิลินทปัญหาราว ๆ ต้นคริสต์ศักราช คนอินเดียเหนือและจีนก็นิยมการอุปมากันมาก เช่น ในมิลินทปัญหา พบว่า คนอินเดียนิยมตอบปัญหาด้วยวิธีการอุปมา ดังเช่นเมื่อพระยามิลินท์แห่งนครสาครราชธานี ถ้ามพระมหาเถระนาคนั้นว่า ผัสสะเป็นอย่างไร นาคนั้นไม่ตอบตรง ๆ ตอบโดยใช้คำอุปมาว่า ผัสสะก็คือ เหมือนแพะสองตัวเอาหัวชนกัน การกระทบของหัวมันนั่นแหละ คือผัสสะนั่นแหละ

กล่าวสรุปว่า การใช้ทฤษฎีอุปมาในการเปรียบเทียบนี้ก็มิทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือการนำไปใช้ในการค้นหาทั่วไปทางวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดประโยชน์อย่างมากมาย ข้อเสีย ก็คืออาจนำทฤษฎีไปใช้ในทางเท็จหรือทางผิด อย่างไรก็ตามการนำทฤษฎีของอุปมาควรนำไปใช้ให้ถูกอย่างระมัดระวัง จึงจะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

2.2 แนวคิดว่าด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) “อุปลักษณ์” หรือ “อุปลักษณ์มโนทัศน์” พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2560, หน้า 414-417) เรียกว่า “อุปมา” โดยอธิบายว่า สิ่งที่เป็นอุปมา หมายถึง สิ่งที่สามารถนำมาเปรียบเทียบ

กับสิ่งหรือข้อความที่กำลังกล่าวถึง เพื่อให้เกิดความชัดเจนได้ สิ่งกล่าวนั้น หากแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ แล้วได้หลายประเภท คือ

2.2.1 ประเภทสิ่งมีชีวิต ได้แก่ คน สัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมนุษย์ ทุกประเภท ดังข้อความว่า **“ควรดเว้นบาปเสีย เหมือนพ่อค้าที่มีพวคน้อยมีทรัพย์มาก เว้นหนทางที่มีภัยและเหมือนผู้รักชีวิตเว้นยาพิษเสียจะนั้น”**

2.2.2 ประเภทธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดวงดาว ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ผลไม้ และสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย เช่น **“ผู้มีจิตใจกระด้าง มีปัญญาทึบม ถึงได้ฟังคำสอนของ พระชินเจ้าก็ยังไม่ห่างไกลจากพระสัทธรรม เหมือนดินกับฟ้า”**

2.2.3 ประเภทอาคารสถานที่ ได้แก่ อาคาร บ้านเรือน ที่ดิน ไร่ นา สวน เป็นต้น เช่นข้อความว่า **“โลกนี้ถูกไฟชราและมรณะเผาผลาญอยู่ เหมือนเรือนที่ถูกไฟไหม้”**

2.2.4 ประเภทสิ่งของเครื่องใช้ ได้แก่ ภาชนะชนิดต่าง ๆ เสื้อผ้า อาภรณ์ เครื่องประดับ ทรัพย์สิน เป็นต้น เช่นข้อความว่า **“ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำไว้ล้วนมีความแตกเป็นที่สุด ฉันทิ ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉันทินั้น”**

2.2.5 ประเภทธรรมะ ได้แก่ ข้อความอันเป็นที่รู้และเข้าใจกันดีว่าหมายถึงอะไร เมื่อเอ่ยถึงแล้วสามารถเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ก็สามารถนำมาใช้เป็นอุปมาได้ เช่นข้อความว่า **“กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครองที่สำคัญที่ทำให้ผู้คนในสังคมอยู่กันอย่างสงบสุข เหมือนอย่างพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าที่สารารถควบคุมพระสงฆ์สงบสุขกันได้ ตามอัธยาศัย”**

2.2.6 ประเภทข้อความ ได้แก่ ข้อความที่มีเนื้อความทั้งสั้นและยาว ซึ่งยกขึ้นมาเปรียบกับข้อความที่กำลังเอ่ยถึงหรืออุปไมย เช่นข้อความว่า **“คนที่เศร้าโศกถึงคนที่ตายไปแล้วก็เหมือนเด็กที่ร้องไห้เพราะอยากได้ดวงจันทร์ที่โคจรอยู่นั่นเอง”**

จึงสรุปได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถนำมาเป็นอุปมาได้ทั้งสิ้น ข้อความสำคัญอยู่ที่ว่าสิ่งที่นำมาเป็นอุปมาในการเปรียบนั้นจะต้องเทียบกันได้กับอุปไมย คือลงกันได้เสมอ ในทางใดทางหนึ่งที่ต้องการเปรียบเทียบซึ่งทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจในอุปไมยได้ชัดเจน แม้บางครั้ง อาจจะไม่ได้อธิบายอุปไมยให้มากความเลย เพียงใช้อุปมาขยายความเท่านั้นก็เห็นประจักษ์หรือเห็นภาพได้ทันที เช่นประโยคที่ว่า ชนเหมือนลิง ร้อนเหมือนไฟ เย็นเหมือนน้ำแข็ง เป็นต้น

2.3 แนวคิดความหมายหลักและความหมายเปรียบของสุริยา รัตนกุล “อุปลักษณะ” หรือ “อุปลักษณะมนทัศน์” สุริยา รัตนกุล (2555, หน้า 108-110) มิได้มีคำหรือถ้อยคำเรียกอุปลักษณะ อุปลักษณะมนทัศน์ อุปมา หรือการอุปมา แต่อธิบายโดยความหมายอันเป็น

รายละเอียดว่า ความหมายหลัก (literal meaning) และความหมายเปรียบ (figurative meaning) หรือ (metaphorical meaning) มีความหมายอธิบายได้ดังนี้

ความหมายหลัก (literal meaning) เป็นความหมายตรง เป็นความหมายที่เกิดขึ้นในการพูดอย่างตรงไปตรงมา เป็นความหมายตรงตามตัวอักษร พูดหรือเขียนว่าอย่างไร ก็หมายความว่าตามทีพูดหรือเขียนนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมายไปเป็นอย่างอื่น โดยทั่วไปแล้วบรรดาพจนานุกรมต่าง ๆ มักจะให้ความหมายหลัก ของคำไว้เป็นลำดับแรก แล้วจึงให้ความหมายอื่น ๆ (ถ้ามี) เรียงลำดับต่อจากความหมายหลักนั้น คนส่วนมากเข้าใจว่า ความหมายหลัก (literal meaning) เป็นความหมายที่ตายแล้ว ดัดแปลงให้ผิดเพี้ยนไปจากความหมายหลักที่ปรากฏในพจนานุกรมได้ เช่น ความหมายหลักของคำว่า “เกลือ” ก็คือวัตถุที่มีรสเค็ม ใช้ประกอบอาหาร เป็นต้น โดยทั่วไปได้มาจากน้ำทะเล น่าสังเกตว่า พจนานุกรมไม่กล่าวถึงคุณสมบัติอื่นของเกลือที่ไม่ใช่ความหมายหลัก เช่น ไม่กล่าวว่า สีขาวเพราะเกลือในนาเกลือก็มีสีขุ่นดำ ๆ และในอนาคตอาจมีบริษัทอะไรที่ผลิตเกลือแล้วใส่สีชมพูสีฟ้าอ่อนให้น่าซื้อ ก็อาจเป็นไปได้ แล้วก็ไม่ได้กล่าวถึงรูปลักษณะว่า เป็นผงหรือเป็นเม็ดเพราะไม่ใช่ความหมายหลัก ในอนาคตอาจมีบริษัทผลิตเกลือในเชิงพาณิชย์ ในรูปของการอัดเป็นแท่งก็เป็นได้ ความหมายหลักจึงเป็นทั้งความหมายตรงและทั้งความหมายสำคัญที่ผู้เป็นเจ้าของภาษามักจะนึกถึงเป็นลำดับแรก ในเวลาที่ได้ยินคำนั้น โดยทั่วไปแล้วความหมายหลัก ๆ มักจะเป็นความหมายที่ไม่ดัด ถ้าไม่ใช่คำที่หลายความหมาย ถ้าไม่ใช่ในกรณีที่เป็นคำหลายความหมาย แล้วความหมายหลักของคำแต่ละคำจะไม่ใช่ความหมายที่ได้ในกรณีที่พูดจากันอย่างปกติสามัญทั่วไป

ความหมายเปรียบ (figurative meaning) หรือ (metaphorical meaning) ความหมายที่เกิดขึ้นจากการเปรียบเทียบ โดยอิงความหมายหลักไว้เป็นแนวยึด ความหมายเปรียบของคำว่า “เกลือ” ก็คือ เป็นคนที่มีอุปนิสัยเค็มไม่ยอมเสียเปรียบใคร จะเอาให้มากยอมเสียแต่น้อยหรือไม่ยอมเสียอะไรให้ใครเลย โดยทั่วไปแล้วการใช้ความหมายเปรียบ (figurative meaning) หรือ (metaphorical meaning) จะไม่ได้ความหมายที่ตรงไปตรงมาตามตัวอักษร แต่จะเป็นการพ้องการเปรียบไปตรงที่คุณสมบัติบางอย่างของความหมายหลักเท่านั้น การเปรียบคนกับเกลือ ไม่ได้เปรียบทุกคุณสมบัติของเกลือแต่เน้นการเปรียบลงที่ตรงที่รสเค็ม รสเค็มเป็นรสที่เด่นมากในเวลาทีปรุงอาหาร แม้ครัวทั่วไปทราบดีว่าถ้าปรุงอาหารให้เค็มเสียแล้ว ก็จะแก้ยากมาก เพราะรสอื่นไม่อาจกลบรสเค็มได้ รสเค็มจึงเปรียบเหมือนคนที่มุ่งแต่เรื่องของตนเอง จะเอาเรื่องอื่นมากล่าวไม่ได้เลย จึงเปรียบคนที่เห็นแก่ตัว เอาเปรียบคนอื่นว่าเป็นคนเค็ม แล้วผู้พูดหลายคนก็คิดวิธีเปรียบให้ยิ่งยวดยิ่งขึ้น เรื่องความเปรียบว่านิสัยเหมือนเกลือนี้อาจจะพูดได้ว่า “หน้าซื่อเกลือขึ้น” “ซี้เกลือร่วงกราว” การพูดเหล่านี้เป็นการพูดแบบให้ความหมายเปรียบทั้งสิ้น

แนวคิดสารัตถะพุทธธรรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 64) จำแนกพุทธธรรมออกเป็น 2 หมวด คือ โลกียธรรม และโลกุตระธรรม มีรายละเอียดดังนี้

1. โลกียธรรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 64) อธิบายโลกียธรรมว่า ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก หรือสภาวะเนื่องในโลก ได้แก่ ชั้นที่ 5

ชั้นที่ 5 หรือเบญจขันธ์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 162) อธิบายว่าเป็นกองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน มี 5 ประการ ดังนี้ คือ

1.1 **รูปขันธ์** คือ กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พุติกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ (Rupa-khandha: corporeality)

1.2 **เวทนาขันธ์** คือ กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยรสอารมณ์, ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ (Vedanā-khandha : feeling; sensation)

1.3 **สัญญาขันธ์** คือ กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ 6 เช่นว่า ชาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น (Sanna-khandha: perception)

1.4 **สังขารขันธ์** คือ กองสังขาร, ส่วนที่เป็นการปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ, คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อกุศล อัพยากฤต (Saikhara-khandha: mental formations ; volitional activities)

1.5 **วิญญาณขันธ์** คือ กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นการรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้ อารมณ์ ทางอายตนะทั้ง 6 มี การเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ 6 (Vinnana-khandha: consciousness)

ชั้นที่ 5 นี้ ย่อลงมาเป็น 2 คือ นาม และรูป: รูปขันธ์จัดเป็นรูป, 4 ขันธ์ นอกนั้นเป็นนาม, อีกอย่างหนึ่ง จัดเข้าในปรมัตถธรรม 4: วิญญาณขันธ์เป็น จิต, เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ เป็น เจตสิก รูปขันธ์ เป็น รูป, ส่วน นิพพาน เป็นชั้นทวิมุต คือ พ้นจากชั้นที่ 5

2. โลกุตระธรรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 64) อธิบายว่า โลกุตระธรรม คือ ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก หรือเป็นสภาวะพ้นโลก มี 3 ประการ คือ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน มีรายละเอียดดังนี้

2.1 มรรค 4 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 128) อธิบายว่า มรรค 4 คือ ทางเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล หรือญาณที่ทำให้ละสังโยชน์ได้ขาด มี 4 ประการ ดังนี้

2.1.1 โสตาปัตติมรรค คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก, มรรคอันให้ถึงความเป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลพัทพรามาส (Sotapattimagga: The path of Stream-Entry)

2.1.2 สกทาคามิมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุให้ละสังโยชน์ได้ ข้อต้นกับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง (Sakadagami-magga: The path of Once-Returning)

2.1.3 อนาคามิมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี เป็นเหตุให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง 5 (Anagami-magga: The path of Non-Returning)

2.1.4 อรหันตมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอรหันต์เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้งหมด 10 (Arahatta-magga: The path of Arahantship)

2.2 ผล 4 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 128) อธิบายว่า ผล 4 คือ ผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค หรือธรรมารมณอันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดขึ้นเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้น ๆ มี 4 ประการ ดังนี้

2.2.1 โสตาปัตติผล คือ ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน, ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย (Sotapatti-Phala: The Fruition of Stream-Entry)

2.2.2 สกทาคามีผล คือ สกทาคามีผล อ ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย (Sakadagami-Phala: The Fruition of Once-Returning)

2.2.3 อนาคามีผล คือ ผลอันพระอนาคามี พึงเสวย (Anagami-Phala: The Fruition of Non-Returning)

2.2.4 อรหันตผล คือ ผลคือความเป็นพระอรหันต์, ผลอันพระอรหันต์พึงเสวย (Arahatta-Phala: The Fruition of Arahantship)

2.3 นิพพาน 1 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 167) อธิบายว่า นิพพาน คือ การดับกิเลสและกองทุกข์ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา มี 2 ประการ ได้แก่

2.3.1 สอุปาทิเสสนิพพาน คือ ดับกิเลสมีเบญจขันธ์เหลือ

2.3.2 อนุปาทิเสสนิพพาน คือ ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ

ประวัติและผลงานวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

เนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในแง่ประวัติและผลงานวรรณกรรมที่ท่านเป็นผู้ประพันธ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกรณียกิจครั้งนี้ มีเนื้อหาที่จะกล่าว 2 ประการ คือ ประวัติสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และผลงานวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวตามลำดับดังนี้

1. ประวัติสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้สร้างผลงานด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาไว้มาก ใช้เวลานานกว่า 30 ปี ตั้งแต่เป็นพระมหาเปรียญจนถึงเป็นพระราชาคณะชั้นสมเด็จ ผู้วิจัยจึงขอเสนอประวัติโดยย่อของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ดังนี้

ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตฺโต หรือที่รู้จักกันทั่วไปในนามปากกา (ป.อ. ปยุตฺโต) เกิดเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2481 ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรของนายสำราญ และนางชุนลี อารยางค์กูร ซึ่งประกอบอาชีพค้าขาย จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ได้รับทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2494 ขณะมีอายุ 13 ปี ที่วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี สอบได้นักธรรมชั้นตรี โท เอก และเปรียญธรรม 3 ถึง 9 ประโยค ขณะยังเป็นสามเณรจึงได้รับพระราชทานพระบรมราชาอนุเคราะห์ให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในฐานะนาคหลวง ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 ณ อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)

เข้ามาจำพรรษาที่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร จนสอบได้นักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม 9 ประโยค ขณะยังเป็นสามเณร นับเป็นรูปที่สองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และเป็นรูปที่สี่ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยได้รับการอุปสมบทโดยเป็นนาคหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 ณ พัทธสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นพระอุปัชฌาย์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นพระนักเทศน์ นักคิด นักเขียน และนักวิชาการ มีผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย ได้รับความนิยมนักอ่านรุ่นใหม่และรุ่นเก่าซึ่งเป็นที่ประจักษ์ โดยเฉพาะผลงานทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ท่านเขียนไว้เป็นจำนวนมาก จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น หนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,

พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, ธรรมนุญชีวิต เป็นต้น หนังสือวรรณกรรมเหล่านี้พิมพ์แล้ว พิมพ์อีกหลายครั้ง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทั้งนี้เพื่อความต้องการของประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะในการนำไปศึกษาหรือใช้ในการอ้างอิงทางวิชาการก็มากมายที่ไม่อาจจะนำมากล่าวได้หมด ภายหลังจากจบการศึกษา ได้รับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสอบได้วิชาชีพรู้ พ.ม. ท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านได้สร้างความก้าวหน้าให้มหาวิทยาลัยทั้งด้านบริหารและวิชาการอย่างมากโดยเฉพาะการพัฒนาหลักสูตรที่เน้นบทบาทและภาวะทางสังคมที่เพิ่มขึ้นของสังฆรวมทั้งสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนไว้ในหลักสูตรซึ่งเป็นที่ยอมรับมาปัจจุบัน (นานาทัศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก, 2539, หน้า 36)

นอกจากนี้ ผลงานของท่านยังได้รับการยกย่องจากในประเทศและต่างประเทศ จนทำให้ผลงานวรรณกรรมเหล่านั้นได้รับเกียรติถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันและหลายสาขาวิชาในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านเป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ได้รับรางวัลสำคัญ การศึกษาเพื่อสันติภาพ จากยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) นอกจากนี้ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ท่านได้รับรวมมีมากกว่า 15 สถาบัน ซึ่งนับว่า ท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ไทยที่ได้รับการยกย่องให้ได้รับคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์มากที่สุดในปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2549 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในรัชสมัยรัชกาลที่ 10 ปัจจุบันสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปัจจุบันท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม (สารานุกรมเสรี, 2564, สืบออนไลน์)

2. ผลงานวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)

ผลงานของที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่ท่านเขียนหนังสือหรือตำราเอกสารต่าง ๆ มีมากมายหลายเรื่องมีทั้งบทความวิจัย บทความวิชาการ หนังสือด้านพระพุทธศาสนาก็มีมากมายหลายเล่มส่วนใหญ่เป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ หนังสือหลายเล่มพิมพ์แล้วพิมพ์อีกหลายครั้งท่านใช้ภาษาในการเขียนที่เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน จึงได้รับการตอบสนองของผู้อ่านทุกคน

นอกจากนี้หนังสือหรือวรรณกรรมที่ท่านเขียนทุ่มเทเวลาให้กับงานด้านวิชาการเป็นอย่างมาก มีการตีพิมพ์ผลงานเป็นหนังสือและบทความออกมาอย่างแพร่หลาย ทั้งร่วมเสวนาและสัมมนาทางวิชาการกับนักวิชาการและปัญญาชนร่วมสมัยอย่างสม่ำเสมอ และหนังสือที่ถือว่าเป็นชั้นยอดของหนังสือคือ หนังสือพุทธธรรม เพราะได้รับการยกย่องว่าเป็นเพชรน้ำเอกของวงการพุทธศาสนา ได้รับคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ

10 กว่าแห่ง และได้รับรางวัล "การศึกษาเพื่อสันติภาพ" จากยูเนสโก เมื่อปี พ.ศ. 2537 ซึ่งท่านได้มอบเงินรางวัลทั้งหมดให้แก่กระทรวงศึกษาธิการ

ก็ที่เป็นหนังสือของ พระธรรมปิฎก, พระพรหมคุณาภรณ์, สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ มีดังนี้

1. พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้
2. พุทธธรรม
3. สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ
4. ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น
5. ความสุขที่สมบูรณ์
6. ธรรมานุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม
7. อมฤตพจนานา
8. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม
9. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์
10. กุณินแรกที่สายใจธรรม
11. กรณีธรรมกาย
12. กรณีสันติอโศก
13. กระแสธรรม กระแสไท
14. การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน
15. การเสริมสร้างคุณลักษณะเด็กไทย
16. การแพทย์ยุคใหม่ ในพุทธทัศน์
17. การพัฒนาจริยธรรม
18. การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น
19. การศึกษากับเศรษฐกิจ ฝ่ายไหนจะรับใช้ฝ่ายไหน
20. การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก
21. การศึกษาฉบับง่าย
22. กาลเวลา
23. ก้าวใหม่ของนายร้อยตำรวจกับการศึกษาเพื่อสันติสุขของโลก
24. ก้าวไปในบุญ
25. ข้อคิดเพื่อการศึกษา
26. ข้อคิดชีวิตทวนกระแส

27. ของขวัญของชีวิต
28. คติธรรมคำคม
29. คนไทย ใช้กบเต่า เถรวาท VS ลัทธิอาจารย์
30. คนไทยใจไม่แคบ แต่ระวังไว้ อย่าให้ปัญญาแคบ – ตั้งกระทวงพระพุทธศาสนา
เหตุผลที่แท้ อยู่ที่ไหน
31. คนไทยกับเทคโนโลยี
32. คนไทยสู่ยุคไอที
33. คนไทยหลงทางหรือไร
34. ครองเรือน-ครองรัก จักเลิศแท้ ด้วยครองธรรม
35. ความจริงแห่งชีวิต และ ช่วยให้ตายเร็วหรือช่วยให้ตายดี
36. ความจริงแห่งชีวิต บททดสอบใจและเตือนให้นึกถึงความจริง
37. ความมั่นคงทางจิตใจ
38. ความรุนแรง เกิดจากความอ่อนแอ & เมื่อวินัยไม่มี เสรีภาพก็หายไป
39. ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ
40. ความสุข 5 ชั้น
41. ความสุขของครอบครัว คือ สันติสุขของสังคม
42. คำถามสำหรับชาวพุทธ (สำรวจตัวก่อนปฏิบัติธรรม)
43. คำปราศรัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ในในพิธีรับถวาย รางวัลการศึกษา
เพื่อสันติภาพ ของยูเนสโก ปี 2537 UNESCO Prize for Peace Education 1994
44. คุณบิดามารดา สดุดีพระนามมหาศาล
45. คู่มือชีวิต
46. เจอวิกฤต จะเลือกวิวัฒน์หรือจะเอาวิบัติ
47. เจาะหาความจริง เรื่องศาสนาประจำชาติ
48. จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่
49. จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร
50. จะอยู่อย่างเป็นเหยื่อหรือขึ้นเหนือไปนำเขา
51. จักรโคขันธ์ต้นยุคไอที
52. จัดงานวิสาขบูชา อย่าอยู่แค่หน้าตา
53. จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ
54. จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา

55. จากสุขในบ้าน สู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคัม
56. จาริกบุญ จาริกธรรม
57. จาริกอโศก
58. เชื้อกรรม-รู้กรรม-แก้กรรม
59. ช่วยให้ตายเร็ว หรือช่วยให้ตายดี
60. ช่วยกันนำพาประเทศไทย ให้ก้าวไปอย่างสง่างาม ในท่ามกลางประชาคมโลก
61. ชีวิตกับการทำงาน
62. ชีวิตคู่ที่มีคุณค่า
63. ชีวิตที่สมบูรณ์
64. ชีวิตที่สร้างสรรค์ สดใส และสุขสันต์
65. ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม
66. คุณภาพ สาระแห่งสุขภาพและความสมบูรณ์
67. ต้องฟื้นฟูวัดให้ชนบทพัฒนา สังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้อย่างมั่นคง
68. ตั้งกระทวงพระพุทธศาสนา เหตุผลที่แท้อยู่ที่ไหน
69. ตื่นเกิดชาวไทย
70. ตื่นกันเสียที่จากความเท็จ พ.ศ. 1.
71. ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้ สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง
72. ถ้ารู้จักพระพุทธศาสนา ความสุขต้องมาทัน
73. ทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรม
74. ทำอย่างไรจะหายโกรธ
75. ธรรมกถาสำหรับญาติผู้ป่วย
76. ธรรมะฉบับเรียนลัด
77. ธรรมะชนะเอดส์
78. ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ (จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)
79. ธรรมาลัย ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
80. ชุริกิจ-ฝ่าวิกฤต ตอบปัญหา-สนทนาธรรมกับคุณอนันท์ ปันยารชุน และคณะ
81. นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก
82. นิติศาสตร์แนวพุทธ
83. บารมียิ่งใหญ่หรือยิ่งใหญ่

84. ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง
85. ประชาธิปไตยไม่ยาก ถ้าอยากได้
86. ปัญหาขัดแย้งในโลก แก้ได้ด้วยกลืน
87. ปีใหม่ต้อนรับหรือทำทนาย
88. ผู้พิพากษาตั้งตุลาให้สังคมสมในตุล
89. ฝรั่งเศสเจริญเพราะดินรนให้พ้นจากการบีบคั้นของศาสนาคริสต์
90. เพิ่มพลังแห่งชีวิต
91. โปชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ
92. พรตลอดปี ชีวิตดีตลอดไป
93. พรที่สัมฤทธิ์แก่ผู้ดำเนินชีวิตที่ดี
94. พระพุทธศาสนากับการบริจาคอวัยวะ
95. พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย
96. พัฒนาตน
97. พิธีกรรม ใครว่าไม่สำคัญ
98. พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู
99. พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21
100. พุทธวิธีในการสอน
101. พุทธศาสนกับการแนะแนว
102. พื้นสุขภาพะ ยามสังคมวิกฤต
103. ภัยพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
104. ภาวะผู้นำ & จริยธรรมนักการเมือง
105. ภาวะผู้นำ
106. ภูมิธรรมชาวพุทธ
107. มองธรรมถูกทาง มีสุขทุกที่
108. มองวิชาบูชา หยั่งถึงอารยธรรมโลก
109. มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมยุค
110. เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์ เทวดา
111. โรงเรียนต้องช่วยสังคมไทย อนุรักษ์ความเจริญทางจิตใจ และก้าวไปในปัญญา
112. ระลึกนึกถึงความตาย และวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องต่อความตาย
113. รักษาใจผู้ป่วยและผู้พยาบาล

114. รักษาใจยามป่วยไข้
115. รักษาใจยามรักษาคนไข้
116. รัฐศาสตร์เพื่อชาติ VS รัฐศาสตร์เพื่อโลก
117. รัฐศาสตร์แนวพุทธตอนจริยธรรมนักการเมือง
118. ร่ำเริงสดใส สู่ความเกษมศานต์
119. รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าสู่การพัฒนา
120. รู้หลักก่อน แล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล
121. เล่าเรียน-ทำงานกันไป ชีวิตได้อะไร
122. โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่
123. โลกมีปัญหา พุทธศาสนามีคำตอบ
124. ลักษณะแห่งพระพุทธานุภาพ
125. วาสนาสร้างเองได้
126. วิถีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)
127. วิถีสู่สันติภาพ
128. วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด
129. วินัยชาวพุทธ (The Buddhist s Discipline)
130. วินัยชาวพุทธ
131. วิสัยธรรมเบิกนำวิสัยทัศน์
132. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ
133. ศิลปศาสตร์แนวพุทธ
134. สนทนาธรรม คติจตุคามรามเทพ
135. สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้
136. สมาธิแบบพุทธ
137. สร้างวาสนา-เพิ่มค่าให้อายุ
138. สลายความขัดแย้ง นิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ
139. สลายความขัดแย้ง สังคมศาสตร์ที่หยั่งถึง
140. สลายความขัดแย้ง
141. สังคมจะเฟื่องฟู ต้องเชิดชูบัณฑิต
142. สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข
143. สัมมาสติ ในพุทธธรรม

144. สามไตร
145. ลึงค์กัณฐิทธิ เทวฤทธิปาฏิหาริย์
146. สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ
147. สู่การศึกษาแนวพุทธ
148. เหตุและผลของการอดอุตริมนุชยธรรม
149. เหตุปัจจัยในปฏิจจสมุปบาทและกรรม
150. หลักแม่บทของการพัฒนาตน
151. หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่
152. อายุยืนอย่างมีคุณค่า
153. A Constituon for Livng
154. Beyond Tolerance and Pleasure
155. Buddhist Economics
156. Buddhist Solutions for the twenty- first century
157. Dependent Origination
158. Freedom Individual and Social
159. Good, Evil and Beyond
160. Helping Yourself to Help Others
161. Jataka Tales Book I
162. Jataka Tales Book II
163. Looking to America to Solve Thailand s Problems
164. Samadhi in Buddhism
165. Sammasati, an Exposition of Right Mindfulness
166. Thai Buddhism to the Buddhist World
167. The Pali Canon what a Buddhist Must Know
168. The Three Signs
169. Toward Sustainable Science
170. Vision of the Dhamma

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์อุปลักษณ์

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอุปลักษณ์มโนทัศน์ ในปัจจุบันนี้ ได้มีผู้ศึกษาในด้านนี้เป็นมาก ในเรื่องต่าง ๆ กันออกไป เช่น ปิยภรณ์ ออบแพทย์ (2552), วุฒินันท์ แก้วจันทร์เกต (2555), สิริมา เชียงเซาว์ไว (2556), ศรีวรา ผาสุกดี (2558), พระบวร ปวธรรมโม (มูลภาษา) (2560), วรวรรณ เพ็ชรกิจ (2551) รายละเอียดต่อไปนี

ปิยภรณ์ ออบแพทย์ (2552, หน้า 1) ได้ศึกษาเรื่อง อุปลักษณ์เกี่ยวกับชีวิตในหนังสือธรรมะมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถ้อยคำอุปลักษณ์ที่สะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตในหนังสือธรรมะ และวิเคราะห์หน้าที่ของมโนอุปลักษณ์เกี่ยวกับชีวิตในหนังสือธรรมะ โดยใช้ข้อมูลจากผลงานหนังสือธรรมะของพระธรรมาจารย์ 6 ท่าน จำนวนทั้งสิ้น 60 เล่ม ผลการศึกษาถ้อยคำอุปลักษณ์เกี่ยวกับชีวิตในหนังสือธรรมะพบว่า สะท้อน มโนอุปลักษณ์ชีวิต 15 มโนอุปลักษณ์ เช่น [ชีวิตคือการเดินทาง] [ชีวิตคือการต่อสู้/สงคราม] และ [ชีวิตคือทรัพย์สิน]

วุฒินันท์ แก้วจันทร์เกต (2555, หน้า 1) ได้ศึกษาเรื่อง กิเลส: การศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในภาษาไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณ์เกี่ยวกับกิเลสในภาษาไทย โดยผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากงานเขียนทางวิชาการ (Academic) งานเขียน กึ่งวิชาการ (Non-Academic) เรื่องแต่ง (Fiction) หนังสือพิมพ์ (Newspaper) และเบ็ดเตล็ด (miscellany) ในคลังข้อมูลภาษาไทยแห่งชาติ (Thai National Corpus) ของภาควิชาภาษาศาสตร์คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า ถ้อยคำอุปลักษณ์สะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับกิเลสในภาษาไทย เช่น [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] [กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ] และ [กิเลส คือ คัตรู] มโนทัศน์เหล่านี้สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ว่า กิเลสเป็นสาเหตุของการทำให้จิตใจมนุษย์เศร้าหมองและขัดขวางความเจริญทางจิต

สิริมา เชียงเซาว์ไว (2556, หน้า 1) ได้ศึกษาเรื่อง ที่มาของมโนอุปลักษณ์ธรรมะในปาฐกถาธรรมของพุทธทาสภิกขุ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาที่มาของมโนอุปลักษณ์ธรรมะในปาฐกถาธรรมของพุทธทาสภิกขุ จำนวน 10 มโนทัศน์ ซึ่งมโนทัศน์ธรรมะทั้ง 10 มโนทัศน์นี้ ได้มาจากการนำถ้อยคำอุปลักษณ์ในปาฐกถาธรรมของ ท่านพุทธทาสจำนวน 65 เรื่อง มาจำแนกประเภทของมโนอุปลักษณ์ตามแนวคิดของเลคคอฟและจอห์นสัน (Lakoff and Johnson, 1980) ผลการศึกษาพบว่า มโนอุปลักษณ์ธรรมะทั้ง 10 มโนอุปลักษณ์ดังกล่าวมีที่มาที่ระบุชัดเจน จากพระไตรปิฎกและนิทาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะท่านยึดมั่นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากพระไตรปิฎกเป็นหลัก และพบการกล่าวถึงข้อมูลที่นอกเหนือจากพระไตรปิฎก ได้แก่ จากนิกายเซ็น คัมภีร์วิสุทธิ มรรค บุคคล ศาสนาคริสต์ ปทานุกรม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตั้ง

ข้อสันนิษฐานว่ามโนอุปลักษณะธรรมะที่พบนั้นอาจมีที่มาจากคัมภีร์ของฝ่ายมหายาน และประสบการณ์ของท่านพุทธทาส

ศรีวรา ผาสุกดี (2558, หน้า 1) ได้ศึกษาเรื่อง อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ “ชีวิต” ในภาษารัสเซียตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน มุ่งเน้นศึกษามโนทัศน์ “ชีวิต” หรือ **ЖИЗНЬ** ในภาษารัสเซียตามแนวคิด ทฤษฎีอุปลักษณะในมุมมองทางภาษาศาสตร์ปริชานของเลคอฟฟ์ และจอห์นสัน (1980) พบความหมาย อุปลักษณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เช่น การเดินทาง เป็นต้น ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า มีถ้อยคำอุปลักษณะชีวิตสะท้อนมโนทัศน์ต่อชีวิตในคลังข้อมูลภาษารัสเซียแห่งชาติ จำนวน 6 มโนทัศน์ด้วยกัน ได้แก่ ชีวิต คือ บุคคลผู้แสดง ชีวิต คือ ทรัพย์สิน ชีวิต คือ การเดินทาง ชีวิต คือ หนังสือ ชีวิต คือ แม่น้ำ/ทะเลสาบ และชีวิต คือ การต่อสู้/สงคราม ผลการศึกษา แสดงให้เห็นถึงระบบมโนทัศน์ของชีวิตในถ้อยคำอุปลักษณะ แสดงถึงลักษณะมุมมองความคิด และวัฒนธรรมที่ปรากฏในภาษา

พระบวร ปวรธมฺโม (มูลอาษา) (2560, หน้า 1) ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในคัมภีร์มิลินทปัญหาตามแนววรรณศาสตร์ปริชาน ผลการวิจัยพบว่า ภาษากฎที่เป็นอุปลักษณะที่ปรากฏในหนังสือมิลินทปัญหา สามารถจัดตามความหมาย ของอุปลักษณะเป็น 7 ประเภท ได้แก่ อุปลักษณะมนุษย์ อุปลักษณะพืช อุปลักษณะสัตว์ อุปลักษณะวัตถุ อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง อุปลักษณะอาการ และอุปลักษณะธรรมชาติ ค้นหาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือมิลินทปัญหา นำไปสู่การถ้อย โยง ข้อมูลของอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์และการให้ความหมายอุปลักษณะตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

รัชนิญญา กลิ่นน้ำหอม (2551, หน้า 1) ได้ทำวิจัยเรื่อง อุปลักษณะที่นักการเมืองไทยใช้: การศึกษาตามแนววรรณศาสตร์ปริชานและวัจนปฏิบัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ ถ้อยคำอุปลักษณะที่นักการเมืองไทยใช้ซึ่งสะท้อนมโนอุปลักษณะเกี่ยวกับการเมืองและวิเคราะห์ หน้าที่ของมโนอุปลักษณะที่นักการเมืองไทยใช้ในวาทกรรม การเมืองประเภทต่าง ๆ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ คำปราศรัยหาเสียง การอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล การสัมภาษณ์ และรายการ "นายกฯ ทักซิณคุยกับประชาชน" การวิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณะที่นักการเมืองไทยใช้สะท้อนมโนอุปลักษณะเกี่ยวกับการเมือง 9 มโนอุปลักษณะ ได้แก่ [การเมือง คือ การต่อสู้] [การเมือง คือ การเดินทาง] [การเมือง คือ การแข่งขัน] [การเมือง คือ ครอบครั้ว] [การเมือง คือ การรักษาโรค] [การเมือง คือ การแสดง] [การเมือง คือ ธุรกิจ] [การเมือง คือ การดูแลและทำนุบำรุง] และ [การเมือง คือ เกม] มโนอุปลักษณะเหล่านี้สะท้อนให้เห็นมุมมองของนักการเมืองต่อการเมืองในมิติต่างกัน กล่าวคือ การเมืองเป็นเรื่องของความรุนแรง การเมืองต้องมีการวางกลยุทธ์เพื่อช่วงชิงชัยชนะ การเมืองคือการเดินทางที่นักการเมืองนำประชาชนไปสู่

จุดหมาย การเมืองเป็นการแข่งขันที่มีกติกา การเมืองเป็นเรื่องความสัมพันธ์แบบคนในครอบครัว การเมืองต้องการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง การเมืองเป็นการแสดงบทบาท การเมืองเป็นเรื่องผลประโยชน์ การเมืองคือการดูแลประชาชน และการเมืองเป็นเรื่องของชั้นเชิงและเล่ห์เหลี่ยมตามลำดับ ผลการศึกษาเรื่องหน้าที่ของมโนอุปลักษณ์ พบว่า มโนอุปลักษณ์ที่นักการเมืองไทยใช้ทำหน้าที่ 3 ด้าน คือ ด้านการถ่ายทอดความคิด ได้แก่ การอธิบายความและการเปลี่ยนมุมมองใหม่ ด้านบุคคลสัมพันธ์ ได้แก่ การนำเสนอภาพ ด้านบวกของตนเองและการนำเสนอภาพด้านลบของฝ่ายตรงข้าม และด้านสัมพันธ์ภาพ ได้แก่ การลำดับความและการเชื่อมโยงความ เมื่อพิจารณาหน้าที่ของมโนอุปลักษณ์ตามแนวคิดของชาร์เตอร์ริส-แบล็ค (Charteris-Black, 2005) พบว่ามโนอุปลักษณ์ที่นักการเมืองใช้อาจมีผลทางความคิดและความเชื่อสามประการ คือ การเมืองเป็นเรื่องของนักการเมืองผู้นำเป็นที่ฟังและประชาชนเป็นผู้ฟังพา และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นคนของหัวหน้าพรรค

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับมโนทัศน์อุปลักษณ์ทำให้สามารถสรุปได้ว่าในปัจจุบันได้มีการทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ขยายออกไปเป็นจำนวนมาก ทำให้เข้าใจได้ว่า ภาษาเปรียบเทียบบสามารถทำให้คนเข้าใจได้ง่าย และถ้อยคำของภาษาสามารถแสดงถึงจินตภาพของวิถีชีวิตวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้น ๆ ได้

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)

การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับผลงานในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ในปัจจุบันนี้ ได้มีผู้ได้ศึกษาวิจัยมากมายในด้านทัศนะต่าง ๆ กันออกไปดัง เช่น เจตน์ ตันตวิณิชชานนท์ (2559), ธนภณ สมหวัง (2548), กาญจนา ตนโพธิ์ (2548), กาญจนา ตนโพธิ์ (2556) และพระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฺฒโน (2557) รายละเอียดต่อไปนี

เจตน์ ตันตวิณิชชานนท์ (2559, หน้า 1) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การปลูกฝังจริยธรรมในเยาวชนตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการปลูกฝังจริยธรรมในเยาวชน และการนำแนวคิดการปลูกฝังจริยธรรมมาใช้ ในสถาบันทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้นำเสนอแนวคิดที่น่าสนใจในการปลูกฝังจริยธรรมในเยาวชน โดยอาศัยกระบวนการศึกษาที่เน้นการพัฒนาตนเองเป็นสำคัญ ท่านใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาและปลูกฝังเยาวชนให้รู้จักหน้าที่ มีความรับผิดชอบและมีเหตุผล ด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งทำให้เยาวชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง มีความพร้อมที่จะทำประโยชน์ให้สังคม สำหรับบทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังจริยธรรม เยาวชนขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของพ่อแม่ เพื่อเกื้อหนุนการพัฒนาของเด็ก โดยใช้ปัญญามาประสานกับความรู้สึกที่ดีงาม ส่งเสริมการเจริญเติบโตของเด็กอย่างมีคุณภาพ

สถาบันการศึกษา ครูอาจารย์ ต้องพยายามสร้างเด็กก็ให้เป็นผู้มีจิตสำนึกของความเป็นผู้นำ และเป็นผู้นำให้เด็กทำกิจกรรมทุกอย่าง ให้เป็นการศึกษาภายใต้หลักไตรสิกขา และสถาบันพระพุทธศาสนา ท่านให้ความสำคัญกับบทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเผยแผ่คำสอน พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำสังคมในการแนะนำสั่งสอนผู้คนหรือเยาวชนให้ประพฤติตนถูกต้องตามหลักไตรสิกขา นอกจากนี้สถาบันการเมืองการปกครอง ต้องเตรียมความพร้อมปัจจัยภายนอกทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนให้เป็นกัลยาณมิตร เพื่ออำนวยความสะดวกให้เยาวชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองและส่งเสริมสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่ให้ความร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อประสิทธิภาพในการปลูกฝังจริยธรรมในเยาวชน

ชนกณ สมหวัง (2548, หน้า 1) ได้วิจัยเรื่อง ทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงความคิดและทรรศนะของพระธรรมปิฎกที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาถึงผลกระทบของความคิดที่มีต่อโลกสมัยใหม่ ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อแนวคิดและทรรศนะของพระธรรมปิฎก จริยาวัตร กระบวนการในการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองของพระธรรมปิฎก ตลอดจนการนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม ส่วนทรรศนะที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันนั้น พระธรรมปิฎกเห็นว่า วิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในปัจจุบัน อยู่ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ที่ได้สร้างสภาพการณ์ใหม่ ๆ ให้กับบุคคลและสังคมอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ในขณะที่เดียวกัน ก็ก่อให้เกิดภาวะผกผัน เป็นโลกแห่งความย้อนแย้งกันอยู่ในตัว ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันมนุษย์ไม่ได้เผชิญหน้ากับปัญหาอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์อันเป็นเรื่องของยุคสมัยเท่านั้น หากแต่ยังเผชิญกับปัญหารุนแรงที่เป็นพื้นฐานของปัญหาทั้งหมด คือรากฐานความคิดหรือกระบวนการทัศน์ที่ผิดพลาด (มิจฉาทิฏฐิ) ซึ่งครอบงำอารยธรรมของมนุษย์ในปัจจุบัน 3 ประการ คือ การมองเพื่อนมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ โดยมีฐานะเป็นเจ้าของ ผู้สามารถครอบครองและพิชิตธรรมชาติได้ การมองเพื่อนมนุษย์แบบแบ่งแยก และการมองจุดมุ่งหมายชีวิตของมนุษย์ว่า จะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อมีวัตถุเสพบำเรอ ท่านจึงนำเสนอกระบวนการทัศน์แบบพุทธ อันมีสาระสำคัญอยู่บนพื้นฐานที่ว่า สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกัน โดยต่างเป็นเหตุปัจจัยเกี่ยวพันกันและกัน ซึ่งจะสร้างสรรค์ความผสมกลมกลืน และสร้างดุลยภาพแห่งชีวิตของบุคคลทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา ในขณะเดียวกันก็จะเชื่อมโยงชีวิตเข้ากับธรรมชาติแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน แนวคิดและทรรศนะของท่านจึงมีอิทธิพลต่อการศึกษาเพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคมในยุคปัจจุบัน

กาญจนา ตันโพธิ์ (2548) ได้ศึกษาเรื่องกลวิธีการใช้ภาษาในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์กลวิธีการใช้ภาษาในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผลการศึกษาพบว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อนำเสนอสารธรรมที่น่าสนใจหลายประการ คือ การซ้ำเพื่อสื่อความหมาย การซ้อนคำเพื่อสื่อความหมายการเล่นคำสัมผัสคล้องจอง กลวิธีการขนานความและกลวิธีการนำเสนอเนื้อหา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นำกลวิธีการใช้ภาษาเหล่านี้มาใช้ในงานประพันธ์เพื่อสื่อความหมายของเนื้อหาสาระสู่ผู้อ่านให้เข้าใจชัดเจนมากขึ้น อีกทั้งกลวิธีการใช้ภาษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังมีความงดงามทางวรรณศิลป์ที่เด่นชัดอีกด้วย

กาญจนา ตันโพธิ์ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์สารัตถะในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผลการศึกษาพบว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นำเสนอสารัตถะที่น่าสนใจ คือ สารัตถะที่เกี่ยวกับการปรับประยุกต์ใช้พุทธธรรมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านการดำเนินชีวิต ด้านปัญญา ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษา และสารัตถะอีกประการ คือ สารัตถะที่เกี่ยวกับความห่วงใยพระพุทธศาสนา ได้แก่ การปกป้องพระธรรมวินัย การพัฒนาสถาบันสงฆ์ไทย ซึ่งสารัตถะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นำเสนอในงานประพันธ์นั้น ล้วนมีความสำคัญและสร้างประโยชน์ให้กับสังคมไทยเป็นอย่างมาก

พระมหาญาณวฑฺฒน์ ฐิตวฑฺฒโน (2557, หน้า 1) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางการศึกษาของไทย เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา และเพื่อเสนอนโยบายการปฏิรูปการศึกษาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทฤษฎีทางการศึกษาของไทย เป็นแนวคิดที่บูรณาการแนวคิดการศึกษาไทย และแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทย ผ่านกระบวนการพัฒนานโยบาย และเป็นแนวคิดการศึกษาที่ สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาที่เรียกว่า “การศึกษาวิถีพุทธ” ที่เน้นพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ (วิชา) และความประพฤติ (จรณะ) หรือความรู้คู่คุณธรรม จึงจะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งปัญญาได้โดยแท้จริง แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ตามแนวทางการปฏิรูป การศึกษา 6 ด้าน ได้แก่ แนวการจัดการศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษา มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ทรัพยากรเพื่อการศึกษา และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทำให้สามารถสรุปได้ว่า การศึกษาในผลงานวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีการศึกษาเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน โดยเนื้อหามุ่งศึกษาเกี่ยวกับภาษา และแนวคิดสาระตติที่เป็นคุณธรรมจริยธรรมนำไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาด้านภาษาความเปรียบเทียบยังไม่ปรากฏมีผู้ศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่องนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีในวิจัยเรื่องอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้กระบวนการศึกษาเชิงเอกสาร (Qualitative Research) แล้วนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive Analysis) มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยและมีระเบียบวิธีการ ดังนี้

1. ข้อมูลในการวิจัย
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลในการวิจัย

การวิจัยเรื่องอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ที่แต่งเผยแพร่ในระหว่าง พ.ศ. 2531–2561

เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกข้อมูล และข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

1. เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกข้อมูล

ผู้วิจัยได้คัดเลือกข้อมูลจากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านแต่งไว้ในระยะเวลา 30 ปี ตั้งแต่พุทธศักราช 2531–2561 จำนวน 51 เล่ม โดยใช้สมณศักดิ์ 4 นาม คือ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต) พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

2. ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อความอุปลักษณะมโนทัศน์ที่ใช้ในการวิจัยมี จำนวน 400 ข้อความ จากวรรณกรรม 5 กลุ่ม คือ กลุ่มปรัชญา กลุ่มพุทธศาสตร์ กลุ่มสังคมศาสตร์ กลุ่มจริยศาสตร์ และกลุ่มศึกษาศาสตร์ ในแต่ละกลุ่มมีรายละเอียดของชื่อเรื่อง และปีที่พิมพ์เผยแพร่ ดังนี้

2.1 วรรณกรรมกลุ่มปรัชญา จำนวน 16 เรื่อง ดังนี้

2.1.1 รักษาใจยามป่วยไข้ (2531) โดยใช้สมณศักดิ์พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต)

2.1.2 อมฤตพจนานา (2537) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

- 2.1.3 สมาธิตนสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้ (2539) โดยใช้สมณศักดิ์พระ
ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.4 คติธรรมคำคม (2542) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.5 ความมั่นคงทางจิตใจ (2546) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ.
ปยุตฺโต)
- 2.1.6 กระแสธรรมกระแสไท (2546) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ.
ปยุตฺโต)
- 2.1.7 วิธีแห่งปราชญ์ ฉบับสมบูรณ์ (2548) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณา
ภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.8 คู่มือชีวิต (2550) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.9 คนไทยหลงทางหรือไร (2552) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.10 มองวิชาขบข่าหยั่งถึงอารยธรรมของโลก (2554) โดยใช้สมณศักดิ์พระ
พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.11 ข้อคิดการทวนกระแส (2554) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.12 วิธีสู่สันติธรรม (2554) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.
ปยุตฺโต)
- 2.1.13 เหนือสามัญวิสัย อธิปไตยบริหารีย์ เทวดา (2556) โดยใช้สมณศักดิ์พระ
พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.14 ของขวัญแห่งชีวิต (2557) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.
ปยุตฺโต)
- 2.1.15 ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ (2559) โดยใช้สมณศักดิ์
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.1.16 ดุสยภาพ-สาระแห่งสุขภาพ (2560) โดยใช้สมณศักดิ์สมเด็จพระพุทธ
โฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.2 วรรณกรรมกลุ่มพุทธศาสตร์ จำนวน 13 เรื่อง ดังนี้
- 2.2.1 ไตรลักษณ์ (2534) โดยใช้สมณศักดิ์พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.2.2 นิติศาสตร์แนวพุทธ (2539) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

- 2.2.3 พุทธศาสนาในเอเชีย (2540) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.4 สัมมาสมาธิ (2540) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.5 พุทธธรรม (2555) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.6 บุญ บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย (2542) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.7 พุทธศาสตร์กับการแนะแนว (2543) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.8 ภูมิธรรมชาวพุทธ (2550) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.9 กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่ (2549) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.10 ศิลปศาสตร์แนวพุทธ (2550) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.11 ตามทางพุทธกิจ (2553) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.12 จาริกบุญ-จาริกธรรม (2560) โดยใช้สมณศักดิ์สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.2.13 พุทธธรรม ฉบับขยาย (2560) โดยใช้สมณศักดิ์สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.3 วรรณกรรมกลุ่มสังคมศาสตร์ จำนวน 9 เรื่อง ดังนี้
- 2.3.1 กรณีสันติอโศก (2531) โดยใช้สมณศักดิ์พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.3.2 วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด (2537) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.3.3 คนไทยกับป่า (2538) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.3.4 สันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ (2542) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.3.5 กรณีพระธรรมกาย ฉบับขยาย (2546) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
- 2.3.6 ภาวะผู้นำ (2550) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

- 2.3.7 จักรไตซ์บตันยุคไอที (2550) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.3.8 ความรุนแรงเกิดจากความอ่อนแอ (2558) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.3.9 การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน (2543) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.4 วรรณกรรมกลุ่มจริยศาสตร์ จำนวน 6 เรื่อง ดังนี้
- 2.4.1 ชีวิต (2536) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.4.2 ชีวิตสมบุรณ์ (2537) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.4.3 ทำอย่างไรจะหายโกรธ (2541) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.4.4 การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์ (2550) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.4.5 ธรรมนุญชีวิต (2550) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.4.6 ร่ำเรียง สดใส สู่ความเกษมศานต์ (2551) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.5 วรรณกรรมกลุ่มศึกษาศาสตร์ จำนวน 7 เรื่อง ดังนี้
- 2.5.1 พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ (2537) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.5.2 พุทธวิธีในการสอน (2541) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.5.3 การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น (2542) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.5.4 พัฒนาการ (2544) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.5.5 การศึกษามับ่งาย (2545) โดยใช้สมณศักดิ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.5.6 พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู (2551) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2.5.7 คุณสมบัติของผู้สอน (2555) โดยใช้สมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในประเด็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึง 2 ประเด็น คือ เครื่องมือเก็บข้อมูล และเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

1. เครื่องมือเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยมีกระบวนการจัดการเครื่องมือเก็บข้อมูล 3 กระบวนการ ได้แก่ การสร้างเครื่องมือ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ และการปรับปรุงเครื่องมือ มีรายละเอียดดังนี้

1.1 การสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยเครื่องมือเก็บข้อมูลที่สร้างขึ้นมี 2 ชุด คือ แบบบันทึกข้อมูลลักษณะการประกอบสร้างอุปลักษณ์มโนทัศน์ และแบบบันทึกข้อมูลสารัตถะอุปลักษณ์มโนทัศน์ เครื่องมือเก็บข้อมูลดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 แบบบันทึกข้อมูลลักษณะการประกอบสร้างอุปลักษณ์มโนทัศน์ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน ดังนี้

1) ส่วนต้นของแบบบันทึกข้อมูล บันทึกแหล่งที่มาของข้อมูล เก็บข้อมูลนามสมณศักดิ์ที่ใช้ในการแต่ง ปีที่พิมพ์ และชื่อเรื่อง

2) ส่วนรายละเอียดของข้อมูลที่บันทึก ประการแรกจะบันทึกว่าข้อความที่เก็บนั้นเป็นการประกอบสร้างความเปรียบเทียบโลกียธรรม หรือการประกอบสร้างความเปรียบเทียบกุตตรธรรม เป็นข้อความลำดับที่ใด จากหน้าใด แล้วบันทึกรายละเอียดข้อความ

1.1.2 แบบบันทึกข้อมูลสารัตถะอุปลักษณ์มโนทัศน์ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน ดังนี้

1) ส่วนต้นของแบบบันทึกข้อมูล บันทึกแหล่งที่มาของข้อมูล เก็บข้อมูลนามสมณศักดิ์ที่ใช้ในการแต่ง ปีที่พิมพ์ และชื่อเรื่อง

2) ส่วนรายละเอียดของข้อมูลที่บันทึก ประการแรกจะบันทึกว่าข้อความที่เก็บนั้นเป็นสารัตถะโลกียธรรม หรือสารัตถะกุตตรธรรม จากนั้นบันทึกว่าเป็นข้อความลำดับที่ใด หน้าใด และบันทึกรายละเอียดข้อความในตอนท้ายของข้อความจะจำแนกกลุ่มสารัตถะบันทึกเนื้อหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.2 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเก็บข้อมูล ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ด้านการวิจัยทางภาษาไทย จำนวน 3 คน เพื่อตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือเก็บข้อมูล รายนามและข้อมูลรายละเอียดเบื้องต้นของผู้ทรงคุณวุฒิ มีดังนี้

1.1.1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรโชค พิษณะ อุสมบรุณณ์ คุณวุฒิ ศศ.ด. (ภาษาไทย) สังกัดสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

1.1.2 ดร.พยงค์ มุลวาปี คุณวุฒิ ศศ.ด.(ภาษาไทย) สังกัดสาขาวิชาภาษาไทย
เพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

1.1.3 ดร.ประภาพร ธนกิตติเกษม คุณวุฒิ ศศ.ด.(ภาษาไทย) สังกัดกลุ่มวิชา
ศึกษาทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันเทคโนโลยีปทุมวัน

ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 คน มีความเห็นต่อเครื่องมือเก็บข้อมูลเป็นไปในทิศทาง
เดียวกัน คือ เครื่องมือเก็บข้อมูลนี้ สามารถใช้เก็บข้อมูลได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่
วางไว้

นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิยังให้ความเห็นว่า แบบบันทึกข้อมูลซึ่งเป็นเครื่องมือ
เก็บข้อมูลในการวิจัยนี้ หากบันทึกลงบนแผ่นกระดาษ จะไม่มีความยืดหยุ่น และต้องใช้กระดาษ
จำนวนมาก จึงเสนอให้บันทึกลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย เพราะสามารถจะเลื่อนไหล หรือ
เพิ่มเติมข้อมูลได้อย่างสะดวก

1.3 การพัฒนาเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลที่สมบูรณ์ จากความเห็นของผู้ตรวจ
คุณภาพเครื่องมือเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยดำเนินการจัดทำเครื่องมือเก็บข้อมูล 2 ชุด คือ แบบบันทึก
ข้อมูลลักษณะการประกอบสร้างอุปลักษณมโนทัศน์ และแบบบันทึกข้อมูลสาระัตถะอุปลักษณ
มโนทัศน์ในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการจัดเก็บข้อมูล

ตัวอย่างแบบบันทึกข้อมูลลักษณะการประกอบสร้างอุปลักษณมโนทัศน์ และ
แบบบันทึกข้อมูลสาระัตถะอุปลักษณมโนทัศน์ ดังที่นำเสนอไว้ในภาคผนวก

2. เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล คือ แนวคิดในการวิจัย 2 แนวคิดหลัก
ดังนี้

2.1 แนวคิดการประกอบสร้างความรู้ความเปรียบ มี 3 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดการอุปมา
ของสมัคร บวรवास (2520, หน้า 83) แนวคิดว่าด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี
สุรเดโช) (2560, หน้า 407-442) และแนวคิดความหมายหลักและความหมายเปรียบของสุริยา
รัตนกุล (2544, หน้า 120-121)

อุปลักษณมโนทัศน์ คือ คำหรือถ้อยคำที่นำมาอธิบายในลักษณะเปรียบเทียบ
คำหรือถ้อยคำที่มีความหมายไม่ชัดเจนให้มีความหมายชัดเจน

2.2 แนวคิดสาระัตถะพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)
(2559, หน้า 64) 2 ประการ ได้แก่ โลกียธรรม และโลกุตระธรรม

โลกียธรรม ว่าด้วยธรรมอันเป็นวิสัยของโลก หรือสภาวะเนื่องในโลก ได้แก่ ฌาน 5 หรือเบญจฌาน ประกอบด้วย รูปฌาน เวทนาฌาน สัญญาฌาน สังขารฌาน และวิญญาณ ฌาน

โลกุตระธรรม ว่าด้วยธรรมอันมิใช่วิสัยของโลกหรือสภาวะพ้นโลก ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน โดยมรรค 4 ประกอบด้วย โสตาปัตติมรรค สกทามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ผล 4 ประกอบด้วย โสตาปัตติผล สกทามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผล ส่วนนิพพาน ประกอบด้วยสุปปาติเสสนิพพาน และอนุปปาติเสสนิพพาน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยมีวิธีการดังนี้

1. อ่านวรรณกรรมที่เป็นข้อมูลซึ่งใช้ในการวิจัย ทั้ง 51 เรื่อง อย่างละเอียด ขณะอ่านวรรณกรรมแต่ละเล่ม เมื่อได้พบข้อความอุปลักษณมโนทัศน์ ผู้วิจัยได้ทำเครื่องหมายแสดงการบ่งชี้เอาไว้
2. บันทึกข้อความอุปลักษณมโนทัศน์ทุกข้อความลงแบบบันทึกข้อมูลทั้ง 2 ชุด ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลการประกอบสร้างอุปลักษณมโนทัศน์ และแบบบันทึกข้อมูลสารัตถะอุปลักษณมโนทัศน์ ซึ่งจัดทำไว้ในโปรแกรมคอมพิวเตอร์

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยมีกระบวนการจัดระบบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. การจัดระบบข้อมูล

จากข้อมูลที่ได้จัดเก็บไว้ ผู้วิจัยนำมาจัดระบบโดยแยกข้อมูลออกเป็น 2 ชุด ได้แก่

- 1.1 ข้อมูลการประกอบสร้างอุปลักษณมโนทัศน์
- 1.2 ข้อมูลสารัตถะอุปลักษณมโนทัศน์

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่จัดระบบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- 2.1 จำแนกข้อมูล 2 ชุดหลักตามแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้
 - 2.1.1 การประกอบสร้างอุปลักษณมโนทัศน์ มี 2 ประเด็นหลัก ดังนี้
 - 1) การประกอบสร้างเปรียบเทียบโลกียธรรม
 - 2) การประกอบสร้างเปรียบเทียบโลกุตระธรรม

2.1.2 สารัตถะอุปลักษณ์โน้ตค้น มี 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

- 1) สารัตถะโลกีย์ธรรม
- 2) สารัตถะโลกุตระธรรม

2.2 หลังจากจำแนกข้อมูล 2 ชุด ได้แก่ การประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตค้น และสารัตถะอุปลักษณ์โน้ตค้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อมูลด้วยกระบวนการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive statistics) มีประเด็นหลัก 2 ประเด็น ดังนี้

2.1.1 การประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตค้นในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

2.1.2 สารัตถะอุปลักษณ์โน้ตค้นในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

บทที่ 4

การประกอบสร้างความเป็นธรรม ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและทบทวนเอกสารแนวคิดทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา เช่น ตำรา หลักสูตร เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัย ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า อันจะนำไปสู่ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ยิ่งขึ้น โดยมีการจัดขั้นตอนการวิจัยให้เป็นไปตามลำดับเพื่อสะดวกต่อการวิจัยแล้วสังเคราะห์ออกมาตามกรอบและแนวคิดทฤษฎี เพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยข้อที่ 1 ผู้วิจัยได้แสดงผลการวิเคราะห์เรียงตามวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประกอบสร้างความเป็นธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ผลการวิเคราะห์การประกอบสร้างความเป็นธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จำแนกได้ 2 ประการ ดังนี้

1. การประกอบสร้างความเป็นธรรมระดับโลกิยะ
2. การประกอบสร้างความเป็นธรรมระดับโลกุตระ

การประกอบสร้างความเป็นธรรมระดับโลกิยะ

การประกอบสร้างความเป็นธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในระดับโลกิยะ นิยามคำว่าโลกิยะมีความหมายดังนี้

โลกิยะ หมายถึง หมายถึง ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก ได้แก่ชั้น 5 ที่ยังมีอาสวะทั้งหมดเกี่ยวกับโลก ทางโลก เนืองในโลก เรื่องราวของชาวโลก ยังอยู่ในภพ 3 จัดอยู่ในประเภทกามารูปาวจร (พระพรหมคุณาภรณ์, 2554, หน้า 353) ผู้วิจัยได้พบลักษณะประกอบสร้างความเป็นธรรมในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ระดับโลกิยะ โดยแบ่งประเภทตามแนวคิดที่ว่าด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2560, หน้า 414-417) ดังต่อไปนี้

1. สิ่งมีชีวิต ได้แก่ คน ลัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมนุษย์ทุกประเภท
2. ธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดวงดาว ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ผลไม้ และสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย
3. อาคารสถานที่ ได้แก่ อาคาร บ้านเรือน ที่ดิน ไร่ นา สวน เป็นต้น

4. สิ่งของเครื่องใช้ ได้แก่ ภาชนะชนิดต่าง ๆ เสื้อผ้า อาหาร เครื่องประดับ ทรัพย์สิน เป็นต้น

5. ธรรมชาติ ได้แก่ ข้อความอันเป็นที่รู้และเข้าใจกันดีว่าหมายถึงอะไร เมื่อเอ่ยถึงแล้วสามารถเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ก็สามารถนำมาใช้เป็นอุปมาได้

6. ข้อความ ได้แก่ ข้อความที่มีเนื้อความทั้งสั้นและยาว ซึ่งยกขึ้นมาเปรียบกับข้อความที่กำลังเอ่ยถึงหรืออุปไมย

ในการวิจัยบทนี้ จะเรียก “อุปลักษณ์” “อุปลักษณ์นิทัศน์” “ความหมายเปรียบ” “อุปมา” หรือ “การอุปมา” ว่า “ความเปรียบ” หมายถึง คำหรือถ้อยคำที่นำมาอธิบายในลักษณะเปรียบเทียบคำหรือถ้อยคำที่มีความหมายไม่ชัดเจน ให้มีความหมายชัดเจน

การประกอบสร้างความเปรียบในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในระดับโลกิยะ นิยามคำว่าโลกิยะ แบ่งประเภทตามแนวคิดด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2560, หน้า 414–417) แบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต 2) ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ 3) ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทอาคารสถานที่ 4) ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ 5) ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ และ 6) ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทข้อความ มีรายละเอียดและตัวอย่างดังนี้

1. ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต

สิ่งมีชีวิต ได้แก่ คน สัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมนุษย์ทุกประเภท ปรากฏทั้งหมด 58 อุปลักษณ์ แบ่งออกตามประเภท ได้ 3 ประเภทคือ มนุษย์ (51 อุปลักษณ์) สัตว์ (6 อุปลักษณ์) และเทวดา (1 อุปลักษณ์) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 13 คำ ดังนี้

1.1 มนุษย์ พบ 51 อุปลักษณ์ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 12 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

1.1.1 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิตคือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 23 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) มนุษย์ชาติเวลานี้เหมือนเด็กกำลังชน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบถึงมนุษย์ยุคสมัยปัจจุบันว่าเหมือนเด็กกำลังชน อยู่นิ่งไม่ได้ มีปัญหาตามมาให้แก่ไข้อยู่ตลอดเวลา

2) เรือนอาศัยเครื่องไม้เถาเชือกดินฉาบและหญ้ามุงมีช่องว่างแฉกฉอมเหมือนตัวคน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 96)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบให้เห็นมโนทัศน์ของธรรมชาติ คือ มีการเปรียบเทียบเรือนต้องประกอบด้วย เครื่องไม้ เถาวัลย์ ดินฉาบ หญ้า มุง มีช่องว่างในเรือนเหมือนตัวคนต้องประกอบด้วย กระดูกเส้นเอ็นมีช่องว่างแฉกฉอมตัว

3) ใจนั้นมันดีนรนชอบปรุ่แต่งคิดวุ่นวาย พุ่งซ่านไปกับอารมณ์ต่าง เหมือนกับลิง ลิงที่อยู่ไม่สุข กระโดดไปตามกิ่งไม้ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 2)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคำว่า ใจ มีการเปลี่ยนสภาพไปตามการปรุ่แต่ง ไม่หยุดนิ่ง เหมือนลิง ซึ่งเป็นสัตว์ไม่ชอบอยู่กับที่ มีความซุกซน หยุดหยุดนิ่งไม่ได้ จิตก็เช่นกัน เกิด ๆ ดับ

4) บุตรของข้าพเจ้าทิ้งร่างไปเหมือนงูลอกคราบเก่าทิ้งเสีย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 20)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบบุตรชายที่เสียชีวิตไป เมื่อมีเกิดก็ต้องมีดับ ทิ้งร่างไปเหมือนงูลอกคราบเก่าทิ้งเสีย เมื่อร่างกายใช้สอยไม่ได้ ก็ตายจากไป

5) คนที่รักใคร่ตายจากไปแล้วเหมือนคนตื่นขึ้นไม่เห็นสิ่งที่ได้พบในฝัน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 8)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคนที่เรารักเสียชีวิต เรา รู้สึกเศร้า เสียใจ ไม่อยากให้คนรักของเราจากเราไป คนรักเราเสียชีวิตไปเหมือนกับเราฝันแล้วตื่นขึ้นมาพบกับความว่างเปล่า

6) คนที่รักใคร่ตายจากไปแล้ว ย่อมไม่ได้พบเห็นอีกเหมือนคนตื่นขึ้นไม่เห็นสิ่งที่ได้พบในฝัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 168)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการที่คนที่เรารักนั้นเสียชีวิตไปแล้ว เราก็ไม่ได้เจอกันอีก เหมือนเวลาที่เรานอนได้อะไรสักอย่าง พอตื่นขึ้นมาสิ่งนั้นก็ว่างเปล่า

7) ผู้ที่เศร้าโศกถึงคนตายก็เหมือนเด็กที่ร้องให้ขอพระจันทร์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 143)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบคนที่เศร้าโศกกับญาติที่เสียชีวิตไป ไม่อยากให้คนคนนั้นตาย ไม่สามารถทำให้เขาฟื้นกลับมาได้อีก ท่านจึงเปรียบมโนทัศน์เหมือนเด็กที่ร้องให้ขอพระจันทร์ ผู้ใหญ่ก็เอาพระจันทร์มาให้เด็กก็ไม่ได้

8) กำหนดจับทุกซ์ได้อย่างนี้ เหมือนแพทย์ตรวจอาการจนรู้โรคที่รู้จุดที่เป็นโรคแล้ว (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 38)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการกำหนดจับทุกซ์ทำความเข้าใจสภาวะทุกซ์ ฐูที่มาจากปัญหานั้น เหมือนหมอตตรวจผู้ป่วยจนได้รู้ตอที่เกิดปัญหา นี้ จึงทำการรักษาได้ถูกจุด

9) อุปัชฌาย์เป็นเหมือนผู้ค้ำประกันตัวผู้บวชต่อที่ประชุมสงฆ์ในการบวช (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 38)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบผู้ทำหน้าที่ค้ำประกันพระบวชใหม่ คือพระอุปัชฌาย์แม้ว่าที่ประชุมคณะสงฆ์จะลงมติกันว่าผู้เข้ามาบวชคุณสมบัตินั้นที่บวชได้ แต่ก็ต้องมีพระอุปัชฌาย์ที่รับผิดชอบช่วยเหลือผู้บวชใหม่

10) การแสดงฤทธิ์นั้น เหมือนสตรีที่ย่อมเผยแพร่ของสงวนเพื่อเห็นแก่จะได้เงิน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 45)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การแสดงแสดงฤทธิ์ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบสตรีที่ย่อมเผยแพร่ของสงวนเพื่อเห็นแก่จะได้เงิน ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุแสดงปาฏิหาริย์แก่คฤหัสถ์

11) ถ้าจะปฏิบัติอย่างจริงจังพึงหาสถานที่สงบสงัดเหมือนคนหัดว่ายน้ำได้อาศัยอุปกรณ์ช่วย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ผู้ปฏิบัติควรหาที่สงบไม่มีเสียงดังรบกวน จะช่วยให้จิตเป็นสมาธิได้ไวเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมที่ใหม่เหมือนคนหัดว่ายน้ำได้อาศัยอุปกรณ์ช่วย

12) พัฒนาตนแล้ว ก็ะบันทอนความยึดมั่นในตัวตนจึงทำให้มีความทุกซ์น้อยลงเหมือนคนพันดาบที่รู้เข้าใจเพลงอาวุธอย่างแคล่วคล่องจัดเจนมั่นใจ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2544, หน้า 37)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่พัฒนาตนเอง คือการปฏิบัติธรรม เมื่อปฏิบัติถึงการยึดมั่น ถือมั่นก็จะลดน้อยลง เหมือนคนพันดาบที่รู้เข้าใจเพลงอาวุธอย่างแคล่วคล่องจัดเจนมั่นใจในความสามารถของตน

13) ศรัทธาเป็นความมั่นใจที่อาศัยหลักข้างนอกเหมือนมีคนมาพาคนหลับตาเดิน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 5)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการมีศรัทธาทำให้เรา
มั่นใจโดยอาศัยคือ สิ่งภายนอกหรือสิ่งอื่นมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเหมือนมีคนมาพาคนหลับตาเดิน
เหมือนมีคนมาพาคนหลับตาเดิน

14) ไม่มีพุทธิปัญญา แลมิได้ศึกษาระเบียบวินัยเหมือน กระบือบอดใน
กลางป่า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 36)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคนไม่มีปัญญา ไม่ศึกษา
ระเบียบวินัยเหมือน กระบือบอดในกลางป่า จะไปทางไหนก็ไม่ได้

15) คนมีปัญญาที่ชอบชี้โทษ พุดจาข่มชี้ เหมือน เป็นผู้บอกขุมทรัพย์
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 88)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ คนที่มีปัญญาบางครั้ง
เขาจะไม่สอนตรง ๆ สอนในทางที่อ้อม เช่น พุดจาชี้โทษ พุดจาข่มชี้เป็นเหมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์

16) สติท่านเปรียบเหมือนนายประตู (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์
ปยุตฺโต), 2550, หน้า 14)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบสติท่านเปรียบเหมือน
นายประตู คือ นายประตูนั้นต้องดูว่าคนไหนร้าย คนไหนดี ควรจะให้ผ่านไปหรือไม่ ถ้าน่าสงสัย
หรือยังไม่รู้ชัดแจ้ง ก็จับตรวจอย่างละเอียดไป

17) ไม่ได้จัดวางระบบวิธีการไว้โดย เฉพาะเพื่อการปฏิบัติอย่างได้ผล
เหมือนแพทย์รู้กระบวนการแก้ไขบำบัดโรค (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 27)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบการรู้วิธีปฏิบัติ แต่
ไม่ได้ออกแบบการปฏิบัติสมบัติเพื่อให้ได้ผล เหมือนแพทย์รู้กระบวนการแก้ไขบำบัดโรค แต่ไม่ได้
สั่งยาและกำหนดวิธีปฏิบัติในการรักษาไว้ให้

18) ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตายคนประมาทเหมือนคนตายแล้ว
(พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 28)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบการทำให้ชีวิต
อยู่ได้ดี และมีความสุข คนนั้นคือคนที่ไม่ประมาท ส่วนคนที่ประมาทในการดำเนินชีวิต ชีวิตจึงมี
แต่ปัญหา ชีวิตไม่ราบรื่น เปรียบคนไม่ประมาทคือคนยังไม่ตาย คนประมาทคือคนตาย

19) สมบัติ คือ ตำรา เหมือน พระอรหันต์อยู่ด้วยปัญญาที่เข้าใจเหตุผล
(พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 48)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง สมบัติได้แก่ตำราเป็นต้น คือ สิ่งที่ได้
มีความเห็นตรงกันของผู้รู้ทั้งหลายว่าสิ่งนี้ควรจะเป็นแบบนี้ คือ สิ่งที่ลงมติเป็นแบบเดียวกันแล้ว

จึงทำเป็นตำราแบบแผนการปฏิบัติไว้ เหมือนคนที่บรรลุพระอรหันต์แล้วท่านเข้าใจทั้งเหตุและผล ไม่ถือเอาประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง

20) คนประมาทเหมือนคนตายแล้ว (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2534, หน้า 166)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบจากความประมาทไม่ว่าในทางใดก็ตาม ถ้าประมาทแล้วก็เหมือนกับคนที่ตายแล้ว

21) มนุษย์เพราะจิตเล็กและการคิดแบบสำเร็จรูปตายตัว จึงไม่เห็นความเป็นจริงของทั้งหมด เหมือนตาบอดคลำช้าง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 111)

จากข้อความข้างต้น ความหมายสื่อถึงผลของการคิดของมนุษย์แบบยึดหลักที่เป็นรูปแบบตายตัวมากเกินไป ทำให้ไม่เห็นความถูกต้องทั้งหมด เข้าไปติดในส่วนเลี้ยว เอียงข้าง สุดโต่ง เหมือนตาบอดคลำช้างแต่ละคนที่คลำก็มีการให้ความหมายที่แตกต่างกัน

22) ผู้ยังว่าววนหมุนเวียน อยู่ใต้กระแสครอบงำของโลกธรรมจิตใจเหมือนคนที่มักเจ็บไข้ ออดแอดช่วยตัวเองไม่ได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 38)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบบุคคลที่ถูกโลกธรรมครอบงำ เชื้อหมอดู เชื้อดวง ไม่มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย บุคคลนั้นเหมือนที่เจ็บป่วยอยู่บ่อย ต้องคอยให้คนอื่นช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา

23) ความตายเราก็มิได้ขึ้นชอบชีวิตเราก็มิได้ติดใจเรารอท่าเวลาเหมือนคนรับจ้างทำงานเสร็จแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 397)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบให้เห็นมโนทัศน์ผลของธรรมชาติการเปรียบเทียบการรอการสิ้นชีวิตที่ไม่ยึดติด สังสมธรรมสมบูรณ์แล้วเหมือนคนรับจ้างทำงานเสร็จแล้วรอท่ารับจ้าง

1.1.2 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 11 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ของขวัญอันประเสริฐที่เรามีอยู่แล้วเปรียบเหมือนกับความ เป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบคำว่า ของขวัญอันประเสริฐที่เรามีอยู่แล้ว คือ ความเป็นมนุษย์นั่นเอง ความเป็นมนุษย์ หมายความว่า การมีร่างกายอย่างมนุษย์ และมีจิตใจที่สามารถคิดได้ รับรู้ ใคร่ครวญ รวมทั้งมีสติ มีความรู้สึกตัว มีปัญญา

2) ปุถุชนผู้มีได้เรียนรู้ ฎุกทุกขเวทนากระทบเข้าแล้วย่อมเสวราโศกคร่ำครวญ ร่ำไร ร่ำพัน ตีอกร้องไห้ หลงไหลพันเพื่อนไปเขาย่อมเสวยเวทนาทั้งสองอย่าง คือ เวทนาทางกายและเวทนาทางใจเปรียบเหมือนนายขมังธูยิงบุรุษด้วยลูกศรดอกหนึ่งแล้วยิงซ้ำด้วยลูกศรดอกที่สองเมื่อเป็นเช่นนี้บุรุษนั้นย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศรทั้งสอง คือ ทั้งทางกายทั้งทางใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2555, หน้า 168)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบบุคคลที่ไม่ได้ฝึกตนเอง ไม่ได้เรียนรู้ว่าจะต้องทำอย่างไรเมื่อเจอปัญหาเกิดขึ้น เมื่อเจอปัญหามากระทบก็แก้ไขไม่ได้ปล่อยวางไม่เป็นต้องทนเจ็บทั้งกายและใจเหมือนธูกนายธูยิงซ้ำ

3) ใจเมื่อได้เห็นเป้าหมายแล้วก็จะเกิดความปิติเรียกว่า เกิดมีความหวัง เปรียบเหมือนกับว่าคนหนึ่งเดินทางไกลฝ่ามามากกลางตะวันบ่ายแดดร้อนจ้า (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2542, หน้า 42)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่ การปฏิบัติธรรมแล้วมองเห็นเป้าหมาย ก็เกิดความปิติเหมือนคนเดินทางไกลฝ่าแดดร้อน เดินบนทุ่งหญ้าแห้งแรง ไม่มีน้ำและหมู่บ้านคน มองไม่เห็นเป้าหมายก็เกิดความเครียด

4) วิธีติดตามที่ถูกต้องคือ ใช้สติเปรียบเหมือนคนเลี้ยงไม้ตั้งสติไว้ตรงพื้นเลี้ยง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2542, หน้า 91)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การติดตามจิตที่ถูกต้อง คือ ใช้สติตามลมอยู่ตรงจุดที่ลมกระทบเปรียบเหมือนคนเลี้ยงไม้ตั้งสติไว้ตรงพื้นเลี้ยงกระทบไม้เท่านั้น

5) คนตั้งอยู่ในศีลแล้วจึงปฏิบัติได้ผล เปรียบเหมือนคนจะทำงานที่ใช้กำลังในการทำงาน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2542, หน้า 104)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุผลต้องมีศีลเป็นที่ตั้ง เหมือนชาวนาทำนาต้องมีพื้นดินเป็นพื้นจึงจะได้ผล

6) การบรรลุธรรมจากการฟังธรรมของพระสมณะโคตมเปรียบเหมือนบุรุษผู้หิวและอ่อนเพลีย มาได้รวงผึ้ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2541, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบผลจากการบรรลุธรรมจากการฟังธรรมของพระสมณะโคตมย่อมได้รับความดีใจปลาบปลื้มใจเปรียบเหมือนบุรุษผู้หิวและอ่อนเพลีย มาได้รวงผึ้ง

7) การบรรลุธรรมจากการฟังธรรมของพระสมณะโคดมเปรียบเหมือน บุรุษได้ไม้จันทน์ ก็ยอมได้กลิ่นหอมสนิทเป็นกลิ่นแท้ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการบรรลุธรรมจากการฟังธรรมของพระสมณะโคดมยอมยอมได้ปราโมทย์ได้ความโลมโลม เปรียบเหมือนบุรุษได้ไม้จันทน์ ก็ยอมได้กลิ่นหอมสนิทเป็นกลิ่นแท้

8) จิตที่หุดหุดนั้นยากที่จะให้ฟื้นขึ้นได้เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะไหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงแต่เขาใส่หญ้าสด สาดน้ำเข้าไป (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 117)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการปฏิบัติธรรมที่มีจิตที่หุดหุดนั้นยากที่จะให้ฟื้นขึ้นได้เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะไหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงแต่เขาใส่หญ้าสด สาดน้ำเข้าไป

9) จิตหุดหุดปลุกให้ฟื้นได้ง่ายด้วยธรรมโพชฌงค์ 3 เปรียบเหมือน บุรุษต้องการไหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงเขาใส่หญ้าแห้ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 117)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการปฏิบัติธรรมที่มีจิตที่หุดหุดฟื้นได้ง่ายด้วยธรรมโพชฌงค์ 3 เหมือนบุรุษต้องการไหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงเขาใส่หญ้าแห้ง

10) จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ยากที่จะให้สงบเปรียบเหมือน บุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ แต่เขาใส่หญ้าแห้ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 117)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการปฏิบัติธรรมที่มีจิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ยากที่จะให้สงบเปรียบเหมือน บุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ แต่เขาใส่หญ้าแห้ง

11) จิตฟุ้งซ่านนั้น ให้สงบได้โดยง่าย ด้วยธรรมโพชฌงค์ 3 เปรียบเหมือน บุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ เขาใส่หญ้าสด สาดน้ำเข้า (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 134-135)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการปฏิบัติธรรมที่มีจิตที่ฟุ้งซ่านให้สงบได้โดยง่าย ด้วยธรรมโพชฌงค์ 3 เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ เขาใส่หญ้าสด สาดน้ำเข้า

1.1.3 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนอย่าง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 4 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรด้วยบิณฑบาตด้วยเสนาสนะด้วยคิลานปัจจัยและเภสัชบริขารเหมือนอย่างนกที่มีแต่ปีกบินไปต้องการจะไปไหนเมื่อใดก็ได้ไปเองทันที (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2558, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบให้เห็นมโนทัศน์ของธรรมชาติ คือการเปรียบเทียบภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรด้วยบิณฑบาตด้วยเสนาสนะด้วยคิลานปัจจัยและเภสัชบริขารเหมือนอย่างนกที่มีแต่ปีกบินไปต้องการจะไปไหนเมื่อใดก็ได้ไปเองทันที

2) มนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมายเป็นเรื่องของสิ่งหมายรู้ร่วมกัน สำหรับที่จะได้ปฏิบัติถูกต้องว่า จะดำเนินชีวิตกันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร และจะดำเนินกิจการร่วมกันอย่างไร เหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย แต่ท่านไม่รู้สึกรู้สึกเห็นเรื่องบังคับ ไม่ต้องฝืนใจ เพราะเข้าใจเหตุผล (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2538, หน้า 29)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่ของมนุษย์ที่พัฒนาดีแล้ว พวกเขาจะรู้จักหน้าที่ มีกติกาปฏิบัติถูกต้องร่วมกัน ทำให้ดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกับคนอื่น และทำกิจกรรมร่วมกันอย่างไร จะรู้จักหน้าที่ตัวเองหมด ท่านเปรียบเทียบกับพระอรหันต์ แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย ท่านก็ได้ฝืนใจทำ ท่านทำเพราะเข้าใจเหตุผลทุกอย่างแล้ว

3) ผู้ที่ทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มทีเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าท่านจะอยู่ที่ไหนก็ได้ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 41)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบผลจากทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างเต็มใจและเต็มที่โดยไม่หวังผลตอบแทน มีความสุขใจเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าท่านจะอยู่ที่ไหนก็ได้ ท่านอิมเต็มบริบูรณ์ในตัวแล้ว

4) ผู้ที่เข้าถึงความสุขอย่างอิสระเหมือนอย่างคนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 72)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบผู้ที่บรรลุธรรมแล้ว คือผู้เข้าถึงความสุขอย่างอิสระไม่เป็นอาภิสกาม เมื่อคุณที่เสพสุขจะไม่มีความสุข มีความรู้สึกที่ต่างออกไปเหมือนผู้ใหญ่เห็นเด็กเล่นมีความสุข ก็จะไม่เห็นเป็นความสุขเหมือนเด็กจะรู้สึกคล้ายซ้ำ หรือสงสารมากกว่า

1.1.4 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) บุคคลที่มีความศรัทธาแน่วแน่ มั่นใจในพระรัตนตรัย โดยสมบุรณ์ มีจิตใจเป็นเหมือนคนมีสุขภาพดี แข็งแรงช่วยตัวเองได้ ตลอดเวลาไม่ต้องพึ่งอำนาจ ดลบันดาล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 48)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ บุคคลที่มีความศรัทธาแน่วแน่ มั่นใจในพระรัตนตรัย โดยสมบุรณ์ มีจิตใจเป็นเหมือนคนมีสุขภาพดี แข็งแรงช่วยตัวเองได้ ตลอดเวลาไม่ต้องพึ่งอำนาจ ดลบันดาล

2) พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะ หรือบอกทางให้เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าผู้สามารถที่จะช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะ หรือบอกทางให้เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ทำให้ผู้คนอื่นสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป

3) บุคคลผู้มีศรัทธาแน่วแน่ มั่นใจในพระรัตนตรัยโดยสมบุรณ์ จิตใจของเขาเป็นเหมือนผู้มีสุขภาพดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2549, หน้า 49)

จากข้อความข้างต้น หมายความว่า คนที่นับถือพระรัตนตรัยอย่างจริงจัง สมบุรณ์ เขาย่อมไม่หวั่นไหวไปตามเคราะห์กรรม หรือโลกธรรมเลย ไม่มีอะไรที่ทำให้หวั่นไหวคลอนแคลนได้

1.1.5 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนกับ” ใช้ประกอบสร้างการเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ผีงและแมลงยังทำให้ต้นไม้เจริญงอกงามโดยแพร่พันธุ์เหมือนกับพระสงฆ์นี้ถ้าประพฤติดีถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 18)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ ผีงและแมลงทำหน้าที่แพร่พันธุ์ให้ต้นไม้เจริญงอกงาม เหมือนกับพระสงฆ์นี้ถ้าประพฤติดีถูกต้องแล้วก็เป็นที่เชิดชูจิตใจของประชาชน

2) มนุษย์ทุกวันนี้เหมือนกับเด็กที่ได้ปิ่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 28)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบมนุษย์ในปัจจุบันนี้กับเด็กที่ได้ปิ่นแล้วใช้ปิ่นไม่เป็น เพราะมนุษย์ไม่รู้จักหน้าที่ของตนเอง ทำอะไรด้วยตนเองไม่ค่อยจะได้ ขาดวุฒิภาวะ

3) การประพุดิปฏิบัติที่ผิดอยู่แล้วเราก็จะหลงผิดตลอดไป เมื่อหลงผิดตลอดไปโดยไม่รู้ตัวในที่สุด ความเสื่อมก็จะมาถึงกลายเป็นความหายนะและความพินาศเหมือนกับคนที่หลับใหลถูกกระแสน้ำพัดพาจนกระทั่งไหลตกเหวไปเสียก่อนเลยตายโดยไม่รู้ตัว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2559, หน้า 5)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลการประพุดิปฏิบัติที่ผิดอยู่แล้วเราก็จะหลงผิดตลอดไป ในที่สุด ความเสื่อมก็จะมาถึงกลายเป็นความหายนะและความพินาศเหมือนกับคนที่หลับใหลถูกกระแสน้ำพัดพาจนกระทั่งไหลตกเหวไปเสียก่อนเลยตายโดยไม่รู้ตัว

1.1.6 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบดุจ” ใช้ประกอบสร้างการเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) การประกาศว่าท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้มีพระคุณต่อข้าพเจ้าอย่างสูง เปรียบดุจบุพการีผู้ให้ชีวิตและลมหายใจเพื่อมาสู่โลกนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2548, หน้า 136)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ ท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้มีพระคุณผู้มีพระคุณข้าพเจ้าอย่างสูงเปรียบดุจบุพการีผู้ให้ชีวิตและลมหายใจเพื่อมาสู่โลกนี้

1.1.7 อุปมาคำเปรียบ “อุปมาเหมือน” ใช้ประกอบสร้างการเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) วิญญานอุปมาเหมือนน้กมายากล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2555, หน้า 139)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบคำว่าวิญญาน การรับรู้ด้วยอายตนะ เหมือนน้กมายากล แสดงให้คนชม

1.1.8 อุปมาคำเปรียบ “ดุจดัง” ใช้ประกอบสร้างการเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) วรรณะและพระสรีระดุจดัง พรหม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2541, หน้า 10)

จากข้อความข้างต้น จากข้อความข้างต้น หมายถึงการเปรียบเทียบพระสรีระของพระพุทธเจ้ามี รูปงามพระฉวีวรรณผุดผ่อง นำศรัทธาเลื่อมใสเหมือนพระฉวีองท้าวมหาพรหม

1.1.9 อุปมาคำเปรียบ “เสมือน” ใช้ประกอบสร้างการเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) คนมีปัญญาที่ชอบชี้โทษ พุดจาข่มขี้เสมีอนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 9)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่ของคนมีปัญญาที่เป็นคนดี ชอบชี้โทษบางคนพุดจาคุณถูก ข่มขี้ค่า เมื่อเราพิจารณาดูดี ๆ ที่เขาทำเช่นนั้น เพราะไม่ให้เราทำไม่ดี เป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ ควรที่เราจะคบคนเช่นนี้ มีแต่ได้กับได้

1.1.10 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเทียบได้เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) สภาพจิตนี้ จะเปรียบเทียบได้เหมือนสารถิ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 148)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่ของจิต เปรียบเทียบได้เหมือนสารถิ

1.1.11 อุปมาคำเปรียบ “เป็น” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) เหมือนกับพุดว่า อนาคตของชาติอยู่ในกำมือของคุณครูคุณครูเป็นผู้สร้างอนาคตของชาติ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2545, หน้า 2)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ คนที่ทำหน้าที่สร้างชาติ คือ ครู ทำหน้าที่สอนนักเรียนให้มีความรู้คุณธรรม

1.1.12 อุปมาคำเปรียบ “เป็นดั่ง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบ จำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) คณะสงฆ์ไทยเป็นดั่งพลเมือง (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531, หน้า 19)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง ชายไทยที่บวชเป็นพระทั้งหมด คือ พลเมืองไทย คำว่าพลเมืองไทยหมายถึง น. ชาวเมือง, ราษฎร.ซึ่งเป็นคนไทย

1.2 สัตว์ พบ 6 อุปลักษณ์ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 3 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

1.2.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบดุจ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ สัตว์และแมลง มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 4 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) วายไม้ไผ่เหมือนปลาตาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 11-12)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบกับเด็กไทยสมัยปัจจุบันเหมือนปลาที่ตาย ทำอะไรไม่ได้ดังที่คาดหวังไว้ก็ทอดทิ้ง ไม่มีขั้นตอนต่อสิ่งที่ได้ทำ เหมือนปลาที่ไม่อดทนต่อการไหว้ผ้ากระแสน้ำที่เชี่ยว

2) พระพุทธเจ้าเหมือนช้างศึก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 34)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าว่าเหมือนช้างที่ออกศึกมีความชัดเจนในหน้าที่ คือช่วยชนะ พระพุทธเจ้าก็เช่นกัน มีความชัดเจนในเป้าหมายคือการบรรลุธรรม อดทนทุกสิ่งอย่างที่เข้ามากระทบได้

3) คนผู้เรียนน้อยย่อมแก่ลงเหมือนโคถึกเนื้อของเขาเจริญขึ้น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 51)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการเรียนน้อย มีความรู้กับผู้เรียนน้อยย่อมแก่ลงเหมือนโคถึกเนื้อของเขาเจริญขึ้น

4) เก็บรวบรวมทรัพย์สินเหมือนผึ้งเที่ยวรวมน้ำหวานสร้างรัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 53)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบกับเงินทองของมีค่า ว่าจะได้มาแต่ละบาท เหมือนกับผึ้งเที่ยวรวมน้ำหวานสร้างรัง

1.2.2 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนกับ” ใช้ประกอบสร้างความเป็นเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ สัตว์และแมลง มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ใจนั้นมันดีนรณ ชอบปรุแงแต่ง คิดวุ่นวาย คิดฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์ต่าง ๆ เหมือนกับลิง ลิงที่อยู่ไม่สุข กระโดดไปตามกิ่งไม้จากต้นไม้นั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 8-9)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบกับวิธีรักษาจิต คือ ต้องมีสติ เปรียบสติ คือ เชือกผูกจิตไว้ได้ ไว้ ใจนั้นมันดีนรณ ชอบปรุแงแต่ง คิดวุ่นวาย คิดฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์ต่าง ๆ เหมือนกับลิง ลิงที่อยู่ไม่สุข กระโดดไปตามกิ่งไม้จากต้นไม้นั้นเรื่อยไป พระพุทธเจ้าก็สอนว่า ให้จับลิงคือจิตนี้ เอาเชือกผูกไว้กับหลัก

1.2.3 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเทียบได้กับ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ สัตว์และแมลง มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตของเราเปรียบเทียบกับลิงเพราะว่าวุ่นวายมาก เชือกที่ผูกลิงไม่ให้วุ่นวายคือสติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2556, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบจิต เป็นลิง ลักษณะของจิต คือไม่อยู่นิ่ง เหมือนกับลิงที่ซุกซนไม่อยู่นิ่ง จำเป็นต้องมีเชือกผูกไว้ ลิงไปไหนไม่ได้ก็เดินวนอยู่กับที่ เชือกที่ผูกนั้นก็แทนเปรียบว่าเป็นสติคอยผูกจิตไว้ไม่ให้ไปไหน เป็นตัวที่ผูกจิตไว้กับหลักหรือสิ่งนั้น ดึงไว้ คมไว้ กำกับไว้ ไม่ให้หลุดหายไป

1.3 เทวดา พบ 2 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 2 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

1.3.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ เทวดา มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ความจริงบทบาทของเทวดานั้นก็คล้ายกับบทบาทของผู้ใหญ่ ในสังคมนั้นก็ผู้ใหญ่และผู้ย่อยในแง่หนึ่งผู้ใหญ่อะไรก็เปรียบเหมือนเทวดา แต่แบ่งออกไปก็มีผู้ใหญ่ที่เป็นแบบเทวดาฮินดู กับผู้ใหญ่แบบเทวดาพุทธ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 231)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ บทบาทหน้าที่ของเทวดาของเทวดาผู้มีศักดิ์น้อย และเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ ต่างก็มีหน้าที่ที่ต่างกันเหมือนบทบาทหน้าที่ของผู้ย่อย และผู้ใหญ่อะไรก็ทำที่ต่างกันออกไป

1.3.2 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ เทวดา มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) อาจารย์แนะแนวจะต้องระวังไม่ให้ตัวเองกลายเป็นเหมือน เทพเจ้าหรือหมอไสยศาสตร์ หรือหมอคุณไสยเอง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2543, หน้า 47)

คำว่า อาจารย์แนะแนวจะต้องระวังไม่ให้ตัวเองกลายเป็นเหมือน เทพเจ้า หรือหมอไสยศาสตร์ หรือหมอคุณไสยเอง หมายความว่า ครูผู้สอนอย่าเอาตนเองเป็นศูนย์กลางความถูกต้อง ต้องทำแบบนี้แล้วจะเจริญ ซึ่งมันสามารถทำได้หลายวิธีด้วยกัน ถ้าเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางจักรวาล เด็กก็จะไม่รู้จักคิดเอง ไม่ฟังตัวเองคอยรอพึ่งแต่ครูบอก

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต ได้แก่ คน สัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมนุษย์ทุกประเภท ปรากฏทั้งหมด 59 อุปลักษณะ แบ่งออกตามประเภท ได้ 3 ประเภทคือ มนุษย์ (51 อุปลักษณะ) สัตว์ (6 อุปลักษณะ) และเทวดา (1 อุปลักษณะ)

ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 13 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างได้ดังนี้

ตาราง 1 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ	ประเภทที่ปรากฏ			รวม	ร้อยละ
		มนุษย์	สัตว์	เทวดา		
1	เหมือน	23	4		27	45.8
2	เปรียบเหมือน	11		1	12	20.3
3	เหมือนอย่าง	4			4	6.8
4	เป็นเหมือน	3		1	4	6.8
5	เหมือนกับ	3	1		4	6.8
6	เปรียบดูจ	1			1	1.7
7	อุปมาเหมือน	1			1	1.7
8	ดูจตั้ง	1			1	1.7
9	เสมือน	1			1	1.7
10	เปรียบได้เหมือน	1			1	1.7
11	เป็น	1			1	1.7
12	เป็นตั้ง	1			1	1.7
13	เปรียบเทียบได้กับ		1		1	1.7
รวม		51	6	2	59	100

จากตาราง 1 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อมในประเภทสิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์มากที่สุดจำนวน 51 ครั้ง รองลงมาคือชนิดของคำเชื่อมในประเภทสัตว์จำนวน 6 ครั้ง และชนิดของคำเชื่อมในประเภทเทวดาจำนวน 2 ครั้ง ตามลำดับ และพบว่าคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ โดยใช้คำว่า “เหมือน” มากที่สุด จำนวน 27 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 45.8 รองลงมาคือคำว่า “เปรียบเหมือน” จำนวน 12 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 20.3 ตามลำดับ

2. ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ

ธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดวงดาว ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ผลไม้ และสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ปรากฏทั้งหมด 46 อุปลักษณะ แบ่งออกตามประเภท ได้ 4 ประเภทคือ พืช (17 อุปลักษณะ) ปรากฏการทางธรรมชาติ (13 อุปลักษณะ) น้ำ (11 อุปลักษณะ) ไฟ (3 อุปลักษณะ) และแผ่นดิน (2 อุปลักษณะ) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 11 คำ ดังนี้

2.1 พืช พบ 17 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 6 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

2.1.1 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ พืช มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 7 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ดอกไม้บานสะพรั่งสีต่าง ๆ กันเหมือนหมู่ดาว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 35)

จากข้อความข้างต้น หมายถึงการเปรียบเทียบสีของดอกไม้ชนิดต่าง ๆ บาน เหมือนดวงดาวเต็มท้องฟ้า

2) โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นข้างในตนเองย่อมบั่นทอนคนเหมือนขุยไฟ บั่นทอนต้นไฟ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบความโลภ โกรธ หลง เมื่อเกิดขึ้นกับใครก็ทำให้คนนั้นไม่มีสติบั่นทอนให้คนไม่เป็นคนได้ เหมือนต้นไฟเมื่อมันมีขุยมันก็กัดต้นไฟไปเรื่อย ๆ จนกว่าต้นไฟจะตาย

3) ในการพัฒนาตนนั้น เราก็อยู่ในโลกนี้แหละ แต่เราไม่ติดโลก ไม่แปดเปื้อนด้วยโลก เหมือนดอกบัวแม้จะอยู่ในน้ำ หรือบางแห่งจะอยู่ในโคลนตม (พระธรรมปิฎก, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2544 หน้า 45)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การพัฒนาตนเองในโลกนี้ ทำตัวไม่ติดโลก ไม่เปื้อนโลก ไม่ยึดมั่นถือมั่นเหมือนบัวไม่ติดน้ำ

4) อยู่ในโลกแต่ไม่ติดโลก หรือไม่เปื้อนโลกเหมือนบัวไม่ติดน้ำ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า8)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การอยู่ในโลกแต่ไม่ติดโลก หรือไม่เปื้อนโลกเหมือนบัวไม่ติดน้ำ หรือไม่เปื้อนน้ำไม่ยึดติดกับสิ่งที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน

5) การเชิดชูจิตใจของประชาชน ให้ความร่มเย็นเป็นสุขเหมือนต้นไม้ที่ถูกแมลงผึ้งไปเที่ยวคลุกเคล้าเกสร (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 18)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการเชิดชูจิตใจของประชาชน ให้ความร่มเย็นเป็นสุขเหมือนต้นไม้ที่ถูกแมลงผึ้งไปเที่ยวคลุกเคล้าเกสร

6) วาจาสุภาษิตไม่มีผลแก่ผู้ไม่ปฏิบัติเหมือนดอกไม้งามที่มีสีแต่ไม่มีกลิ่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 149)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบจากไม่ปฏิบัติตามวาจาที่พูดไว้ วาจาสุภาษิตไม่มีผลแก่ผู้ไม่ปฏิบัติเหมือนดอกไม้งามที่มีสีแต่ไม่มีกลิ่น

7) คนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญาเฝ้าแต่เพ้อฝัน จึงซุบซิดหม่นหมองเหมือน ต้นอ้อสดที่เขาตัดไว้กลางแดด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 78)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบความเพ้อฝันของคน ทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญาจึงซุบซิดหม่นหมองเหมือนต้นอ้อสดที่เขาตัดไว้กลางแดด

2.1.2 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ พืช มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 4 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) หากชีวิตของเรา เปรียบเหมือนต้นไม้ต้นหนึ่ง ความรักที่เข้ามาในชีวิตก็เปรียบได้กับต้นไม้ที่ผลดอกออกใบสวยงาม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2536, หน้า 53)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบคำว่า ชีวิตคือ ต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย กิ่งก้านสาขา ความรักที่เข้ามาในชีวิตเปรียบได้ดังดอกไม้ที่ออก ดอกสวยงาม เมื่อความรักล้นหวัง ก็มาผิดหวัง ไม่คิดถึง ใบไม้ใบอื่น ๆ คือ ความรักของพ่อแม่ เพื่อน ๆ たらบใดต้นไม้ ยังได้รับความรักและการเอาใจใส่อยู่ใบไม้ ใบใหม่ย่อมเกิดขึ้นมาได้เต็ม

2) การดำรงศาสนาไว้ได้ตลอดกาลยาวนานเปรียบเหมือนดอกไม้บานา ชนิด (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2534, หน้า 169)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ หน้าที่ของพุทธบริษัท 4 คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทำหน้าที่สามัคคี ช่วยกันดำรงศาสนาไว้ได้ตลอดกาล ยาวนานเปรียบดอกไม้บานาชนิด ที่เขาเอาด้ายร้อยรวมกันไว้เป็นอย่างดี

3) ชีวิตสมรสที่มีคุณสมบัติครบ 4 ประการ มีกำลังดีมีความสามารถ แผ่ประโยชน์สุขออกไป เหมือนกับต้นไม้ที่มีคุณสมบัติครบ 4 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2548, หน้า 33)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ ชีวิตสมรสที่มีคุณสมบัติ ครบ 4 ประการ มีกำลังดีมีความสามารถ แผ่ประโยชน์สุขออกไป เหมือนกับต้นไม้ที่มีคุณสมบัติ ครบ 4 ประการ

4) บุคคลเป็นผู้มีมิจฉาทีฐิ เปรียบเหมือนเมล็ดสะเดาก็คือเมล็ดบวบขมก็คื เมล็ดน้ำเต้าก็คื ที่เขาเอาลงปลูกไว้ในดินที่ชุ่มชื้นรสดินและรสน้ำที่มันดูซึมไว้ทั้งหมดย่อมเป็นไป เพื่อความเป็นของขมเป็นของเฝ็ด เป็นของไม่ร่อย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 244)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการถุกมิจฉาทีฐิครอบงำ เมล็ดสะเดาที่ปลูกแซมพื้นอื่น ก็จะทำให้พืชอื่นมีรสชาติที่ขมไปด้วย

2.1.3 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ พืช มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) รสหวานดั่งน้ำผึ้งเฝ็ดหยดจากเกสรดอกไม้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุต), 2537, หน้า 36)

จากข้อความข้างต้น หมายถึงการเปรียบเทียบรสของน้ำหวานของ เกสรดอกไม้เทียบเท่ากับรสของน้ำหวานของผึ้ง

2) ปัญญายอมงอกงามดั่งพีชนางอกงามด้วยน้ำฝน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 37)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบปัญญายอมงอกงามดั่ง พืชนางอกงามด้วยน้ำฝน

2.1.4 อุปมาคำเปรียบ “อุปมาเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ พืช มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) สังขารอุปมาเหมือนต้นกล้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคำว่าสังขาร สภาพที่ปรุง แต่งจิต ให้มีลักษณะต่าง ๆ เหมือนต้นกล้วย มีใบ ราก ปลีกล้วย มีผล มีหวก

2) บางพวกที่ตระหนักถึงโทษภัยในปรโลกก็มี ทั้งอุปมาเหมือนดั่งในกอ อุบลกอบระทุมหรือกอบุณชริก (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 36)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่ การสอนของพระพุทธเจ้าแก่เหล่าสัตว์ต่าง ๆ เหล่าสัตว์ที่มีธุลีในดวงตาน้อยก็มี มีกิเลสในดวงตา มากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการทรามก็มี จะสอนให้รู้ได้ ง่ายก็มี จะสอนให้รู้ยากก็มี บางพวกที่ตระหนักถึงโทษภัยในปรโลกก็มี ทั้งอุปมาเหมือนดั่งในกอ อุบลกอบระทุมหรือกอบุณชริก

2.1.5 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบไว้ว่าเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ พืช มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ท่านที่มีทรัพย์สินเงินทอง ที่ได้สร้างตัวสะสมมาด้วยดีแล้ว ยังใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์เมื่ออายุมากขึ้น ก็เท่ากับว่าได้เป็นที่พึ่งพำนักของคนมากมาย เปรียบไว้ว่า เหมือน ต้นไม้ใหญ่ที่มีกิ่งก้าน ดอกใบพรั่งพร้อมบริบูรณ์ มีร่มเงามาก กิ่งก้านสาขาที่แผ่ขยายกว้างขวาง นั้นย่อมอำนวยประโยชน์ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นที่พึ่งแก่หมู่คนหมู่มาก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2556, หน้า 6-7)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ คนรวยได้เงินมาจากการทำอาชีพสุจริต ใช้จ่ายเป็นประโยชน์ต่อชนหมู่มากเหมือนกับต้นไม้ใหญ่ อำนวยประโยชน์ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นที่พึ่งแก่หมู่คนหมู่มาก

2.1.6 อุปมาคำเปรียบ “ปาน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ พืช มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) รสหวานปานน้ำผึ้งย่อมไหลออกจากเหง้าบัว รสหวานปานนมสด และเนยใสไหลออกมาจากสายบัว (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 36)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ ว่า รสหวานของเหง้าบัว ในน้ำเหมือนกับความหวานของน้ำผึ้ง รสหวานจากสายบัว เหมือนความหวานของนมสดและเนยใส มีการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นเหมือนอีกสิ่งหนึ่งให้เห็นภาพในใจ

2.2 ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ พบ 13 อุปลักษณ์ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 5 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

2.2.1 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) สกปรกที่ไหลเข้ามาเหมือนท้องฟ้าเองโล่งส่วนพวกเมฆหมอกฝุ่นควัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2551, หน้า 9)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบความที่จิตเปลี่ยนแปลงจะไปเพราะมีอุปกิเลสเข้ามาแทรก ทำให้จิตไม่บริสุทธิ์ จิตเหมือนท้องฟ้าที่โล่ง อุปกิเลส คือเมฆหมอกที่เข้ามาลบบัง

2) ความจริงอุเบกขามีในฌานทุกชั้น แต่ไม่เด่นในชั้นต้น ๆ เพราะถูกธรรมที่เป็นข้าศึกข่มไว้เหมือนดวงจันทร์ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 110)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่อุเบกขาไม่เด่นในขั้นต้น ๆ เพราะถูกธรรมที่เป็นข้าศึกข่มไว้เหมือนดวงจันทร์

3) แสงเงินแสงทองนี้ มี 4 อย่าง เหมือนกับสเปกตรัม (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2538, หน้า 31)

จากข้อความข้างต้น หมายถึงการเปรียบเทียบแสงเงินแสงทองนี้มี 4 อย่าง เหมือนกับสเปกตรัม คือ แสงนั้นประกอบด้วยสีต่าง ๆ 7 สี แสงอาทิตย์ตอนรุ่งอรุณก็ประกอบด้วยแสงเงินแสงทอง 7 สี เหมือนกัน

2.2.2 อุปมาคำเปรียบ “อุปมาเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) รูปอุปมาเหมือน ฟุ้งฟองแม่น้ำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2555, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคำว่ารูป มีลักษณะเป็นรูปร่าง มองเห็นด้วยตา เหมือนกับฟองน้ำที่ก่อตัวกันในแม่น้ำมีลักษณะเป็นรูปร่าง

2) เวทนาอุปมาเหมือน ฟองน้ำฝน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2555, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคำว่าเวทนา ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ทั้งสุขและทุกข์ ทั้งเฉย ๆ เหมือนกับฟองน้ำฝนที่ตกลงมาจากฟ้ากระทบพื้นดิน

3) สัญญาอุปมาเหมือน พยับแดด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2555, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคำว่า สัญญา คือการจำได้ หมายถึงสิ่งนี้เป็นแบบนี้ เหมือนเหมือนพยับแดด เรามองเห็นในที่ไกล ๆ พอเราไปใกล้มันก็หายไป

2.2.3 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) สัตบุรุษเกิดมาในตระกูลย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความ สุขแก่ชนจำนวนมาก เปรียบเหมือนมหาเมฆช่วยให้ข้าวกล้าเจริญงอกงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2555, หน้า 10- 11)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ สัตบุรุษเกิดมาในตระกูลย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความ สุขแก่ชนจำนวนมาก คือ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์

เพื่อเกื้อกูลเพื่อความทุกข์แก่มารดาบิดาแก่บุตรภรรยาแก่คนรับใช้กรรมกรและคนงานแก่หม่อมมิตร และเพื่อนร่วมงานแก่บรรพชนผู้ล่วงลับแก่พระราชากแก่เหล่าเทวดาแก่สมณะชีพรามณ์เปรียบเหมือนมหาเมฆช่วยให้ข้าวกล้าเจริญงอกงามเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความทุกข์แก่ชนจำนวนมาก

2) อานาปานสติสมาธินี้แล เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพที่สงบเปรียบเหมือนฝนใหญ่ที่ตกในสมัยมิใช่ฤดูกาล (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 80)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่ การเจริญอานาปานสติสมาธิทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพที่สงบ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข และยังอกุศลธรรมชั่วร้ายที่เกิดขึ้นแล้วให้อันตรธานสงบไปได้โดยพลัน เปรียบเหมือนฝนใหญ่ที่ตกในสมัยมิใช่ฤดูกาล ยังฝนละอองที่ฟุ้งขึ้นในเดือนท้ายฤดูร้อนให้อันตรธานสงบไปโดยพลัน

3) คนดีเกิดในมาในชุมชนเปรียบเหมือนมหาเมฆ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2560, หน้า 40)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบคนดีเกิดมามีหน้าที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่หมู่ชนมากเปรียบเหมือน เหมือนมหาเมฆ เกิดมาเพื่อยังฝนให้ตกนำความสมบูรณ์มาสู่ธรรมชาติ

2.2.4 อุปมาคำเปรียบ “ดุจ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ประมาทแล้วในกาลก่อนภายหลังมากลับตัวได้ดุจดวงจันทร์ที่พ้นจากเมฆหมอก (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 67)

จากข้อความข้างต้น มีการเปรียบเทียบผู้ที่เคยประมาทมาก่อนในภายหลังรู้ตัวและเปลี่ยนตัวเอง ทำให้กลับเป็นคนดีได้ดัง พระจันทร์พ้นจากเมฆหมอก

2) ปฏิบัติตามมรรคมืด 8 ประการดุจแสงอรุณเป็นบุพนิมิตของดวงอาทิตย์จะอุทัย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 57)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบปฏิบัติตามมรรคมืด 8 อันประเสริฐแล้วจะเกิดขึ้นแก่ผู้นั้นดุจแสงอรุณเป็นบุพนิมิตของดวงอาทิตย์จะอุทัย

3) เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พรามณ์ ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่เมื่อนั้น พรามณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนามาเสียดได้ดุจอาทิตย์กำจัดเสียดส่องฟ้าให้สว่างเจิดจ้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2547, หน้า 170)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการปฏิบัติธรรมของพราหมณ์เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียรฟังอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นยอมกำจัดมารและเสนามาเสียได้ดุจอาทิตย์กำจัดเสียมีดส่องฟ้าให้สว่างเจิดจ้า

2.2.5 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเป็นเปรียบเทียบประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) การเกิดขึ้นของฉันทะเป็นเหมือนแสงอรุณ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 40)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการเกิดฉันทะเหมือนแสงอรุณในยามเช้า เมื่อเกิดฉันทะขึ้น ก็หมายความว่า จะเจริญงอกงามในอริยมรรคอันมีองค์ 8 หรือในสิกขา คือ การศึกษา

2.3 **น้ำ** พบ 11 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเป็นเปรียบเทียบ 3 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

2.3.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเป็นเปรียบเทียบประเภทธรรมชาติ คือ น้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 4 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) พลังจิตเปรียบเหมือนแม่น้ำที่เกิดบนภูเขา (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2540, หน้า 43)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง แม่น้ำเกิดอยู่บนภูเขา เป็นบ่อเกิดแห่งแม่น้ำหลายสาย เมื่อแยกสายกันน้ำก็ย่อมมีแรงน้อยลง พลังจิตเหมือนกัน ถ้ารวมตัวกันย่อมเป็นพลังจิตที่แกร่ง ไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งทีมากกระทบได้

2) ภิกษุทั้งหลายเปรียบเหมือนห้วงน้ำที่ใสแจ้ว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2560, หน้า 323)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบพระภิกษุที่บริบูรณ์ด้วยศีล เหมือนห้วงน้ำที่ใส ไม่มีอะไรมาเจือปน ไม่นุ่น

3) พระพุทธพจน์สอนไว้ว่า “อย่าดูถูกกรรมไม่ว่าดี หรือชั่ว แม้จะมีประมาณน้อย ตามพุทธภาษิตว่า “มาวมณฺเณถ ปาปสฺส น มตฺตํ อาคมิสฺสติ” แปลว่า อย่าดูหมิ่นกรรมชั่ว หรือบาปว่าเล็กน้อย คงจะไม่มาถึงตัว” เปรียบเหมือนน้ำหยดทีละน้อย ๆ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 80)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบ ในพระพุทธพจน์สอนไว้ว่า “อย่าดูถูกกรรมไม่ว่าดี หรือชั่ว แม้จะมีประมาณน้อย ตามพุทธภาษิตว่า “มาวมณฺเณถ

ญเอต ปาปสฺส น มตฺตํ อาคมฺมิสฺสติ” แปลว่า อย่าดูหมิ่นกรรมชั่ว หรือบาปว่าเล็กน้อย คงจะไม่มาถึงตัว” เปรียบเหมือนน้ำหยดที่ละน้อย ๆ ก็ทำให้ตุ่มน้ำที่ใหญ่โตไปด้วยน้ำได้ฉับใด คนเราก็ก็นั้นเหมือนกัน เมื่อสั่งสมกรรมที่เป็นบาปที่ละน้อย ๆ แล้วชีวิตก็เต็มไปด้วยบาปได้ฉับนั้น

4) จิตที่เป็นสมาธิเปรียบเหมือนกระแสที่ถูควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่เป็นสมาธิเหมือนกระแสที่ถูควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียวย่อมมีกระแสที่แรง

2.3.2 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ น้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 4 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตให้พลังเหมือนสายธารที่ไหลลงจากภูเขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 49)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบการให้ของพลังจิตจิตมีหน้าที่ให้พลังของธาตุรู้ ถ้าจิตนิ่งกำลังจิตก็จะแรง เปรียบได้กับการให้พลังของสายธารถ้า น้ำไหลกระจายพลังไหลของน้ำก็จะหมด ถ้าน้ำไหลไปทางเดียวกันการไหลของน้ำก็จะมีพลังมาก

2) จิตที่เป็นสมาธิ ไส กระจ่าง เหมือนน้ำสงบนิ่ง มองเห็นอะไรได้ชัด (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่เป็นสมาธิเหมือนน้ำสงบนิ่ง มองเห็นอะไรได้ชัด

3) มฤตยูยอมพาชีวิตของผู้ที่ยึดติดมัวเมาในบุตร และทรัพย์สินไป เหมือนกับกระแสน้ำหลากที่พัดพาเอาชีวิตของผู้ที่นอนหลับไหลไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 54)

จากข้อความข้างต้น ความหมายสื่อถึง คนยึดติด ไม่ปล่อยวาง กำหนดจิตให้สวนทางกับความจริงอย่างนั้น บางที่ท่านเปรียบเหมือนคนที่หลับไหล ไม่รู้เรื่องราวอะไรเลยว่าจะเกิดอะไรขึ้น

4) สมาธิทำให้จิตตั้งอยู่ในอารมณ์อย่างสม่ำเสมอประสานกันอยู่ไม่พรวนไม่ฟุ้งกระจายเหมือนน้ำฝนที่ประสานแบ่งที่เป็นก้อนเดียว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 14)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบให้เห็นมโนทัศน์ผลของธรรมชาติ คือ การเปรียบจิตที่เป็นสมาธิที่ตั้งอยู่ในอารมณ์เดียว ตั้งมั่นไม่ฟุ้งกระจาย เหมือนกับน้ำทำแบ่งให้เป็นหนึ่งอันเดียวกัน

2.3.3 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนดั่ง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ น้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบ จำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตของคนเหมือนดั่งน้ำที่รดลงจากที่สูง (พระธรรมปิฎก (ประยูรธ ปยุตโต), 2542, หน้า 43)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบจิตของมนุษย์กับการ ไหลของน้ำ จิตไม่มีกำลัง เหมือนน้ำร้อนไหลกระจาย จิตสงบมีกำลังน้ำก็จะไหลลงเป็นทางเดียว

2) อายุของสัตว์ทั้งหลายก็หมดสิ้นไปเหมือนดั่งน้ำในธารน้ำน้อย (พระ พรหมคุณาภรณ์ (ประยูรธ ปยุตโต), 2555, หน้า 141)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบการสิ้นอายุขัยของ สรรพสัตว์ในโลก เหมือนกับปริมาณของน้ำแห้งไปจากลำธารที่มีน้ำน้อย ทุกสิ่งล้วนเป็นไปตาม กำธรรมชาติ คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามกาลเวลา

2.3.4 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบได้กับ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ น้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบ จำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตที่ผ่องใสเปรียบได้กับน้ำถึงจะชุ่มมัวสกปรกเพียงใดเราก็สามารถ ชำระให้ใสสะอาด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรธ ปยุตโต), 2554, หน้า 20)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง คำว่าจิตที่ผ่องใสแล้ว หมายถึงผลที่ เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ เปรียบน้ำถึงจะชุ่มมัวสกปรกเพียงใดเราก็สามารถชำระให้ใสสะอาดได้

2.4 ไฟ พบ 3 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 3 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

2.4.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ ไฟ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความดับไปตามปัจจัยนั้นนั่นแหละ เปรียบเหมือนไฟอาศัยเชื้อใด ๆ ดิตขึ้นก็ถึงความไปตามเชื่อนั้น ๆ ว่าไฟไหม้ (พระพรหม คุณาภรณ์ (ประยูรธ ปยุตโต), 2555, หน้า 506)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบปัจจัยที่อาศัยวิญญาณ เกิดขึ้น ก็เรียกไปตามปัจจัยที่อาศัยวิญญาณเกิดนั้น เหมือน สิ่งที่ทำให้ไฟลุก ก็เรียกชื่อไปตาม สิ่งนั้น เช่น ว่าไฟหญ้า ว่าไฟไค้มัย ว่าไฟแกลบ ว่าไฟหยากเยื่อ

2.4.2 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ ไฟ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ความตายความเจ็บไข้และความแก่เป็นเหมือนไฟ 3 กอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 149)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ ความตาย ความเจ็บ ความไข้ ไม่มีใครที่ไม่มี ทุกคนต้องเจอกับมัน จะหนักก็หนักไม่พ้น เหมือนไฟ 3 กอง ที่คอยไล่ตามกำลังที่จะรับมือได้ก็ไม่มี แรงเร็วที่จะวิ่งหนีก็ไม่พอ

2.4.3 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนอย่าง” ใช้ประกอบสร้างเปรียบเทียบประเภทธรรมชาติ คือ ไฟ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) รู้จักฝึกฝนอบรมจิตใจรู้ จักวิธีทำให้ไฟเหล่านี้สงบนิ่งอย่างน้อยเป็นครั้งคราวเหมือนอย่างไฟที่ไม่มีควันกลุ่มมุ่น ไม่มีเปลว ที่แลบโฉบพริบพับ อยู่ในสภาพอันสงบนิ่ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 95)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การที่เราทำหน้าที่ฝึกอบรมจิตใจบ่อย ๆ ทำให้จิตเราสงบลงได้บ้าง เหมือน กองไฟที่ไม่มีควัน มีสภาพสงบแต่ยังไม่ดับ

2.5 ดิน พบ 2 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างเปรียบเทียบ 1 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

2.5.1 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างเปรียบเทียบประเภทธรรมชาติ คือ ดิน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) พระสารีบุตรท่านเป็นเหมือนอย่างผืนแผ่นดิน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 77)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบว่าพระสารีบุตร ผู้เลิศทางปัญญา อัครสาวกฝ่ายขาวขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นคนที่มีความหนักแน่นไม่หวั่นไหวไปกับความนิทาน ไม่ยินดีไปกับคำสรรเสริญดุจดั่งแผ่นดิน มีอะไรลงมากกระทบก็รับได้หมด

2) ให้ทำใจให้เหมือนผืนแผ่นดิน คุณพ่อคุณแม่ บางทีก็ต้องเป็นเหมือนผืนแผ่นดิน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 33-34)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบว่าให้เราทำใจเหมือนพ่อแม่ พ่อแม่เปรียบได้กับผืนแผ่นดิน มีเรื่องร้าย ๆ เข้ามาก็รับได้ มีเรื่องดี ๆ เข้ามาในชีวิตในครอบครัวก็รับได้ อดทนคิดไตร่ตรองแก้ปัญหาให้หมดได้

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบประเภทธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดวงดาว ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ผลไม้ และสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ปรากฏทั้งหมด 46 อุปลักษณะ แบ่งออกตามประเภท ได้ 4 ประเภทคือ พืช (17 อุปลักษณะ) ปรากฏทางธรรมชาติ (13

อุปลักษณะ น้ำ (11 อุปลักษณะ) ไฟ (3 อุปลักษณะ) และแผ่นดิน (2 อุปลักษณะ) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 11 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างดังนี้

ตาราง 2 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ	ประเภทที่ปรากฏ					รวม	ร้อยละ
		พืช	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ	น้ำ	ไฟ	แผ่นดิน		
1	เหมือน	7	3	4			14	34.4
2	เป็นเหมือน	4	1		1	2	8	17.4
3	เปรียบเหมือน		3	4	1		8	17.4
4	อุปมาเหมือน	2	3				5	10.9
5	ดุจ		3				3	6.5
6	ดั่ง	2					2	4.3
7	เหมือนดั่ง			2			2	4.3
8	เปรียบได้ว่าเหมือน	1					1	2.2
9	ปาน	1					1	2.2
10	เปรียบได้กับ			1			1	2.2
11	เหมือนอย่าง				1		1	2.2
รวมทั้งหมด		17	13	11	3	2		
รวมทั้งหมด				46				100

จากตาราง 2 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมชาติ เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อมในประเภทพืชมากที่สุด จำนวน 17 ครั้ง รองลงมาคือชนิดของคำเชื่อมในประเภทปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จำนวน 13 ครั้ง และชนิดของคำเชื่อมในประเภตน้ำ จำนวน 11 ครั้ง ตามลำดับ และพบว่าคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ โดยใช้คำว่า “เหมือน” มากที่สุด จำนวน 14 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 34.4 รองลงมาคือคำว่า “เป็นเหมือน” จำนวน 8 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 17.4 ตามลำดับ และ “เปรียบเหมือน” จำนวน 8 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 17.4 ตามลำดับ

3. ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทอาคารสถานที่

อาคารสถานที่ ได้แก่ อาคาร บ้านเรือน ที่ดิน ไร่นา สวน เป็นต้น ปรากฏทั้งหมด 7 อุปลักษณะ แบ่งออกตามประเภท ได้ 4 ประเภทคือ สถานที่เกี่ยวกับน้ำ (4 อุปลักษณะ) อาคาร

(1 อุปลักษณะ) ถนอม (1 อุปลักษณะ) อ่างเก็บน้ำ (1 อุปลักษณะ) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 4 คำ ดังนี้

3.1 สถานที่เกี่ยวกับน้ำ พบ 5 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างควมเปรียบ 2 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

3.1.1 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างควมเปรียบประเภทอาคารสถานที่ คือ สถานที่เกี่ยวกับน้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ตระกูลของท่านเป็นเหมือนบ่อน้ำของนิครนถ์ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 23)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบตระกูลเป็นที่ฟังนักบวชนอกศาสนาพุทธมาแล้ว ท่านใช้คำว่าบ่อน้ำ หมายถึง ได้ใช้ดื่ม อุปโภค บริโภค ในที่นี้หมายถึงเป็นที่ทำนุบำรุง เป็นที่ฟังของพวก นิครนถ์ทั้งหลาย

2) เปรียบการฟังธรรมของพระสมณะโคตม เหมือน สระใหญ่มีน้ำใสเย็น จืดสนิท น่าเจริญใจ มีท่าราบเรียบน่ารื่นรมย์ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการบรรลุธรรมจากการฟังธรรมของพระสมณะโคตม บุรุษผู้ร้อนด้วยแสงแดด ถูกแดดแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิวกระหายเดินมาถึง ลงไปอาบ ดื่มในสระน้ำนั้น ฟังระงับความกระวนกระวายความเหน็ดเหนื่อยและความเร่าร้อนได้

3) จิตที่เป็นสมาธิ ราบเรียบเหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่ มีน้ำนิ่ง (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่เป็นสมาธิเหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่ มีน้ำนิ่ง

3.1.2 อุปมาคำเปรียบ “ดุจดัง” ใช้ประกอบสร้างควมเปรียบประเภทอาคารสถานที่ คือ สถานที่เกี่ยวกับน้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) สระโบกขรณีตั้งอยู่ ณ ภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ใจดุจดังสระโบกขรณีในสวนนันทวันของทวยเทพ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 35)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบสระสระโบกขรณีในโลกมนุษย์กับ สระโบกขรณีของทวยเทพมีเป็นภูมิภาคที่รื่นรมย์เหมือนกัน

3.2 อาคาร พบ 1 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 1 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

3.2.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท อาคารสถานที่ คือ อาคาร มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนกุฎาคาร (เรือนชั้นมียอด) (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 121)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบกุฎาคาร (เรือนชั้นมียอด) เมื่อเขายังมิได้ยกยอดขึ้นเพียงใด กลอนเรือนก็ยังไม่ตั้งได้ที ยังไม่มันลงได้เพียงนั้น เมื่อใดเขยกยอดขึ้นแล้ว เมื่อนั้น กลอนเรือนจึงจะตั้งได้ที จึงจะมันลงได้ ฉะนั้น อริยญาณยังไม่เกิดขึ้นแก่อริยสาวกเพียงใด อินทรีย์ 4 ก็ยังไม่ตั้งได้ที ยังไม่มันได้เพียงนั้น เมื่อใดอริยญาณ เกิดขึ้นแล้วแล้วแก่อริยสาวก เมื่อนั้น อินทรีย์ 4 จึงจะตั้งได้ทีจึงจะมันลงได้ ฉะนั้น เหมือนกัน อินทรีย์ 4 ไหน ได้แก่ สัทธินทรีย์ วิรินทรีย์ สตินทรีย์ และสมาธิินทรีย์ สำหรับอริยสาวกผู้มีปัญญา ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ซึ่งเป็นของคัล้อยตามปัญญานั้น ย่อมทรงตัวได้ที

3.3 ถนน พบ 1 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 1 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

3.3.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท อาคารสถานที่ คือ ถนน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) เมื่อเราทำจิตใจของเราให้ประณีตขึ้น พอมันละเอียดอ่อนขึ้น สิ่งทีกระทำไว้ แม้เป็นเรื่องเล็กน้อย มันก็ปรากฏผลได้ง่าย มันรับรู้ง่าย มีความไวขึ้น เพราะฉะนั้น สิ่งทีเราทำไว้มันไม่ปรากฏผลมากขึ้น เปรียบเหมือนว่าพื้นถนน ถึงจะยังมีฝุ่นมากก็ยังไม่นับว่าสะอาด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2549, หน้า 136-137)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบผลจาก ทำจิตใจของเราให้ประณีตขึ้น แม้เป็นเรื่องเล็กน้อย มันก็ปรากฏผลได้ง่าย มันรับรู้ง่าย มีความไวขึ้นสิ่งทีเราทำไว้มันไม่ปรากฏผลมากขึ้น เปรียบเหมือนว่าพื้นถนน ถึงจะยังมีฝุ่นมากก็ยังไม่นับว่าสะอาด

3.4 อ่างเก็บน้ำ พบ 1 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 1 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

3.4.1 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนอย่าง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท อาคารสถานที่ คือ อ่างเก็บน้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ระบายเหมือนอย่างอ่างเก็บน้ำอ่างหนึ่งที่มีช่องน้ำเข้าสี่ช่องและมีช่องน้ำออกสี่ช่อง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2560, หน้า 9)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบของการใช้จ่าย ระบายเหมือนอย่างอ่างเก็บน้ำอ่างหนึ่ง ที่มีช่องน้ำเข้าสี่ช่องและมีช่องน้ำออกสี่ช่อง เหมือนกับมีรายได้จ่ายพอเท่ากัน ก็พอเป็นไปได้ แต่หากว่าช่องทางน้ำเข้าน้อยมีช่องทางน้ำไหลออกมามาก ก็จะทำให้เกิดปัญหา น้ำไม่พอใช้

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างความเป็นประเภทอาคารสถานที่ ได้แก่ อาคาร บ้านเรือน ที่ดิน ไร่นา สวน เป็นต้น ปรากฏทั้งหมด 8 อุปลักษณะ แบ่งออกตามประเภทได้ 4 ประเภทคือ สถานที่เกี่ยวกับน้ำ (5 อุปลักษณะ) อาคาร (1 อุปลักษณะ) ถนน (1 อุปลักษณะ) อ่างเก็บน้ำ (1 อุปลักษณะ) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเป็นประเภทที่พบมี 4 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างดังนี้

ตาราง 3 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเป็นประเภทอาคารสถานที่

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเป็นประเภท	ประเภทที่ปรากฏ				รวม	ร้อยละ
		สถานที่เกี่ยวกับน้ำ	อาคาร	ถนน	อ่างเก็บน้ำ		
1	เหมือน	3				3	42.9
2	เปรียบเหมือน		1	1		2	28.6
3	ดุจดัง	1				1	14.3
4	เหมือนอย่าง				1	1	14.3
รวมทั้งหมด		4	1	1	1		
รวมทั้งหมด			7				100

จากตาราง 3 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเป็นประเภทอาคารสถานที่ ได้แก่ อาคาร บ้านเรือน ที่ดิน ไร่นา สวน เป็นต้น เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อมในประเภทสถานที่เกี่ยวกับน้ำมากที่สุด จำนวน 3 ครั้ง รองลงมาคือชนิดของคำเชื่อมในประเภทอาคาร, ถนน, และอ่างเก็บน้ำ ปรากฏการใช้คำเชื่อม จำนวนประเภทละ 1 ครั้ง และพบว่าคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้าง

ความเปรียบ โดยใช้คำว่า “เหมือน” มากสุด จำนวน 3 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 37 รองลงมาคือ คำว่า “เปรียบเหมือน”, “ดูจดัง”, จำนวนประเภทละ 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 25 ตามลำดับ

4. ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้

ภาชนะชนิดต่าง ๆ เสื้อผ้า อาภรณ์ เครื่องประดับ ทรัพย์สิน ปรากฏทั้งหมด 27 อุปลักษณ์ แบ่งออกตามประเภท ได้ 2 ประเภทคือ ภาชนะต่าง ๆ (18 อุปลักษณ์) ทรัพย์สิน (19 อุปลักษณ์) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 9 คำ ดังนี้

4.1 ภาชนะต่าง ๆ พบ 18 อุปลักษณ์ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 4 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

4.1.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ภาชนะต่าง ๆ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 13 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) กฎหมายนั้นไม่ใช่เป็นเพียงระเบียบ แต่เปรียบเสมือนเครื่องกำหนดการจัดสรรระบบ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 38)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคำจำกัดความของคำว่า กฎหมายไม่ใช่เป็นเพียงข้อบังคับ กฎระเบียบที่ทุกคนต้องปฏิบัติเพื่อให้สังคมนั้น ๆ อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขเท่านั้น แต่เปรียบเสมือน เครื่องกำหนดการจัดสรรระบบและกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมว่าทำอย่างไรกันด้วย

2) กฎหมายคณะสงฆ์เปรียบเหมือนเครื่องขัดขวาง (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 22)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบกฎหมายที่คณะสงฆ์กำหนดออกมาใช้กับพระสงฆ์ในประเทศไทยนั้น เมื่อมีกฎหมายนี้ออกมาใช้บังคับ ทำให้การเผยแผ่คำสอนหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ไม่ได้ หรือเป็นไปได้โดยไม่สะดวก

3) องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ก็เปรียบเหมือนเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุจุดหมาย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 25)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้หลักธรรมที่เรียกว่า โพชฌงค์ 7 เปรียบเหมือนเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการคือการบรรลุธรรมได้

4) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลเปรียบเหมือนกุญแจที่ไขไปสู่โลกของพระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2548, หน้า 128)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลเปรียบเทียบเหมือนกุญแจที่ไขไปสู่โลกของพระพุทธศาสนา

5) จิตที่ถูกพยายามเปรียบเทียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่เอาไฟเผาเผาจนเดือด พล่านมีไอพุ้ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่ถูกพยายามครอบงำเปรียบเทียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่เอาไฟเผาเผาจนเดือดพล่านมีไอพุ้ง

6) จิตที่ถูกกามราคะครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำซึ่งเอาสีต่าง ๆ ผสมปนกันไว้ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่ถูกกามราคะครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำซึ่งเอาสีต่าง ๆ ผสมปนกันไว้

7) จิตที่ถูกถิ่นมิถะครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกสาหร่าย และจอกแหนปกคลุม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่ถูกถิ่นมิถะครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกสาหร่ายและจอกแหนปกคลุม

8) จิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุกจะครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกลมพัดไหวกระเพื่อมเป็นคลื่น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุกจะครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกลมพัดไหวกระเพื่อมเป็นคลื่น

9) จิตที่ถูกวิจิกิจฉาครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ขุ่นมัว เป็นตม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 17)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตที่ถูกวิจิกิจฉาครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ขุ่นมัว เป็นตม ซึ่งวางในที่มืด

10) นิमितแห่งลมที่ละเอียดกว่านั้นอยู่ในใจต่อไปอีก เปรียบเหมือนเมื่อเอาแท่งโลหะเคาะกังสดาล (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 93)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่ การปฏิบัติธรรมสามารถเกิดนิमित แม้นิमितนั้นหมดไป ก็ยังมีนิमितแห่งลมที่ละเอียดกว่านั้นอยู่ในใจต่อไปอีก เปรียบเหมือนเมื่อเอาแท่งโลหะเคาะกังสดาล ให้มีเสียงดังขึ้นฉับพลัน นิमितคือเสียงแหวเป็นอารมณ์อยู่ในใจไปได้นาน

11) จิตที่ถูกถามว่าจะครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำซึ่งเอาสี่ครึ่งบ้าง สีส้มบ้าง สีเขียวบ้าง สีแดงอ่อนบ้าง ผสมปนกันไว้ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น หมายความว่า ในเวลาใดบุคคลมีใจลุ่มรุ่มด้วยราคะ ถูกถามว่าจะครอบงำอยู่และไม่รู้ชัดตามเป็นจริงซึ่งทางออกแห่งถามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว ในเวลานั้นเขาย่อมไม่รู้ชัด มองไม่เห็นตามเป็นจริง แม้ซึ่งประโยชน์ตน แม้ซึ่งประโยชน์ผู้อื่น แม้ซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่าย มนต์ทั้งหลาย แม้ที่ได้สาธยายมาตลอดเวลายาวนานก็ย่อมไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่มีได้สาธยาย เปรียบเทียบกับภาชนะใส่น้ำซึ่งเอาสี่ครึ่งบ้าง สีส้มบ้าง สีเขียวบ้าง สีแดงอ่อนบ้าง ผสมปนกันไว้

12) จิตที่ถูกพยาบาทครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่เอาไฟเผาผลน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ ผลของจิตที่ถูกพยาบาทครอบงำนั้น ดูได้ยาก ท่านเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่เอาไฟเผาผลน เดือดพล่าน มีไอพลุ้งคนตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะนั้น ก็ไม่รู้เห็นตามจริง

13) จิตที่ถูกวิจิกิจฉาครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ขุ่นมัวเป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบที่ถูกวินิจิฉนาคครอบงำ สงสัย ลังเลใจ ในเรื่องของสภาพธรรม มีความคิดเห็นเป็น 2 อย่าง เช่น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีคุณจริงหรือไม่เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ขุ่น

4.1.2 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ภาชนะต่าง ๆ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) คนพาลถึงอยู่ใกล้บัณฑิตจนตลอดชีวิตก็ไม่รู้แจ้งธรรมเหมือนทัพพีที่ไม่รู้รสแกง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ คนพาลถึงอยู่ใกล้บัณฑิตจนตลอดชีวิตก็ไม่รู้แจ้งธรรม เพราะไม่ตั้งใจเรียนไม่ตั้งใจศึกษาเหมือนทัพพี เป็นสิ่งที่ไม่มีความรู้เมื่อใช้ตักกับข้าว ย่อมไม่รู้ว่ารสแกง

2) วิกขัมภณวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยข่มไว้ ก็เลสรังไปเพราะถูกกำลังสมาธิข่มไว้ เหมือนเอาแผ่นหินทับหญ้า (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 99)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบผลของการข่มกิเลสไว้ได้ด้วยกำลังสมาธิเหมือนเอาแผ่นหินทับหญ้าไว้

3) บางคนมีสูตรมาก แต่มีปัญญาน้อย คือไม่รู้ไม่เข้าใจสิ่งที่สวดแล้วเรียนมานั้น ก็ไม่เกิดประโยชน์แท้จริง เหมือนได้อุปกรณ์บางอย่างมา แต่ไม่รู้ว่าจะอุปกรณ์นั้นเป็นอย่างไร มีคุณค่าอย่างไร จะใช้อย่างไร ก็ได้ประโยชน์น้อย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2552, หน้า 23)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคนบางคนเรียนมามาก แต่ปัญญาน้อยเพราะไม่เข้าใจและนำไปใช้เป็นจึงไม่เกิดประโยชน์เหมือนการได้อุปกรณ์มาได้ไม่รู้จักการใช้ประโยชน์ และคุณค่าของมัน

4.1.3 อุปมาคำเปรียบ “ราวกับ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ภาชนะต่าง ๆ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) การรับประทานอาหารราวกับเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราดำเนินชีวิตที่ดี (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 9)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การที่เรารับประทานอาหารเพื่อดำรงชีพ อาหารนั้นเป็นเหมือนเครื่องเกื้อหนุนให้เราดำเนินชีวิตที่ดี พัฒนาตนเอง และทำสิ่งที่ตั้งมได้ยิ่งขึ้นไป เพราะถ้าขาดอาหารแล้วก็ไม่สามารทำอะไรที่ดีได้

4.1.4 อุปมาคำเปรียบ “เสมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ภาชนะต่าง ๆ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) กายเป็นเสมือนอุปกรณ์สำเร็จรูปที่สร้างขึ้นมารับใช้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 22)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบร่างกายเสมือนอุปกรณ์สำเร็จรูปที่สร้างขึ้นมารับใช้กิจกรรมของจิตใจ ถ้าไม่มีร่างกายก็จะมีจิตใจ

4.2 ทรัพย์สิน พบ 9 อุปลักษณ์ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 6 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

4.2.1 อุปมาคำเปรียบ “ดูจ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ทรัพย์สิน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 3 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเที่ยงตรงดูจตาชั่ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 21)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบผลจากการความมีใจเป็นกลางมองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดูจตาชั่ง มองเห็นการที่เห็นการที่จะวินิจฉัยวางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม

2) โดยหวังจากบุญที่เป็นคุณอำนาจวิเศษอย่างหนึ่งให้มาบนศาลโชคลาภความยิ่งใหญ่ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 47)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการให้ทานที่ขาด บริจาค ทรัพย์ด้วยความโลภ โดยหวังจากบุญที่เป็นคุณอำนาจวิเศษอย่างหนึ่งให้มาบนศาลโชคลาภความยิ่งใหญ่สนองความปรารถนาที่มากยิ่งขึ้นเห็นห่างหรือขาดลอยออกไปจากชีวิตที่เป็นจริง ภาวนาด้านจิตใจ

3) วงล้อแห่งธรรม หรือธรรมดุจวงล้อ ที่ถูกหมุน คือถูกประกาศ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 17)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่การประกาศ ธรรม เหมือนวงล้อแห่งธรรม หรือธรรมดุจวงล้อ ที่ถูกหมุน คือถูกประกาศ ถูกเผยแผ่สั่งสอน

4.2.2 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ทรัพย์สิน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตพิวพันเศรำหมองเข้าแล้วเหมือน ทองปนเปื้อน ย่อมเป็นเหตุให้ไม่อ่อน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 18)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่จิตพิวพันเศรำหมอง เข้าแล้ว ย่อมไม่นุ่มนวล ไม่ควรแก่งาน ไม่ผ่องใส เปราะเสาะ และไม่ตั้งมั่นด้วยดี เหมือนทองปนเปื้อน ย่อมเป็นเหตุให้ไม่อ่อน ไม่ควรแก่งาน ไม่สุกเปล่ง เปราะ ไม่เหมาะที่จะนำไปทำอะไร

2) จิตจะแน่วแน่เหมือนเรือตั้งลำแน่วในกระแสน้ำ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 91)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบผลของการปฏิบัติธรรม จนถึงขั้นจิตแน่วแน่แล้วเหมือนเรือตั้งลำแน่วในกระแสน้ำ ไม่ถูกกระแสน้ำพัดไป

4.2.3 อุปมาคำเปรียบ “คือ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ทรัพย์สิน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ปัญญาคือลัมมาทิลฺลิตฺตเป็นเข็มชี้ทิศ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 105)

จากข้อความข้างต้น หมายถึงการเปรียบเทียบปัญญาดังเข็มทิศบอกทาง ปัญญา คือ ความเห็นถูก ส่วน ลัมมาทิลฺลิตฺต ก็คือ ความเห็นชอบ ซึ่งก็เป็นความเห็นที่ถูกต้อง ความเห็นถูกนั่นเอง ซึ่งก็เป็นชื่อหนึ่งของปัญญา เป็นเข็มชี้ทิศบอกทางไปสู่พระนิพพาน

4.2.4 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนกับ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ทรัพย์สิน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ชีวิตที่มีอยู่ก็เหมือนกับให้เป็นของกลาง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 21)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่ของชีวิต ที่ประสานสืบจากชีวิตในธรรมโดยสมบูรณ์ มีชีวิตไม่ใช่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตัวเอง จะทำหน้าที่เพื่อผู้อื่น ชีวิตได้ชื่อว่าเป็นของกลาง

4.2.5 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ทรัพย์สิน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตใจเป็นเหมือนโต๊ะทำงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2551, หน้า 23)

จากข้อความข้างต้น หมายความว่า การเปรียบจิตใจเป็นเหมือนโต๊ะทำงาน ถ้าโต๊ะทำงานมีสภาพใช้งานได้ ไม่พัง ก็สามารถทำงานได้ไร้ปัญหา แต่ถ้า พังก็ไม่สามารถทำงานได้ เหมือนกับสมาธิ เหมือนกับจิตใจ

4.2.6 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ คือ ทรัพย์สิน มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) มีลมหายใจเปรียบเหมือนโซคอันประเสริฐ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 21)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการเปรียบเทียบกับคนที่มีลมหายใจ ทำให้มีชีวิตอยู่เปรียบเหมือนโซคอันประเสริฐ ซึ่งเป็นของขวัญอันล้ำค่าที่ควรทะนุทะนอม

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทเครื่องใช้ ภาชนะชนิดต่าง ๆ เสื้อผ้า อาหาร เครื่องประดับ ทรัพย์สิน ปรากฏทั้งหมด 27 อุปลักษณ์ แบ่งออกตามประเภท ได้ 2 ประเภทคือ ภาชนะต่าง ๆ (18 อุปลักษณ์) ทรัพย์สิน (9 อุปลักษณ์) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 9 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างดังนี้

ตาราง 4 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทสิ่งของเครื่องใช้

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบ	ประเภทที่ปรากฏ		รวม	ร้อยละ
		ภาษาชนิตต่าง ๆ	ทรัพย์สิน		
1	เปรียบเทียบเหมือน	13		13	48.1
2	เหมือน	3	2	5	18.5
3	ดูจ		3	3	11.1
4	ราวกับ	1		1	3.7
5	เป็นเสมือน	1		1	3.7
6	คือ		1	1	3.7
7	เหมือนกับ		1	1	3.7
8	เป็นเหมือน		1	1	3.7
9	เปรียบเทียบเหมือน		1	1	3.7
	รวม	18	9		
	รวม		27		100

จากตาราง 4 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทสิ่งของเครื่องใช้ ได้แก่ ภาษาชนิตต่าง ๆ เสื้อผ้า อาหาร เครื่องประดับ ทรัพย์สิน เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อมในประเภทภาษาชนิตต่าง ๆ มากสุดจำนวน 18 ครั้ง รองลงมาคือ ชนิดของคำเชื่อมในประเภททรัพย์สิน จำนวน 9 ครั้ง ตามลำดับ และพบว่าคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบ โดยใช้คำว่า “เปรียบเทียบเหมือน” มากสุด จำนวน 13 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 48.1 รองลงมาคือ คำว่า “เหมือน” จำนวน 5 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 18.5 ตามลำดับ

5. ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทธรรมชาติ

ธรรมชาติ ได้แก่ ข้อความอันเป็นที่รู้และเข้าใจกันดีว่าหมายถึงอะไร เมื่อเอ่ยถึงแล้วสามารถเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ก็สามารถนำมาใช้เป็นอุปมาได้ ปรากฏทั้งหมด 12 อุปลักษณ์ แบ่งออกตามประเภท ได้ 1 ประเภทคือ ข้อความ (12 อุปลักษณ์) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบที่พบมี 6 คำ ดังนี้

5.1 ข้อความ พบ 12 อุปลักษณ์ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 4 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

5.1.1 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 6 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) เพราะว่า เมื่อเรารู้ความจริงที่เป็นธรรมดานั้นแล้วเราจะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายให้ถูกต้องเหมือนรู้ความจริงของไฟแล้วก็ปฏิบัติต่อไฟได้ถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2545, หน้า 8)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง รู้ว่าจะทำหน้าที่ไปในทางทิศไหนกับเรื่องนั้น ๆ เหมือนเรารู้ธรรมชาติของไฟ ก็จะใช้วิธีใช้ประโยชน์ และโทษได้

2) ความดีของตนเหมือนความดีที่บริสุทธ์ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 67)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการทำความดีของตนเอง คือความดีที่บริสุทธ์จริง

3) ปัญญากล้า ศรัทธาอ่อน ก็จะไม่แข็งแรงไปข้างอวดดีเป็นคนแก้ไขไม่ได้ เหมือนโรคเกิดจากยาเสียเอง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 117)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการปฏิบัติธรรมที่มีปัญญากล้า ศรัทธาอ่อน ก็จะไม่แข็งแรงไปข้างอวดดีเป็นคนแก้ไขไม่ได้ เหมือนโรคเกิดจากยาเสียเอง

4) ตำราไม่สำคัญเท่าไร เหมือนกินยาถูก ถึงไม่รู้ตำรายาโรคก็หาย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2544, หน้า 2)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการปฏิบัติธรรม ไม่ยึดตำรา เพราะไม่สำคัญมากนักเหมือนกินยาถูก ถึงไม่รู้ตำรายาโรคก็หาย

5) พุดแจ่มแจ้ง คือ ชี้แจงอธิบายให้เข้าใจชัดเจน มองเห็นเหตุผลแจ่มแจ้งหมดสงสัยเหมือนจูงมือไปเห็นกับตา (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 20)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการที่สอนให้เห็นประโยชน์ และใช้เป็นให้เข้าใจชัดเจน มองเห็นเหตุผลแจ่มแจ้ง หมดสงสัยเหมือนจูงมือไปเห็นกับตา

6) ภายหลังเมื่อความโกรธหายแล้วเขาย่อมเดือดร้อนเหมือนถูกไฟไหม้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 148)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากเกิดความโกรธขึ้นทำให้เกิดการกระทำผิดครั้งใหญ่ได้ภายหลังเมื่อความโกรธหายแล้วเขาย่อมเดือดร้อนเหมือนถูกไฟไหม้

5.1.2 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท
 ธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) การกินพอดีเปรียบเหมือนการกินด้วยปัญญา (พระธรรมปิฎก (ประยูร
 ปยุตฺโต), 2542, หน้า 11)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การรับประทานพอเหมาะ
 แก่การอิม ถือได้ว่าเป็นการดีต่อสุขภาพ การรับประทานพอเหมาะถือได้ว่าเป็นการรับประทาน
 ด้วยปัญญา

2) ธรรมะเครื่องยึดเหนี่ยวเปรียบเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวใจ (พระธรรมปิฎก
 (ประยูร ปยุตฺโต), 2546, หน้า 34)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่
 ของธรรมธรรมะเครื่องยึดเหนี่ยวเปรียบเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้

5.1.3 อุปมาคำเปรียบ “เสมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ
 คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) พรหมจริยะ หรือ พรหมจรรย์เสมือนการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์
 8 (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต), 2542, หน้า 4)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการประพฤติพรหมจรรย์
 การรักษาศีลปฏิบัติธรรมเหมือนการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 จุดมุ่งหมายสูงสุดคือการถึง
 พระนิพพาน

5.1.4 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบดั่ง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท
 ธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ความเจ็บป่วยซึ่งแม้บั่นทอนร่างกายให้เป็นทุกข์เปรียบดั่งสติปัญญา
 ที่มีนั้นก็สามารยขจัดออกจากความทุกข์ได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ปยุตฺโต), 2557,
 หน้า 18)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบความเจ็บป่วยสามารถทำ
 ให้ร่างกายเกิดความทุกข์ได้เปรียบดั่งสติปัญญาสามารถขจัดออกจากความทุกข์ได้

5.1.5 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท
 ธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) พระธรรมวินัยเป็นเหมือนรากฐานของพระศาสนา (พระเทพเวที
 (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 19)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง ท่านเปรียบเทียบผลกระทบจากปัญหาด้านพระวินัยมีมากมายเพราะถ้าพระวินัยกระทบพระศาสนาก็จะส่งผลได้เช่นกันเพราะพระธรรมวินัยเป็นเหมือนรากฐานของพระศาสนา

5.1.5 อุปมาคำเปรียบ “เป็นดั่ง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ความเห็นแก่ตัวขั้นสุดเป็นดั่งยอดดออาสวะ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 50)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบความเห็นแก่ตัวของทุกคน เป็นกิเลสขั้นสูงสุด ถ้าใครได้รู้อย่างนี้แล้วควรละสิ่งนี้เสีย

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ ได้แก่ ข้อความ อันเป็นที่รู้และเข้าใจกันดีว่าหมายถึงอะไร เมื่อเอ่ยถึงแล้วสามารถเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ก็สามารถนำมาใช้เป็นอุปมาได้ ปรากฏทั้งหมด 12 อุปลักษณ์ แบ่งออกตามประเภท ได้ 1 ประเภท คือ ข้อความ (12 อุปลักษณ์) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 6 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างดังนี้

ตาราง 5 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบที่เป็นประเภทธรรมะ

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ	จำนวนการใช้	ร้อยละ
1	เหมือน	6	50
2	เปรียบเหมือน	2	16.7
3	เสมือน	1	8.3
4	เปรียบดั่ง	1	8.3
5	เป็นเหมือน	1	8.3
6	เป็นดั่ง	1	8.3
รวม		12	100

จากตาราง 5 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อม โดยใช้คำว่า

“เหมือน” มากสุด จำนวน 6 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 50 รองลงมาคือคำว่า “เปรียบเทียบ” จำนวน 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 16.7 ตามลำดับ และ“เสมือน” จำนวน 1 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 8.3 ตามลำดับ

6. ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทข้อความ

ข้อความ ได้แก่ ข้อความที่มีเนื้อความทั้งสั้นและยาว ซึ่งยกขึ้นมาเปรียบกับข้อความที่กำลังเอ่ยถึงหรืออุปไมย ปรากฏทั้งหมด 32 อุปลักษณ์ แบ่งออกตามประเภท ได้ 1 ประเภทคือ ข้อความ (32 อุปลักษณ์) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบที่พบมี 11 คำ ดังนี้

6.1 ข้อความ พบ 32 อุปลักษณ์ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบเทียบ 11 คำ พบในข้อความดังต่อไปนี้

6.1.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเทียบ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภท ธรรมชาติ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 10 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) พระเจ้าโนโปเลียนที่ 1 แห่งฝรั่งเศส ทรงมีพลังจิตสูง ทรงประสงค์คิดเรื่องไหนเวลาใด เปรียบเทียบมีลึนชักจักแยกเก็บเรื่องต่างไว้เป็นพวก ๆ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 35)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่ตามความประสงค์ของพระเจ้าโนโปเลียนที่ 1 แห่งฝรั่งเศส พระองค์มีพลังจิตสูง ทรงประสงค์คิดเรื่องไหนเวลาใด เปรียบสมองเหมือนมีลึนชักจักแยกเก็บเรื่องต่างไว้เป็นพวก ๆ

2) พระศาสนาอยู่ได้ด้วยศาสนกิจ ที่แท้ เปรียบเทียบ งานของพระที่ไปให้การศึกษา อบรม สั่งสอน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 6)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบพระศาสนาจะสืบต่ได้ด้วยศาสนกิจ เปรียบเหมือน งานของพระที่ไปให้การศึกษา อบรม สั่งสอน

3) บิดามารดาผู้เปรียบเทียบทิศเบื้องหน้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบบิดามารดา ผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา มีอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาตามสมควรแก่บุตรระหว่างที่บุตรยังเป็นผู้เยาว์ เป็นต้น เป็นทิศที่หนึ่งในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพบิดามารดาผู้เปรียบเทียบเหมือนทิศเบื้องหน้า

4) ครูอาจารย์เปรียบเทียบเหมือนทิศเบื้องขวา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบครูอาจารย์ เหมือนทิศเบื้องขวา เพราะครูบาอาจารย์มีหน้าที่ ให้ความรู้ ชี้แนะสิ่งผิดบอกแนวทางที่ถูก ในฐานะที่เป็นศิษย์พึงแสดงความเคารพนับถือครูอาจารย์เปรียบเหมือนทิศเบื้องขวา

5) ภรรยาผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องหลัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบภรรยาผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องหลัง เพราะภรรยา เป็นเจ้าบ้าน ทำหน้าที่ในเรือนทุก ในฐานะเป็นสามีพึงให้เกียรติบำรุงภรรยาผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องหลัง

6) มิตรสหายเปรียบเหมือนทิดเบื้องซ้าย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบมิตรสหายเปรียบเหมือนทิดเบื้องซ้าย ห้ามในที่ที่ชั่ว แนะนำในสิ่งที่ดี ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อมิตรสหายเปรียบเหมือนทิดเบื้อง

7) คนงานผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องล่าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 8)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบคนงานผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องล่าง มีหน้าที่รับใช้เจ้านายทุกเรื่อง ในฐานะที่เป็นนายเจ้า พึงบำรุงคนรับใช้และคนงานผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องล่าง

8) พระสงฆ์ผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องบน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 9)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การเปรียบเทียบพระสงฆ์ผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องบน มีหน้าที่ศึกษาธรรมะ และเผยแผ่ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์ผู้เปรียบเหมือนทิดเบื้องบน

9) การไม่เบียดเบียน เป็นการสละชีวิตตนเองเพื่อรักษาชีวิตผู้อื่น ทั้งฝ่ายตนและฝ่ายผู้ทำร้าย เปรียบเหมือน การรักษาชีวิตผู้อื่นในฝ่ายของตน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2540 หน้า, 270)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่ไม่เบียดเบียน เป็นการสละชีวิตตนเองเพื่อรักษาชีวิตผู้อื่น ทั้งฝ่ายตนและฝ่ายผู้ทำร้าย เปรียบเหมือนการรักษาชีวิตผู้อื่นในฝ่ายของตน

10) เหาภาชนะตักน้ำจากบ่อที่ชุ่มมีฝุ่นละอองมีดินละลายปนอยู่ชั้นคลักมองไม่เห็นอะไรเลย เปรียบเหมือน กับจิตเราที่ฟุ้งซ่านพล่านอยู่ด้วยอารมณ์ต่าง ๆ มากมาย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559), 2560, หน้า 322)

จากข้อความข้างต้น มีเปรียบเทียบของการทำจิตเป็นสมาธิ ทำให้ อารมณ์อื่น ๆ ไม่ปรากฏ เหมือนเอาภาชนะตักน้ำจากบ่อที่ขุ่นมีฝุ่นละอองมีดินละลายปนอยู่ชั้น คลักมองไม่เห็นอะไรเลย ตั้งให้นิ่งไม่นานก็ตกตะกอน สักพักก็ใสแจ๋ว มีอะไรน้ำก็มองเห็นชัดเจน

6.1.2 อุปมาคำเปรียบ “เสมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 6 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) เราไม่มีหน้าที่กำจัดทุกข์หรือละเว้น เพราะทุกข์จะละที่ตัวมันเองไม่ได้ ต้องละที่เหตุของมัน ถ้าจะละทุกข์ ที่ตัวทุกข์ ก็เหมือนรักษาโรคที่อาการ เช่น ให้ยารงับอาการไว้ แก้ไขโรคไม่ได้ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 38)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบมีหน้าที่กำจัดทุกข์ ทุกข์ จะกำจัดของมันเอง ถ้าเราจะกำจัดทุกข์ เหมือนหมอรักษาโรคของคนป่วยที่อาการ แต่ยังไม่รู้ว่า ผู้ป่วยเป็นโรคชนิดใดกันแน่ ยังไม่สามารถรักษานั้นได้ถูกต้อง

2) ปัญญาเท่านั้นที่จะดับทุกข์แก้ปัญหาก็ได้จริง สมาธิดับทุกข์จริงไม่ได้ สมาธิช่วยได้เหมือนพักรบไว้ก่อน พอให้ผ่อนคลาย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 306)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ ปัญญาเท่านั้นที่จะดับ ทุกข์แก้ปัญหาก็ได้จริง สมาธิดับทุกข์จริงไม่ได้ สมาธิช่วยได้เหมือนพักรบไว้ก่อน พอให้ผ่อนคลาย แต่ถ้าพักรบแล้วเพลินปล่อยเวลาผ่านไปไม่ได้ใช้ปัญญาแก้ปัญหาก็ยิ่งทำให้ปัญหาร้ายแรงยิ่งขึ้น

3) ทริพย์สินยอมพอกพูนขึ้นได้เหมือนก่อกอมปลวก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 54)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบทริพย์สินเงินทองสามารถที่จะมีเยอะได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้ เหมือนการก่อกอมปลวกก่อกที่ละนิด ไม่นานจอมปลวกก็เป็น จอมปลวกที่ใหญ่ได้

4) วินัยภายนอกช่วยรักษารูปแบบไว้ トラบใดที่ยังมีขวดก็ยังมีทางที่จะ กรอกน้ำใส่ ถ้ายังมีแก้วก็ยังมีทางไปตักน้ำมาดื่ม แก้วนี้มันไม่ใช่ของที่จะทิ้งไว้เฉย มันต้องเอามา ใช้ประโยชน์ ใส่น้ำดื่ม เหมือนวินัยแบบแผนที่เป็นแบบนี้ นาน ๆ ไปสาระและความเข้าใจความหมาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 21-22)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ วินัยภายนอกช่วยรักษารูปแบบไว้ วินัย แบบแผนที่เป็นแบบนี้ นาน ๆ ไปสาระและความเข้าใจความหมายเหมือนมีขวดก็ยังมีทางที่จะกรอกน้ำใส่ ถ้ายังมีแก้วก็ยังมีทางไปตักน้ำมาดื่ม ถ้าตอนนั้นน้ำไม่มีแล้ว เนื้อไม่มี มีแต่แก้ว

5) ชีวชนคนฉลาดมีปัญญา เป็นบัณฑิตพึงระงับความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นแล้วได้โดยฉับพลันเหมือนเอาน้ำดับไฟที่ลุกลามและเหมือนลมพัดปยุ่น (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2534, หน้า 150)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่ของคนฉลาด เมื่อเกิดความเศร้าโศกเสียใจเกิดขึ้น จะไม่จมปรักอยู่กับอดีต ปล่อยวางความโศกที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง ได้ไม่นาน เหมือน เอาน้ำดับไฟ ไฟก็ดับ และเหมือนลมพัดปยุ่น ไม่นานพายุก็ปลิว ใ้ไปหมด

6) ในการศึกษาฉัน เราต้องให้ฉันทะเกิดขึ้นให้ได้ ถ้าฉันทะไม่เกิด การเรียนก็จะมีไม่มีความสุขจริง ถ้าไม่เลิกเราทิ้งไปเลย ก็จะได้แค่สนุก คือได้แค่ความสุขของนักเสพเหมือนดูหนังดูละคร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 54)

จากข้อความข้างต้น มีเปรียบเทียบของการเรียนที่ไม่มีฉันทะ คือ ไม่พอใจที่จะเรียนอะไรสักอย่าง ผลก็จะมีไม่มีความสุขในการเรียน เรียนไปก็ไม่ได้แค่ความสนุกเหมือนกับการดูหนังดูละคร

6.1.3 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนกับ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 5 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ความผันแปรบีบคั้นกระทบกระทั่งซึ่งเกิดเป็นปัญหาแก่ชีวิตเหมือนกับโรคคือความแปรปรวนวิปริตผลึกปกติของร่างกาย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 19)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบความทุกข์ ทำให้มีปัญหาในชีวิต เหมือนโรคที่เกิดขึ้นกับร่างกายทำให้ร่างกายแปรปรวน

2) หมุ่มมนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมวินัยเหมือนกับร่วมกันหรือสังคัมกันทำลายตัวธรรมตัววินัยลงไปเสีย แล้ว ผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคัมของมนุษย์เองในระยะยาว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 25)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาก็ถูกต้องโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่ติระหว่างกัน มีน้ำใจต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก จนแม้แต่จะละเมิดกฎเกณฑ์ กติกา ทำให้หลักการทั้งในความจริงของธรรมชาติและในสังคัมมนุษย์ที่เรียกว่า ธรรมวินัย เลื่อนลงจางหายไปกลายเป็นว่า หมุ่มมนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมวินัยเหมือนกับร่วมกันหรือสังคัมกันทำลายตัวธรรมตัววินัยลงไปเสีย แล้ว ผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคัมของมนุษย์เองในระยะยาว

3) อภุศลธรรม ท่านบอกว่าถ้าใช้เป็นก็เอามาเป็นปัจจัยแก่อภุศลธรรมได้ มีผลพวงในทางเสียเหมือนกับใช้ยาที่ว่าสารซึ่งเป็นพิษอยู่บ้าง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 73)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบอภุศลธรรมถ้าใช้เป็นก็เอามาเป็นปัจจัยแก่อภุศลธรรมได้ แต่มีอันตรายชนิดน้อย เรียกว่า มีผลพวงในทางเสียเหมือนกับใช้ยาที่ว่าสารซึ่งเป็นพิษอยู่บ้าง

4) อย่างคนที่มีวินัยในตัวเอง เขาก็เหมือนกับตั้งกติกาขึ้นมาจัดสรรชีวิตของเขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 51)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบคนที่มีวินัยในตัวเอง เขาก็เหมือนกับตั้งกติกาขึ้นมาจัดสรรชีวิตของเขา ตั้งแต่จัดเวลาในการดำเนินชีวิตประจำวัน จัดระเบียบทุกอย่างของเขา ไป

5) อย่ามัวมองแต่ผล และวิจารณ์กันแต่เปลือกผิว ต้องหัดใช้ปัญญา เหมือนกับถูกพัดพามาที่กระแสน้ำที่ไหลมาจวนจะตกเหว ควรจะรีบตะเกียกตะกายออกจากกระแสน้ำที่มันจะไหลลงเหวเสีย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 57)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การใช้คำเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติอย่ามัวมองแต่ผล และวิจารณ์กันแต่เปลือกผิว ต้องหัดใช้ปัญญา หยั่งลึกเหตุปัจจัยที่เป็นมายาวไกล เหมือนกับถูกพัดพามาที่กระแสน้ำที่ไหลมาจวนจะตกเหว ควรจะรีบตะเกียกตะกายออกจากกระแสน้ำที่มันจะไหลลงเหวเสีย

6.1.4 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเสมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) สมมติ เปรียบเสมือนการที่เรา ใช้สติควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ไว้ที่ลมหายใจก่อให้เกิดความว่างเปล่า นิ่งสงบ นั้น คือสมมติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2556, หน้า 20)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการทำหน้าที่ของสติจิตให้เกิดความแน่น หรือการผูกจิต ดึงตรึงด้วยสติ ผูกกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดสมมติเปรียบเสมือนการที่เรา ใช้สติควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ไว้ที่ลมหายใจ จนก่อให้เกิดความว่างเปล่า นิ่งสงบ

2) คณะสงฆ์นั้นก็เปรียบเสมือนสีดำ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต) พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 65)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบผลของปัญหา ต่าง ๆ ที่เกิดในคณะสงฆ์ไทย เช่น การรับปัจจัยของพระสงฆ์ การไม่รับปัจจัยของสันตือโกศ ยกสิ่งผิด โขว์สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เด่นขึ้น คณะสงฆ์ เปรียบเป็นสีด้า สันตือโกศเปรียบเป็นสีชาว

6.1.5 อุปมาคำเปรียบ “ฉันใด-ฉันนั้น” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ภูเขาศิลาล้วนเป็นแท่งที่บ่มไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม ฉันใด บัณฑิตทั้งหลายบ่มไม่หวั่นไหวเพราะค่านินทาและสรรเสริญ ฉันนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2552 หน้า 30)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบภูเขาใหญ่มีความหนักแน่นไม่ หวั่นไหวด้วยแรงลม เหมือนบัณฑิตทั้งหลายบ่มไม่หวั่นไหวเพราะค่านินทาและสรรเสริญ

2) เปรียบเหมือนบุรุษอาพาธ นายแพทย์ผู้ฉลาดพึงบำบัดอาพาธเขาได้ฉับไว ฉันใด บุคคลพึงธรรมของพระสมณโคดมแล้ว ความโศกเศร้าและความคับแค้นใจของเขา ย่อมหมดไป ฉันนั้น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2541, หน้า 12)

จากข้อความข้างต้น ท่านเปรียบเทียบผลจากการบรรลุธรรมจากการพึงธรรมของพระสมณะโคดม ความโศกเศร้า ปริเทวนาการ ความทุกข์โทมนัส และความคับแค้นใจของเขา ย่อมหมดไปเปรียบเหมือนบุรุษอาพาธ นายแพทย์ผู้ฉลาดพึงบำบัดอาพาธเขาได้ฉับไว

6.1.6 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนดัง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทธรรมะ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ถ้ารู้จักฝึกอบรมตนให้ดีแล้ว ก็ไม่มีสิ่งใดที่ทเวะและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะทำได้ เหมือนดังกรรมดีและจิตปัญญาของมนุษย์เองจะสามารถทำได้ (พระพรหมคุณาภรณ์, ชื่อหนังสือ: สาระสำคัญของพุทธธรรมอริยสัจ 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2549, หน้า 48)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การทำหน้าที่รู้จักฝึกอบรมตนให้ดีแล้ว ก็ไม่มีสิ่งใดที่ทเวะและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะทำได้ เหมือนดังกรรมดีและจิตปัญญาของมนุษย์เองจะสามารถทำได้

2) สัตบุรุษพึงดูหมิ่นอายุของมนุษย์น้อย พึ่งประพตติเหมือนดังถูกไฟไหม้ศิระะ พึ่งประพตติเหมือนดังถูกไฟไหม้ศิระะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2555, หน้า 141)

จากข้อความข้างต้น สื่อความหมายให้เห็นการทำหน้าที่ของสัตบุรุษว่าคนฉลาด ตั้งหมั่นอยู่ในธรรมควรทำแต่ความดี ไม่ทำชั่ว พึ่งครองชีวิตประเสริฐ เกิดมาแล้ว

ที่จะไม่ตายเป็นไม่มี สัตบุรุษพึงดูหมิ่นอายุที่มีน้อยนั้น พึงประพฤติกวามดีเหมือนดังถูกไฟไหม้
ศิระษะ

6.1.7 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท
ธรรมชาติ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) พ่อแม่เป็นผู้นำส่องแสงสว่างท่านให้พ่อแม่เป็นเหมือนทิศตะวันออก
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 102)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ หลักพื้นฐานเริ่มจากพ่อแม่
แม่เป็นหัวหน้าครอบครัว ชีวิตของลูก พ่อแม่ ก็เป็นแบบอย่างและให้ความสว่างคือให้ความรู้
ความเข้าใจ บอกวิธีดำเนินชีวิตให้ แม่แต่ชีวิตของลูก พ่อแม่เป็นผู้นำส่องแสงสว่างท่านให้พ่อแม่
เป็นเหมือนทิศตะวันออก ซึ่งมีความสำคัญมาก คือ ดวงอาทิตย์ขึ้นมาส่องแสงสว่าง นำทางการ
ดำเนินชีวิตของคนและสัตว์ทั้งหลาย

6.1.8 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเทียบเหมือนกับ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบ
ประเภทธรรมชาติ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความ
ต่อไปนี้

1) สติกับปัญญาทำงานคู่เคียงกัน เปรียบเทียบเหมือนกับตาเรานี้เป็น
ปัญญา (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2540, หน้า 43)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบการทำงานของสติกับ
ปัญญา (ปัญญาในที่นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ) มีการทำงานคู่กันเสมอ มีสติรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ
เหมือนตามองดูสิ่งที่อยู่ตรงหน้าจิต ถ้าใจลอยก็มองไม่ได้ปัญญาก็ต้องมองสิ่งที่อยู่ต่อหน้าจิต สิ่ง
นั้นจะอยู่ต่อจิตได้

6.1.9 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนอย่าง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท
ธรรมชาติ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) การทำให้ความต้องการนั้นสงบระงับไปนั่นเอง เหมือนอย่างระงับ
ความกระหายด้วยการดื่ม น้ำ (พระพรหมคุณาภรณ์, ความสุขทุกแห่งทุกมุม, (พระพรหมคุณาภรณ์
(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554ม. หน้า 27)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเปรียบเทียบ การหยุดความต้องการ
ความอยากให้มันสงบไปเองเหมือนอย่างระงับความกระหายด้วยการดื่ม น้ำ หรือระงับความหิว
ด้วยการกินอาหาร เมื่อความหิวคือความต้องการ อาหารสงบไปหรือเมื่อความกระหาย คือ
ความต้องการน้ำสงบไปก็เป็นความสุข

6.1.10 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบกับว่า” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ภาวะที่สังคมมีปัญหาต่าง ๆ มากมายเปรียบกับว่าสังคมของเราอยู่ในกระแสน้ำหนึ่งของโลก (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 7)

จากข้อความข้างต้น หมายความว่า สังคมที่มีคนมากมาย เป็นสังคมที่มีปัญหามากมาย ปัญหาเหล่านี้เป็นผลมาจากมนุษย์ทั้งสิ้น

6.1.11 อุปมาคำเปรียบ “ประดุจดัง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท ธรรมชาติ คือ ข้อความ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) อินทรียคือสัตธา มีการยังธรรมทั้งหลายที่ประกอบอยู่ด้วยให้เข้าถึงภาวะพองใสเป็นรสประดุจดังสารส้ม (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2534, หน้า 16)

จากข้อความข้างต้น อินทรีย คือสัตธา หมายถึง ความเชื่อ ย่อมหมดจด ด้วยอาการ 3 อย่าง คือ เว้นบุคคลผู้ไม่มีความเชื่อ เสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้ บุคคลผู้มีความเชื่อ พิจารณาพระสูตรที่เป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใส ประดุจดังสารส้ม

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทข้อความ ได้แก่ ข้อความที่มีเนื้อความทั้งสั้นและยาว ซึ่งยกขึ้นมาเปรียบกับข้อความที่กำลังเอ่ยถึงหรืออุปไมย ปรากฏทั้งหมด 32 อุปลักษณ์ แบ่งออกตามประเภท ได้ 1 ประเภทคือ ข้อความ (32 อุปลักษณ์) ซึ่งจัดเรียงตามการใช้คำเชื่อมความเปรียบที่พบมี 11 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างดังนี้

ตาราง 6 แสดงสรุปการวิเคราะห์ชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบที่เป็นประเภทข้อความ

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบ	จำนวนการใช้	ร้อยละ
1	เปรียบเทียบเหมือน	10	31.3
2	เสมือน	6	18.8
3	เหมือนกับ	5	15.6
4	เปรียบเสมือน	2	6.3
5	ฉันใด-ฉันนั้น	2	6.3
6	เหมือนดัง	2	6.3
7	เป็นเหมือน	1	3.1
8	เปรียบเทียบเหมือนกับ	1	3.1
9	เหมือนอย่าง	1	3.1
10	เปรียบกับว่า	1	3.1
11	ประดุจดัง	1	3.1
รวม		32	100

จากตาราง 6 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทข้อความ เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อม โดยใช้คำว่า “เปรียบเทียบเหมือน” มากที่สุด จำนวน 10 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 31.3 รองลงมาคือคำว่า “เสมือน” จำนวน 6 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 18.8 ตามลำดับ

การประกอบสร้างความเปรียบเทียบระดับโลกุตระ

การประกอบสร้างความเปรียบเทียบในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในระดับโลกุตระ นิยามคำว่าโลกุตระมีความหมาย ดังนี้

โลกุตระธรรม หมายถึง ความหมายที่ อยู่เหนือวิสัยของโลก หรืออูตรภาพ เป็นภาวะที่หลุดพ้นแล้วจากโลกียะ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม ตัณหา ทิฐิ อวิชชาอีกต่อไป ส่วนทางธรรม ได้แก่ ธรรม 9 ประการซึ่งเรียกว่า นวโลกุตระธรรม หรือ โลกุตระธรรม 9 ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 เป็นธรรมะระดับสูงที่ต้องใช้สติปัญญาและความเพียรเป็นอย่างมากในการปฏิบัติ มุ่งตรงไปยังการบำเพ็ญเพียรเพื่อ “กำจัดกิเลส” ซึ่งเป็นรากเหง้าของความทุกข์ (ราชบัณฑิตยสถาน,

2525, หน้า 727) สารัตถะอุปลักษณะมนโทัศน์ตามลักษณะที่มีความหมายระดับโลกุตระ มี 2 ลักษณะ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน และอนุปาติเสสนิพพาน

สอุปาทิเสสนิพพาน คือ อุปลักษณะมนโทัศน์ที่มีความหมายเกี่ยวกับสอุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่ ความหมายถึงการดับกิเลสแล้วแต่พระอรหันต์ยังมีตัวตนอยู่การดับกิเลสแล้วแต่พระอรหันต์ยังมีตัวตนอยู่ หมายถึง นิพพานยังมีอุปาทิเหลืออยู่ กล่าวคือ ดับกิเลสแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือหรือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ หรือ เป็นนิพพานในแง่ที่เป็นภาวะดับกิเลสคือ โลกะโทสะและโมหะ (พระธรรมปิฎก, 2537, หน้า 259)

อนุปาติเสสนิพพาน คือ อุปลักษณะมนโทัศน์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความหมาย ได้แก่ นิพพานไม่มีอุปาทิเสสนิพพานเหลือ หรือดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือคือสิ้นทั้งกิเลสและชีวิต หมายถึง พระอรหันต์สิ้นชีวิต (พระธรรมปิฎก, 2542, หน้า 314)

ผู้วิจัยได้พบลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งวิเคราะห์ตามแนวคิดของนักวิชาการที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 และที่ 3 ผลการวิจัยพบเฉพาะลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบสอุปาทิเสสนิพพานเท่านั้น

ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบสอุปาทิเสสนิพพานที่พบโดยจัดแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) สิ่งมีชีวิต 2) ธรรมชาติ และ 3) ปราภฏการณ์ทางธรรมชาติ มีรายละเอียดและตัวอย่างดังต่อไปนี้

1. สิ่งมีชีวิต

สิ่งมีชีวิต คือ ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบโลกุตระธรรม สอุปาทิเสสนิพพาน สิ่งมีชีวิตได้แก่ คน สัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมนุษย์ทุกประเภท ซึ่งพบแต่อุปลักษณะเกี่ยวกับมนุษย์

1.1 มนุษย์ พบ 8 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบเทียบ 5 คำ ดังนี้

1.1.1 อุปมาคำเปรียบเทียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปราภฏการณ์ใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 4 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) การแสดงฤทธิ์นั้น เหมือนสตรีที่ย่อมเผยของสงวนเพื่อเห็นแก่จะได้เงิน (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต), 2542, หน้า 17)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบว่า พระสงฆ์ที่บรรลุนิพพานแล้ว แสดงฤทธิ์อวดผู้อื่น เพื่อให้คนเลื่อมใสศรัทธา เหมือนกับสตรีที่ย่อมเผยของสงวนเพื่อเห็นแก่จะได้เงิน

2) กำหนดจับทุกข์ได้อย่างนี้ เหมือนแพทย์ตรวจอาการจนรู้โรคที่รู้จักที่เป็นโรคแล้ว (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 38)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบการกำหนดจับตัวทุกข์ ก็จะมีวิธีอยู่กับความทุกข์ได้ เหมือนแพทย์ตรวจอาการจนรู้โรคที่รู้จักที่เป็นโรคแล้ว ก็จะรักษาโรคนั้นได้

3) พัฒนาค้นแล้ว ก็จะบั่นทอนความยึดมั่นในตัวตนจึงทำให้มีความทุกข์น้อยลงเหมือนคนฟันดาบที่รู้เข้าใจเพลงอาวุธอย่างแคล่วคล่องจัดเจนมั่นใจ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2544, หน้า 37)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบว่า การพัฒนาค้นเองด้วยการปฏิบัติธรรมแล้ว จะลดการยึดมั่น ถือตัว น้อยลง จนหมด เหมือนคนฟันดาบที่รู้เข้าใจเพลงอาวุธอย่างแคล่วคล่องจัดเจนมั่นใจ

4) ปัญญาเหมือนหย่นดาเมื่อน้ำใส (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560, หน้า 323)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติธรรมเจริญอกงามในอริยมรรคอันมีองค์ 8

1.1.2 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนดั่ง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) กายและใจรู้สึกเบา เหมือนดั่งตัวลอยอยู่ในอากาศ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2542, หน้า 91)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติอานาปานสติ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพที่สงบใจรู้สึกเบา เหมือนดั่งตัวลอยอยู่ในอากาศ

1.1.3 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ท่านผู้เจริญเปรียบเหมือนบุรุษผู้ล้มในรสอันเลิศแล้ว ย่อมไม่ปรารถนารสอื่น ๆ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 11)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ พระภิกษุที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้บรรลุมรรคผลแล้ว ท่านจะไม่แสวงหาอีก เหมือนกับคนที่อิ่มในรสแล้วไม่ต้องการกินอะไรอีก

1.1.4 อุปมาคำเปรียบ “ฉันใด-ฉันนั้น” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท สิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) อาสวะเหล่านั้น เราละได้แล้ว เปรียบเหมือนดอกบัวเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ แต่ตั้งอยู่พ้นน้ำ ไม่ถูกน้ำฉาบติด ฉันใด เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 63)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติธรรม หมดสิ้นกิเลสแล้วเหมือน ดอกบัวถึงแม้ว่าเกิดในน้ำ ยังพ้นน้ำได้ ไม่ถูกน้ำฉาบติดไว้

1.1.5 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนอย่าง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบประเภท สิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ผู้ที่เข้าถึงความสุขอย่างอิสระเหมือนอย่างคนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 72)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติธรรม ผู้ที่ได้รับสุขจากการปฏิบัติธรรมแล้ว เหมือนอย่างคนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบโลกุตระธรรมที่เป็นสอุปาทิเสสนิพพาน เกี่ยวสิ่งมีชีวิต ได้แก่ คน สัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมนุษย์ทุกประเภท พบในข้อความเกี่ยวกับมนุษย์ จำนวน 8 อุปลักษณะ การใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 5 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างดังนี้

ตาราง 7 แสดงลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิต

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบ	ประเภทที่ปรากฏมนุษย์	ร้อยละ
1	เหมือน	4	50
2	เหมือนดั่ง	1	12.5
3	เปรียบเหมือน	1	12.5
4	ฉันใด-ฉันนั้น	1	12.5
5	เหมือนอย่าง	1	12.5
รวมทั้งหมด		8	100

จากตารางที่ 7 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบโลกิยะประเภทสิ่งมีชีวิต เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อมในประเภทสิ่งมีชีวิตที่เป็นเป็นมนุษย์มากที่สุดจำนวน 8 ครั้ง โดยใช้คำว่า “เหมือน” มากที่สุด จำนวน 4 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 50 รองลงมาคือคำว่า “เหมือนดั่ง”, “เปรียบเหมือน”, “ฉันใด-ฉันนั้น” และ “เหมือนอย่าง”, จำนวนประเภทละ 1 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 12.5

2. ธรรมชาติ

ธรรมชาติ คือ ลักษณะการประกอบสร้างเปรียบเทียบโลกุตรธรรม สอุปปาติเสสนนิพพาน ที่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดวงดาว ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ผลไม้ และสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย พบ 8 อุปลักษณะ ได้แก่ น้ำ (5 อุปลักษณะ) และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (4 อุปลักษณะ) มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างเปรียบเทียบ 7 คำ ดังต่อไปนี้

2.1 น้ำ พบ 5 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างเปรียบเทียบ 3 คำ ดังนี้

2.1.1 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบเหมือน” ใช้ประกอบสร้างเปรียบเทียบความเปรียบโลกุตรธรรม สอุปปาติเสสนนิพพาน ประเภทธรรมชาติ คือ น้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน หวงน้ำที่ใสแจ้วไม่ขุ่นมัวเลย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2540, หน้า 1)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ พระภิกษุที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เหมือนหัวงน้ำที่ใสแจ๋วไม่ขุ่นมัวเลย

2) จิตที่เป็นสมาธิเปรียบเหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ พลังจิต เมื่อจิตเป็นหนึ่งจะมีพลังมาก เหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียว

2.1.2 อุปมาคำเปรียบ “เหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบเทียบเปรียบเทียบโลกุตระธรรม สอุปาทิเสสนิพพาน ประเภทธรรมชาติ คือ น้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 2 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตที่เป็นสมาธิ ใส กระจ่าง เหมือนน้ำสงบนิ่ง มองเห็นอะไรได้ชัด (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ การปฏิบัติธรรมเมื่อเข้าถึงความสงบนิ่ง เป็นสมาธิ จิตที่เป็นสมาธิ ใส กระจ่างเหมือน น้ำสงบนิ่ง มองเห็นอะไรได้ชัดทุกอย่าง

2) สมาธิทำให้จิตตั้งอยู่ในอารมณ์อย่างสม่ำเสมอประสานกันอยู่ไม่พริ้วไม่ฟุ้งกระจายเหมือนน้ำผืนน้ำประสาธน์ที่นิ่งเป็นก้อนเดียว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 14)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติธรรม เมื่อเราจิตใจของเราผ่องใสเป็นหนึ่งเดียว ไม่ฟุ้ง เหมือนกับน้ำผสมกับแป้งเป็นก้อนเดียวกัน

2.1.3 อุปมาคำเปรียบ “เปรียบได้กับ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบเทียบเปรียบเทียบโลกุตระธรรม สอุปาทิเสสนิพพาน ประเภทธรรมชาติ คือ น้ำ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

1) จิตที่ผ่องใสเปรียบได้กับน้ำถึงจะขุ่นมัวสกปรกเพียงใดเราก็สามารถชำระให้ใสสะอาด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 20)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็นสอุปาทิเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติธรรม เมื่อเราจิตใจของเราผ่องใสแล้ว เหมือนกับ น้ำแม้จะไม่ใสเราก็สามารถทำให้ใสได้โดยง่าย

3. ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

พบ 4 อุปลักษณะ มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบเทียบ 4 คำ ดังนี้

3.1 อุปมาคำเปรียบ “เป็นเหมือน” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบเทียบความเปรียบ โลกุตระธรรม สอุปปาติเสสนิพพาน ประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

3.1.1 การเกิดขึ้นของฉันทะเป็นเหมือนแสงอรุณ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2554, หน้า 40)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปปาติเสสนิพพาน การเปรียบเทียบการเกิดฉันทะขึ้น ก็หมายได้ว่า จะเจริญงอกงามในอริยมรรคอันมีองค์ 8 เหมือนแสงอรุณในยามเช้า

3.2 อุปมาคำเปรียบ “เหมือนอย่าง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบเทียบความเปรียบ โลกุตระธรรม สอุปปาติเสสนิพพาน ประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

3.2.1 รู้จักฝึกฝนอบรมจิตใจรู้ จักวิธีทำให้ไฟเหล่านี้สงบนิ่งอย่างน้อยเป็นครั้งคราวเหมือนอย่างไฟที่ไม่มีควันกลุ่มรุม ไม่มีเปลว ที่แลบโฉบพริบพับ อยู่ในสภาพอันสงบนิ่ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 95)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปปาติเสสนิพพาน การเปรียบเทียบว่า การที่เรา รู้จักฝึกสงบจิตใจบ้าง เวลาที่เราโกรธให้เหมือนกับไฟที่ยังไม่ดับ แต่ไม่แสดงให้เห็นว่ายังมีไฟ

3.3 อุปมาคำเปรียบ “ดุจ” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบเทียบความเปรียบโลกุตระธรรม สอุปปาติเสสนิพพาน ประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบเทียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

3.1.1 เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นพราหมณ์นั้นย่อมกำจัดการและเสนามาเสียได้ดุจอาทิตย์กำจัดการเสียมีดส่องฟ้าให้สว่างเจิดจ้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2547, หน้า 170)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปปาติเสสนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติธรรมของพราหมณ์ ย่อมกำจัดการและเสนามาเสียได้ดุจอาทิตย์กำจัดการเสียมีดส่องฟ้าให้สว่างเจิดจ้า

3.4 อุปมาคำเปรียบ “ตั้ง” ใช้ประกอบสร้างความเปรียบความเปรียบโลกุตระธรรม สอุปปาติเสสนนิพพาน ประเภทธรรมชาติ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีปรากฏการใช้คำเชื่อมความเปรียบจำนวน 1 ครั้ง ดังข้อความต่อไปนี้

3.4.1 ขจัดมารและเสนาเสียได้ตั้งตะวันส่องฟ้าทอแสงจ้าอยู่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 97)

ข้อความนี้มีการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความหมายที่เป็นโลกุตระที่เป็น สอุปปาติเสสนนิพพาน การเปรียบเทียบ ผลจากการปฏิบัติธรรม คือการการกำจัดกิเลสคือมารและเสนาเสียได้ เหมือนตะวันส่องฟ้าทอแสงจ้าอยู่

จากการศึกษาลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบโลกุตระธรรม สอุปปาติเสสนนิพพาน ที่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดวงดาว ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ผลไม้ และสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย พบ 8 อุปลักษณะ ได้แก่ น้ำ (5 อุปลักษณะ) และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (4 อุปลักษณะ) มีการใช้คำเชื่อมการประกอบสร้างความเปรียบ 7 คำ สรุปเป็นตารางแสดงความถี่การประกอบสร้างดังนี้

ตาราง 8 แสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบประเภทประเภทธรรมชาติ

ที่	คำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ	ประเภทที่ปรากฏ		รวม	ร้อยละ
		น้ำ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ		
1	เปรียบเหมือน	2		2	22.2
2	เหมือน	2		2	22.2
3	เปรียบได้กับ	1		1	11.1
4	เป็นเหมือน		1	1	11.1
5	เหมือนอย่าง		1	1	11.1
6	ดุจ		1	1	11.1
7	ตั้ง		1	1	11.1
รวม		5	4	9	100

จากตาราง 8 แสดงถึงชนิดของคำเชื่อมแสดงลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบโลกิยะประเภทประเภทธรรมชาติ เรียงจากที่พบการใช้มากที่สุดไปหาน้อยสุด โดยพบชนิดของคำเชื่อมในประเภทสิ่งมีชีวิตที่เป็นน้ำมากที่สุดจำนวน 5 ครั้ง โดยใช้คำว่า “เปรียบเหมือน” และคำว่า “เหมือน” มากที่สุด ใช้คำเชื่อมประเภทละ จำนวน 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 22.2

สารัตถะอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรม ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

การศึกษาวิจัยในบทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์สังเคราะห์สารัตถะอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยประยุกต์ใช้แนวคิดสารัตถะพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559, หน้า 64) 2 ประการ คือ โลกียธรรม ว่าด้วยธรรมอันเป็นวิสัยของโลก หรือสภาวะเนื่องในโลก และโลกุตตรธรรม ว่าด้วยธรรมอันมิใช่วิสัยของโลกหรือสภาวะพ้นโลก จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล สามารถจำแนกสารัตถะอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ 2 ประการ ดังนี้

1. สารัตถะโลกียะ
2. สารัตถะโลกุตตระ

สารัตถะโลกียะ

สารัตถะอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในระดับโลกียะ นิยามคำว่า “โลกียะ” ดังนี้

โลกียะ หมายถึง ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก ได้แก่ ชั้น 5 ที่ยังมีอภิสวะทั้งหมดเกี่ยวกับโลก ทางโลก เนื่องในโลก เรื่องราวของชาวโลก ยังอยู่ในภพ 3 จัดอยู่ในประเภทกามารูปาวจร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 353)

จากการศึกษาค้นคว้าและทบทวนเอกสารในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับด้านสารัตถะ ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์สารัตถะในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับแก่นเนื้อหาสาระตามโครงเนื้อหาที่ปรากฏแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ ที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 พอเป็นแนวทางและกำหนดทิศทาง การวิจัยเรื่องนี้ได้ ดังนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาสารัตถะเกี่ยวกับแก่นเนื้อหาสาระตามโครงเนื้อหาที่ปรากฏที่เป็นระดับโลกียะ ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยที่ท่านมักจะยกตัวอย่างสถานการณ์ในชีวิตประจำวันโยงเข้าสู่หลักพุทธธรรม หัวข้อธรรมะ หรือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน พบสารัตถะที่เป็นแก่นในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธ

โฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยสามารถแบ่งแก่นเนื้อหาสาระตามโครงเนื้อหาที่ปรากฏได้ 6 ประการ ได้แก่ สวรรัตถะครอบครัว สวรรัตถะการศึกษา สวรรัตถะคุณภาพชีวิต สวรรัตถะการปฏิบัติธรรม สวรรัตถะการบริหารจิต และสวรรัตถะพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สวรรัตถะครอบครัว

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคม มีความเกี่ยวเนื่องมนุษย์ตั้งแต่เกิด จนถึงตาย มีหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละสถานะ เช่น เด็กทารก เด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ คนชรา มีกฎเกณฑ์ห้ามประพฤติระหว่งกันในสถาบันนี้ ได้แก่ เรื่องพ่อแม่กับลูก พี่กับน้อง สามีกับภรรยา เป็นต้น (พทยา สายหู, 2534, หน้า 150-151) ดังนั้น ในด้านการพัฒนาสถาบันครอบครัว จะส่งผลด้านบวกในด้านสังคม เมื่อสถาบันครอบครัวพัฒนาจะทำให้สังคมอื่น ๆ พัฒนาไปด้วย ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สถาบันครอบครัวมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญมากในการพัฒนาลูก ๆ ให้เป็นคนดีมีสุขภาพที่แข็งแรงเป็นผู้ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติต่อไปในอนาคต

บทบาทและหน้าที่ของสถาบันครอบครัวนั้น จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าท่านได้แสดงสวรรัตถะเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสถาบันครอบครัวไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายในเรื่อง การพัฒนาสถาบันครอบครัวให้เข้มแข็งมั่นคง ท่านสื่อให้เห็นว่า สถาบันครอบครัวนั้น พ่อแม่เป็นผู้มีความสำคัญในการพัฒนาลูก ๆ เป็นอย่างมาก พ่อแม่ให้กำเนิดลูก และเลี้ยงดูลูกให้เติบโตเป็นคนดีในสังคม

ดังนั้น จึงเปรียบพ่อแม่ให้เป็นทิศเบื้องหน้า ดังข้อความนี้ว่า

1.1 บิดามารดาผู้เปรียบเหมือนทิศเบื้องหน้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 7)

จากข้อความนี้สื่อให้เห็นว่า ความสำคัญเกี่ยวกับการยกย่องให้พ่อแม่ เป็นปรัตถิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และผู้มีอุปการะอื่น ๆ ที่เลี้ยงดูเรามากก็จัดเป็นทิศเบื้องหน้าเช่นกัน เพราะในสังคมปัจจุบันที่มีผู้ที่เลี้ยงเด็ก และส่งเสียให้เรียนเติบโตใหญ่ซึ่งไม่ใช่ พ่อแม่ที่แท้จริง เป็นผู้มีอุปการะต่อการเลี้ยงดูส่งเสียเราจึงจัดเป็นผู้ที่อยู่ในทิศเบื้องหน้าด้วยเช่นกัน

พ่อแม่หรือผู้มีอุปการะต่อเราดังข้อต่อไปนี้

1. เลี้ยงดูให้เติบโตใหญ่
2. อบรมสั่งสอนไม่ให้ประพฤติชั่ว
3. อบรมสั่งสอนให้กระทำแต่ความดี
4. อบรมให้ความรู้ ให้ปัญญา

5. อุปการะทรัพย์สิน เงินทอง
6. ส่งเสียให้สำเร็จการศึกษา
7. หาคู่ครองอันเหมาะสมให้ (ข้อนี้ปัจจุบันมีบทบาทน้อยมาก เพราะส่วนมากเป็นการตัดสินใจของคู่สามีภรรยาตัวเอง)

หน้าที่ที่ลูกควรปฏิบัติต่อทิศเบื้องหน้าดังข้อต่อไปนี

1. ฟังอุปการะเลี้ยงดูท่านเมื่อยามแก่เฒ่า
2. ดำเนินในกุศลธรรม และอุทิศส่วนบุญให้แก่ท่านเมื่อล่วงลับไปแล้ว
3. ช่วยกิจการงานของท่านอย่างมั่นเพียร
4. ประพฤติตน และดำรงอยู่ในศีลธรรมอันงาม รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล อยู่เป็นนิจใช้ทรัพย์ที่ท่านมอบให้อย่างรู้เห็นคุณค่า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 132) พ่อแม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแล้วยังเปรียบให้พ่อแม่ผู้ให้กำเนิดเป็นทิศตะวันออก ดังข้อความนี้ว่า

1.2 พ่อแม่เป็นผู้นำส่องแสงสว่างท่านให้พ่อแม่เป็นเหมือนทิศตะวันออก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 102)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการยกย่องให้พ่อเป็นครูคนแรก ที่ช่วยสอนให้ลูกมีพัฒนาการการเจริญเติบโตไปด้วยดี พ่อแม่เป็นผู้นำส่องแสงสว่างให้ลูก ชีวิตของลูก พ่อ-แม่ ก็เป็นแบบอย่างและให้ความสว่าง คือให้ความรู้ ความเข้าใจ บอกวิธีดำเนินชีวิตให้ ท่านจึงยกให้พ่อแม่เป็นเหมือนทิศตะวันออกที่พระอาทิตย์ขึ้นสู่ท้องฟ้า ส่องแสงสว่างนำทางการดำเนินชีวิตของคนและสัตว์ทั้งหลาย ถือว่าเป็นทิศที่สำคัญมาก พ่อแม่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติให้เรา แม้นบางเรื่องที่เราพบเจอ เราแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้ เราจะตกใจ มีใจไม่หนักแน่น เป็นคนโลเล พ่อแม่ก็จะเป็นที่ปรึกษาให้เรา และคอยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตให้เราได้

1.3 ให้ทำใจให้เหมือนผืนแผ่นดิน คุณพ่อคุณแม่ บางทีก็ต้องเป็นเหมือนผืนแผ่นดิน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 33-34)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับคุณธรรมของพ่อแม่ มีคุณธรรมที่เป็นแบบอย่างให้ลูก ๆ ในด้านต่าง ๆ เช่น ในเรื่องการทำใจให้เป็นดุจแผ่นดิน มีความอดทน มีจิตใจหนักแน่น แผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้ แม่นมีคนเทน้ำลง มีคนขุด มีคนเอาขยะมาเทใส่ แผ่นดินก็ไม่ได้เคยโกรธ ไม่เคยที่จะไปว่าใคร พ่อแม่ก็เช่นกัน ให้มีการพัฒนาด้านจิตใจให้หนักแน่น อดทนเหมือนแผ่นดิน

2. สารัตถะการศึกษา

นโยบายในด้านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาโดยเน้นให้เด็กเป็นคนดี คนเก่ง เรียนอย่างมีความสุข เป็นเด็กที่มีคุณธรรม จริยธรรม การจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้เรียน โดยใช้การเรียนการสอนแบบสหวิทยาการ คือการเรียนแบบหลากหลาย มีการบูรณาการวิชาต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และชุมชนท้องถิ่นของนักเรียน เพื่อให้การศึกษามีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา การจัดการเรียนการสอนมีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพิ่มมากขึ้น (เสนห์แดงทอง, 2561, หน้า 27)

อย่างไรก็ตาม ปรัชญาหลัก ๆ ของแผนการศึกษาแห่งชาติมักจะเน้นและยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง หรือการบูรณาการร่วมกันในเรื่องของการศึกษาศิลปวัฒนธรรมเป็นหลัก

สารัตถะการศึกษาอุปถัมภ์ในทัศนวิสัยของกรมส่งเสริมการเกษตร พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มี 3 ลักษณะ ได้แก่ บทบาทและหน้าที่ของครู ลักษณะการศึกษาที่ขาดคุณภาพ และลักษณะการศึกษาที่ประสบความสำเร็จ กล่าวรายละเอียดได้ดังนี้

2.1 บทบาทและหน้าที่ของครู จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าท่านได้แสดง สารัตถะเกี่ยวกับในด้านการศึกษาไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายในเรื่องการพัฒนาในด้านการศึกษาโดยพูดถึงความสำคัญในความเป็นครู บทบาท และหน้าที่ของครูที่คอยช่วยแนะให้รู้สิ่งที่ผิด และการปฏิบัติสิ่งที่ถูก ท่านสื่อให้เห็นว่าครูนั้น เป็นผู้มีความสำคัญในการพัฒนานักเรียนเป็นอย่างมาก ดังนั้น จึงเปรียบครูอาจารย์ให้เป็นทิศเบื้องขวา ดังข้อความนี้ว่า

2.1.1 ครูอาจารย์เปรียบเหมือนทิศเบื้องขวา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 7)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความสำคัญของครูอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์โดยการสอนให้ศิษย์มีความรู้ดี และเป็นคนดี ยกย่องชมเชย ครูอาจารย์ได้ชื่อว่า เป็นพ่อแม่คนที่สองของศิษย์ เพราะท่านเป็นผู้ให้กำเนิดในวิทยาการต่าง ๆ แก่ศิษย์ จึงยกย่องครูเป็นเหมือนทิศเบื้องขวา หน้าที่ของศิษย์ที่ปฏิบัติต่อครู คือ มีความเคารพครูอาจารย์ รับใช้ ช่วยเหลือท่าน เชื่อฟังและตั้งใจเรียน ยกตัวอย่าง ครูที่เป็นครูของโลกคือ พระพุทธเจ้า พระองค์ศึกษาและปฏิบัติเพื่อความรู้ เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมชาติ แล้วนำความรู้นั้นมาสอนคนอื่นให้รู้ตามเพื่อความพ้นทุกข์ ซึ่งการสอนให้ผู้อื่นถึงฝั่งแห่งความสิ้นทุกข์ได้นี้เป็นการสอนที่ยิ่งใหญ่ ไม่มีตำราเรียนในมหาวิทยาลัยใด ๆ แต่เกิดจากความบริสุทธิ์แห่งพระปัญญา และพระกรุณาคุณอันยิ่งใหญ่ที่ทรงมีต่อสรรพสัตว์ผู้ยังจมอยู่ในความทุกข์ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ชื่อ

ว่า “ทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” ความหมายของครู โดยนิยามความหมาย จากการทำหน้าที่แบ่งเป็น 2 ความหมาย

ประการแรก ครูอาจารย์ที่สอนตามหน้าที่ สอนให้ศิษย์มีความรู้เหมือนตนเอง โดยให้ความรู้อย่างที่ตนเองได้รับมาจากอาจารย์ที่สอนตนมา มีคำเรียกครูประเภทนี้ว่า “เรอรับจ้าง” คือมีหน้าที่พาศิษย์ให้ถึงฝั่งแห่งความรู้แลกับค่าจ้างสอน

ประการที่สอง ครูอาจารย์ที่สอนมากกว่าหน้าที่ สอนด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อศิษย์ ไม่คำนึงถึงค่าตอบแทนเป็นที่ตั้ง หวังเพียงให้ศิษย์เป็นคนดีมีความรู้ และประสบความสำเร็จในชีวิตท่านก็พอใจ (พระครูวินัยธรวรารุณี มหาวโร, 2564, หน้า 317) ครูมีหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็ก เป็นผู้มีความสำคัญในการพัฒนาศิษย์เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงยกย่องการทำหน้าที่ของครู และข้อห้ามสำหรับการทำหน้าที่ดังข้อความนี้ว่า

2.1.2 เหมือนกับพูดว่า อนาคตของชาติอยู่ในกำมือของคุณครูคุณครูเป็นผู้สร้างอนาคตของชาติ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2545, หน้า 2)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครูอาจารย์ โดยยกย่องให้ครูคือแม่พิมพ์ของชาติ ครูเป็นผู้พัฒนาลูกหลานอนาคตของชาติ มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสอน ให้แนวทาง ทำเป็นตัวอย่าง สอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี สอนให้รู้ ทำให้เป็น

นอกจากนี้ยังมีความหมายว่า คนทุกคนต้องเรียนหนังสือโดยมีครูเป็นผู้สอนให้มีความรู้ ครูสอนเช่นไร ศิษย์ก็มีความรู้เช่นนั้น เมื่อศิษย์โตขึ้น ก็นำความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนจากครูไปประพฤติปฏิบัติ หากครูสอนวิชาความรู้ที่ดีงามและมีประโยชน์ให้แก่ศิษย์ ในอนาคตของศิษย์ ก็จะต้องดีงามด้วย เมื่อศิษย์ผู้นั้นโตขึ้นเป็นคนของสังคม สังคมก็จะดีงามด้วย

ในทางกลับกัน หากศิษย์ได้เรียนรู้สิ่งที่ไม่ดี ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม หรือครูไม่สั่งสอนให้ศิษย์เป็นคนดี มีวิชาความรู้คุณธรรมแล้วนั้น เมื่อศิษย์โตขึ้นในอนาคต ประเทศชาติก็จะมีปัญหา

2.1.3 ยืนดาบให้แก่ใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 21-22)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครูอาจารย์ แบบไม่ถูกต้อง เหมือนการยืนดาบให้แก่ใจ ลักษณะแบบนี้ หมายถึง การสอนแบบเรอจ้าง สอนแบบที่ตนเองได้เรียนมา นักเรียนไม่สามารถนำไปปรับใช้ได้ และข้อควรระวังสำหรับครูที่แนะนำหรือครูที่ปรึกษา อย่าตีกรอบให้เด็กทำ ให้อิสระในความคิด เพราะการตีกรอบไว้เด็กก็ไม่สามารถคิดนอกกรอบได้ ครูประเภทนี้เป็นเหมือนเทพเจ้า หรือหมอทรงเจ้าที่คอยบอกให้คนทำตามดังข้อความต่อไปนี้

2.1.4 อาจารย์แนะแนวจะต้องระวังไม่ให้ตัวเองกลายเป็นเหมือนเทพเจ้า หรือหมอไสยศาสตร์ หรือหมอดูเสียเอง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2543, หน้า 47)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครูอาจารย์ แบบไม่ถูกต้อง ครูที่มีลักษณะเป็นหมอดู ชอบตีกรอบให้เด็กให้ทำแบบที่ตนเองบอกเท่านั้น ทำแบบอื่นผิด การแนะนำแบบนี้จะทำให้เด็กไม่กล้าคิดนอกกรอบ เช่น ตัวอย่างคำถาม 1+1 ได้เท่าไร ถ้าคิดตามปกติจะเท่ากับ 2 ถ้าคิดนอกกรอบ อาจจะเป็น 1 ก็ได้ เช่น ทราบ 2 กอง เอามา รวมกันได้ 1 กอง น้ำ 2 แก้ว เทรวมกันได้ 1 แก้ว เป็นต้น แบบนี้เรียกว่าการมีอิสระทางความคิด

2.2 ลักษณะการศึกษาที่ขาดคุณภาพ จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าสารัตถะด้านลักษณะการศึกษาที่ขาดคุณภาพ เป็นปัญหาที่สำคัญในการพัฒนาทางการศึกษาของผู้ศึกษา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ศึกษาเอง และครูผู้สอน เด็กสมัยนี้เป็นเด็กมีสมาธิสั้น รับข้อมูลอะไรลงไปเดียวเดียวกับลืมหมด โดยส่วนใหญ่ไม่สามารถทำอะไรด้วยตนเองได้ ดังนั้นจึงเปรียบเด็กสมัยนี้ว่า เป็นปลาตาย ดังข้อความนี้ว่า

2.2.1 เด็กไทยสมัยปัจจุบันว้ายไม่ไหวเหมือนปลาตาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 11-12)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความสำคัญการพัฒนา ด้านสอนเด็กให้ถูกต้อง เด็กไทยสมัยปัจจุบันเหมือนปลาที่ตายแล้ว ลักษณะของปลาที่ตายแล้ว คือ ไม่มีลมหายใจ ไม่กระตุกกระดิกตัว แสดงอาการอะไรก็ไม่ได้ เด็กที่เหมือนปลาตาย คือทำอะไรก็ไม่ได้ คิดเองก็ไม่เป็น เรียนก็ไม่ทันเพื่อน ปัญญาไม่ทันเพื่อน ดังข้อความนี้ว่า

2.2.2 คนผู้เรียนน้อยยอมแกล้งเหมือนโคถึกเนื้อของเขาเจริญขึ้น ปัญญายอมไม่เจริญ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 51)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับโอกาสทางการศึกษา และปัญหาของเด็กที่มีปัญญาไม่ทันเพื่อน เด็กที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา เช่น เด็กมีฐานะทางบ้านยากจน พ่อแม่ไม่มีกำลังทรัพย์ส่งให้เรียนหนังสือจบสูง ๆ ได้ หรืออาจหมายถึง เด็กที่มีสมาธิสั้น การพัฒนาด้านปัญญาไม่ทันเพื่อน ร่างกายมีการเจริญเติบโต แต่มีปัญญาเท่าเดิม เหล่านี้เป็นต้น จัดเป็นการศึกษาที่ขาดคุณภาพ ปัญหาที่ขาดคุณภาพทางการศึกษาอีกอย่างคือ เด็กที่มีโอกาสได้เรียน พ่อแม่มีกำลังเงินส่งให้เรียนจบสูง ๆ มีวุฒิการศึกษาสูง แต่นำความรู้มาใช้ไม่เป็น บูรณาการไม่เป็นดังข้อความนี้ว่า

2.2.3 บางคนมีสุตะมาก แต่มีปัญญาน้อย คือไม่รู้ไม่เข้าใจสิ่งที่สดับเล่าเรียนมานั้น ก็ไม่เกิดประโยชน์แท้จริง เหมือนได้อุปกรณ์บางอย่างมา แต่ไม่รู้ว่าจะอุปกรณ์นั้นเป็นอย่างไร

มีคุณค่าอย่างไร จะใช้อย่างไร ก็ได้ประโยชน์น้อย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2552, หน้า 23)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับด้านการศึกษาที่ขาดคุณภาพ ครูมีหน้าที่สอนให้รู้ ทำให้ดู ใช้ให้เป็น เพื่อจะได้นำไปปรับประยุกต์ใช้ได้ ปัญหาที่เด็กเรียนมาก แต่มีปัญหาบ่อย คือ เรียนมาแล้วใช้ไม่เป็น เหมือนคนที่ได้วัตถุดิบอย่างหนึ่งมารู้จักแต่งงาน แต่ไม่รู้จักการใช้งาน

2.3 ลักษณะการศึกษาที่ประสบความสำเร็จ จากการศึกษางานประพันธ์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าสาระัตถะด้านลักษณะการศึกษาที่มีคุณภาพ ข้อแรกก็คือฉันทะ เมื่อมีความรักที่จะกระทำในเรื่องนั้น ๆ แล้วทุกเรื่องที่ทำก็จะสำเร็จตามเป้าหมาย เมื่อไม่มีใจให้งานที่ทำในทุก ๆ เรื่อง หรือแม้แต่การศึกษา สิ่งนั้นก็จะไม่สำเร็จเพราะเราได้ถอดใจไปแล้ว ก็ไม่ตั้งใจทำ เหมือนคนดูละคร ได้แค่สนุก ไม่ได้สาระอะไรเลยดังข้อความว่า

ในการศึกษานั้น เราต้องให้ฉันทะเกิดขึ้นให้ได้ ถ้าฉันทะไม่เกิด การเรียนก็จะไม่มีความสุขจริง ถ้าไม่เลิกทำทิ้งไปเลย ก็จะได้แค่สนุก คือได้แค่ความสุขของนักแสดงเหมือนดูหนังดูละคร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 54)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ความสำเร็จของการศึกษา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้และสามารถนำไปปรับใช้ได้ หรือรวมถึงการจบการศึกษาได้ สิ่งแรกที่ทำให้ประสบผลสำเร็จได้ดีเยี่ยมคือ การมีฉันทะ รักที่จะเรียน การเรียนก็จะทำให้เรารักที่จะเรียน เรียนอย่างมีความสุข เมื่อมีฉันทะแล้ว ต้องมีวิริยะ คือความเพียรที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จ หรือแม้แต่การศึกษา ถ้าเราไม่มีความเพียร ขี้เกียจ สิ่งที่เป็นผลคือติด 0 ติด F หรือหมดสิทธิ์ในการสอบ อย่างน้อยที่สุดคือได้คะแนนไม่ดี ถึงมี ก็ต้องมีจิตตะ คือเอาใจใส่ในเรื่องที่เราทำ ไม่ทิ้ง หมั่นแสวงหาความรู้เพิ่มเติมในเรื่องที่ยังไม่ชัดเจน สิ่งนี้จะทำให้เราเป็นคนเก่งเป็นคนรอบรู้ ข้อสุดท้าย คือ วิมังสา คือการทบทวน ไตร่ตรองสิ่งที่ได้ทำมาแล้ว เพื่อไม่ให้ลืม หรือเพื่อความชำนาญเพิ่มมากขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 76)

3. สาระัตถะการพัฒนาคูณภาพชีวิต

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตน เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา มีหลักศึกษา คือ หลักสิกขา สื่อความหมายว่า มนุษย์จะต้องแก้ไขพัฒนาตนเองอยู่เสมอทุกเวลาด้วยความไม่ประมาทมีสติทุกเมื่อ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องพัฒนาตัวเองให้เป็นคนดีก่อนแล้ว สังคมก็จะ ดีไปด้วย ถ้าทุกคนในสังคมปฏิบัติดีหมด สังคมนั้นก็จะมีแต่คนดี ซึ่งตรงกับข้อความที่ว่า "หลักแห่งความประพฤดี" หรือ แนวทางของการประพฤดีดีในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ คำว่าหลักแห่ง

ความประพฤติ คือ ศีลธรรมนั่นเอง เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ทั้งเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน (พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2533, หน้า 31)

จากการวิเคราะห์สารัตถะการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในอุปลักษณะมนทัศน์จากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สามารถจำแนกได้ 8 ประการ ได้แก่ การให้อาหารชีวิต การเก็บเล็กผสมน้อย ฝึกเป็นคนอดทน ฝึกการเป็นคนไม่หลงผิด การฝึกเป็นคนมีวินัย การพัฒนาด้านปัญญา ลักษณะของคนมีปัญญา และการรู้สัจธรรมด้วยปัญญามีรายละเอียดและตัวอย่างดังต่อไปนี้

3.1 การให้อาหารชีวิต จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าสารัตถะเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายในเรื่องการพัฒนาชีวิตให้เข้มแข็งมั่นคง ท่านสื่อให้เห็นว่าการพัฒนาชีวิตนั้น มีความสำคัญมาก เพราะถ้าทุกคนต่างก็พัฒนาชีวิตด้วยความเป็นอยู่ที่พอเพียงแล้วชีวิตก็จะมีสุข สังคมก็จะมีแต่คนมีความสุข ดังข้อความนี้ว่า

การรับประทานอาหารราวกับเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราดำเนินชีวิตที่ดี (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2542, หน้า 9)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับคุณค่าของอาหาร อาหารนั้นเป็นเหมือนเครื่องเกื้อหนุนให้เราดำเนินชีวิตที่ดี พัฒนาตนเอง และทำสิ่งที่ดีงามได้ยิ่งขึ้นไป เพราะถ้าขาดอาหารแล้วก็ไม่สามารถทำอะไรที่ดีได้

3.2 การเก็บเล็กผสมน้อย สารัตถะในเรื่องการพัฒนาชีวิตโดยการเป็นคนประหยัด มัธยัสถ์ เก็บเล็กผสมน้อยทรัพย์ เพื่อไว้ใช้สอยซื้อสิ่งของที่จำเป็น ไม่ใช่จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ซื้อสิ่งของที่ไม่จำเป็น รู้จักพอเพียง ไม่มีหนี้สิน ชีวิตก็จะมีสุข ดังข้อความนี้ว่า

3.2.1 เก็บรวบรวมทรัพย์สินเหมือนฝิ่งเที่ยวรวบรวมน้ำหวานสร้างรัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2557, หน้า 53)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับคุณค่าของเงินทองของมีค่ากว่าจะได้มาแต่ละบาท บางคนต้องใช้แรงแลกมา เก็บไว้ที่ละนิด กว่าจะมีเงินเยอะก็ยากเหมือนกับฝิ่งเที่ยวรวบรวมน้ำหวานสร้างรัง กว่าจะได้มาแต่ละนิดต้องใช้เวลานาน การเก็บเงินก็เหมือนกันกว่าจะได้เยอะก็ใช้เวลานาน เมื่อได้เยอะแล้ว ใช้ให้เกิดคุณต่อตนเองและลูกหลานต่อไป ดังข้อความว่า

3.2.2 ท่านที่มีทรัพย์สินเงินทอง ที่ได้สร้างตัวสะสมมาด้วยดีแล้ว ยังใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์เมื่ออายุมากขึ้น ก็เท่ากับว่าได้เป็นที่พึ่งพำนักของคนมากมาย เปรียบไว้ว่า เหมือนต้นไม้ใหญ่ที่มีกิ่งก้าน ดอกใบพรั่งพร้อมบริบูรณ์ มีร่มเงามาก กิ่งก้านสาขาที่แผ่ขยายกว้างขวาง

นั้นยอมอำนวยความสะดวกก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นที่พึ่งแก่หมู่นกหมู่กา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต), 2556, หน้า 6-7)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการเก็บหอมรอมริบจนมีทรัพย์มาก เป็นคนรวยได้เงินมาจากการทำอาชีพสุจริต ใช้จ่ายเป็นประโยชน์เพื่อตนเอง และต่อชนหมู่มากเหมือนกับต้นไม้ใหญ่ อำนาจประโยชน์ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นที่พึ่งแก่หมู่นกหมู่กา แต่เมื่อรวยแล้วใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย ทรัพย์ก็จะหมดไปได้ดังข้อความนี้ว่า

3.3.3 รายจ่ายเหมือนอย่างอ่างเก็บน้ำอ่างหนึ่งที่มีช่องน้ำเข้าสี่ช่องและมีช่องน้ำออกสี่ช่อง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560, หน้า 9)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับผลของการใช้จ่าย รายจ่ายเหมือนอย่างอ่างเก็บน้ำอ่างหนึ่ง ที่มีช่องน้ำเข้าสี่ช่องและมีช่องน้ำออกสี่ช่อง เหมือนกับมีรายได้จ่ายพอเท่ากัน ก็พอเป็นไปได้ แต่หากว่าช่องทางน้ำเข้าน้อยมีช่องทางน้ำไหลออกมามาก ก็จะทำให้เกิดปัญหาน้ำไม่พอใช้

3.3.3.1 ฝึกเป็นคนอดทน สวรรคตในเรื่องการพัฒนาชีวิตโดยการฝึกเป็นคนอดทน อดกลั้นต่อสิ่งที่เข้ามากระทบใจเรา เรื่องบางเรื่องถ้าเราอดทนได้ เรื่องใหญ่ก็จะไม่เกิดขึ้น การทะเลาะกัน ชกต่อยตีกันได้รับบาทเจ็บ เพราะขาดการฝึกความอดกลั้น การงานไม่สำเร็จ เพราะเราไม่มีความเพียร ไม่มีความอดทน สิ่งที่ดีที่สุดทำให้ไม่เกิดเรื่องใหญ่ในบางเรื่องขึ้น คือความอดทนดังข้อความนี้ว่า

3.3.1 อดทนต่อสิ่งกระทบกระทั่งใจ ข้อนี้ตรงกับที่โบราณพูดว่า ลี้นกับพินก็ยังกระทบกันได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต), 2549, หน้า 27)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับอดทนต่อสิ่งกระทบกระทั่งใจ เหมือนลี้นกับพินก็ยังกระทบกันได้เมื่อคนมาอยู่ร่วมกันแม้ไม่เจตนา ก็มีทางที่อาจจะพูดไปโดยพลั้งเพลอแล้วก็ไปกระทบกระเทือนจิตใจ อีกฝ่ายหนึ่งหรือกิริยาอาการบางอย่างที่แสดงออกไป แม้ไม่ได้ตั้งใจก็กระทบกระเทือนกันได้ ซึ่งเราควรใช้เป็นเครื่องทดสอบตัวเอง เป็นเครื่องพิสูจน์ความอดทน ไม่ดูวามไม่เอาอารมณ์ แต่ใช้ปัญญา เมื่อเราอดทนได้ เรื่องที่ไม่ดีที่จะเกิดขึ้นกับเราก็คงจะไม่เกิดขึ้นได้ดังข้อความนี้ว่า

3.3.2 การทำให้ความต้องการนั้นสงบระงับไปนั่นเอง เหมือนอย่างระงับความกระหายด้วยการดื่มน้ำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 27)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความฝึกเป็นผู้อดทนความอยาก โดยให้มันสงบไปเองเหมือนอย่างระงับความกระหายด้วยการดื่มน้ำ หรือระงับความหิว

ด้วยการกินอาหาร เมื่อความหิวคือความต้องการ อาหารสงบไปหรือเมื่อความกระหาย คือความต้องการน้ำสงบไปก็เป็นความสุข

3.4 ฝึกการเป็นคนไม่หลงผิด สารัตถะในเรื่องการพัฒนาชีวิตโดยการฝึกเป็นคนไม่หลงผิด หรือไม่เป็นมิจฉาทิฐิ ก็จะเป็นคนที่ปฏิบัติได้ตามทำนองคลองธรรม ไม่ทำในเรื่องที่ผิดเมื่อหลงผิดนาน ๆ โดยไม่รู้ตัวจะเป็นอันตรายมากเพราะเข้าใจสิ่งที่ไม่ดีว่าเป็นสิ่งดีดังข้อความว่า

3.4.1 การประพฤติปฏิบัติที่ผิดอยู่แล้วเราก็จะหลงผิดตลอดไป เมื่อหลงผิดตลอดไปโดยไม่รู้ตัวในที่สุด ความเสื่อมก็จะมาถึงกลายเป็นความหายนะและความพินาศเหมือนกับคนที่หลับไหลถูกระแสน้ำพัดพาจนกระทั่งไหลตกเหวไปเสียก่อนเลยตายโดยไม่รู้ตัว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2559, หน้า 5)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับคนที่หลงผิดนาน เพราะหลงผิดไปโดยไม่รู้ตัว ในที่สุด ความเสื่อมก็จะมาถึงกลายเป็นความหายนะและความพินาศเหมือนกับคนที่หลับไหลถูกระแสน้ำพัดพาจนกระทั่งไหลตกเหวไปเสียก่อนเลยตายโดยไม่รู้ตัว คนที่มีความหลงผิดเมื่อไปอยู่กับคนที่มีความเห็นชอบ คนนั้นก็จะทำให้คนที่มีความเห็นชอบเป็นเหมือนตนดังข้อความนี้ว่า

3.4.2 บุคคลเป็นผู้มีมิจฉาทิฐิ เปรียบเหมือนเมล็ดสะเดาก็ดีเมล็ดบวบขมก็ดี เมล็ดน้ำเต้า ก็ดีที่เขาเอาลงปลูกไว้ในดินที่ชุ่มชื้นรสถินและรสน้ำที่มันคูดซึ่มไว้ทั้งหมดย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขมเป็นของเฝ็ด เป็นของไม่อร่อย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2555, หน้า 244)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับผลของการถูกมิจฉาทิฐิ ครอบงำเหมือนเมล็ดสะเดาที่ปลูกแซมพื้นอื่น ถึงแม้ว่าพืชอื่นมีรสชาติไม่ขม ก็ทำให้พืชอื่นมีรสชาติที่ขมไปด้วย

3.5 การฝึกเป็นคนมีวินัย จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) พบว่าท่านได้แสดงสารัตถะเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นสื่อการพัฒนาตนเองต้องเริ่มจากการเป็นคนมีวินัยในทุกเรื่อง ดังข้อความนี้ว่า

อย่างคนที่มีวินัยในตัวเอง เขาก็เหมือนกับตั้งกติกาขึ้นมาจัดสรรชีวิตของเขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2550, หน้า 51)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง เริ่มต้นจากการตั้งกติกาให้กับตัวเอง ให้เป็นคนมีวินัย เช่นนักศึกษา มีวินัยในการตั้งใจศึกษา

เล่าเรียน หมั่นหาความรู้เพิ่มเติมให้กับปัญญาของตัวเองอยู่เสมอ ในที่สุดเขาก็จะประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนอย่างแน่นอน

3.6 การพัฒนาด้านปัญญา จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) พบว่าท่านได้แสดง สาระตลึงเกี่ยวกับการพัฒนาทางด้านปัญญาไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้น โดยสื่อให้เห็นการพัฒนาทางด้านปัญญา มีการเปรียบเทียบปัญญาเป็นเครื่องบอกทางที่จะดำเนินต่อไป ดังข้อความนี้ว่า

3.6.1 ปัญญาคือสัมมาทิฐิเป็นเข็มชี้ทิศ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2542, หน้า 105)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ปัญญา คือ ความเห็นถูก ส่วน สัมมาทิฐิ ก็คือความเห็นชอบ ซึ่งเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ความเห็นถูกนั่นเอง ก็เป็นชื่อหนึ่งของ ปัญญา เป็นเข็มชี้ทิศบอกทางไปสู่พระนิพพานได้ การทำหน้าที่ของปัญญานั้นต้องมีสติคู่ไปด้วยดังข้อความนี้ว่า

3.6.2 สติกับปัญญาทำงานคู่เคียงกัน เปรียบเทียบเหมือนกับตาเรานี้เป็นปัญญา (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2540, หน้า 43)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการทำงานของสติกับปัญญา (ปัญญาในที่นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ) มีการทำงานคู่กันเสมอ มีสติรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ เหมือนตามองดูสิ่งที่อยู่ตรงหน้าจิต ถ้าใจลอยมองไม่ได้ปัญญาต้องมองสิ่งที่อยู่ต่อหน้าจิต สิ่งนั้นจะอยู่ต่อจิตได้

3.7 ลักษณะของคนมีปัญญา จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) พบว่าท่านได้แสดง สาระตลึงเกี่ยวกับลักษณะของคนที่มีปัญญาไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้น โดยสื่อให้เห็นลักษณะของคนที่มีปัญญาดังข้อความนี้ว่า

3.7.1 คนมีปัญญาที่ชอบชี้โทษ พุดจาชมชี้เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2537, หน้า 9)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การทำหน้าที่ของคนมีปัญญา ที่เป็นคนดี ชอบชี้โทษบางคนพุดจาตุถูก ชมชี้ดำ เมื่อเราพิจารณาดูดี ๆ ที่เขาทำเช่นนั้น เพราะไม่ให้เราทำไม่ดี เป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ ควรที่เราจะคบคนเช่นนี้ มีแต่ได้กับได้ คนลักษณะนี้เป็นคนที่มีปัญญามาก เพราะว่าได้ศึกษาสะสมประสบการณ์ ผ่านผิด ผ่านถูกมาเยอะดังข้อความนี้ว่า

3.7.2 ปัญญาของเขาย่อมงอกงามดังพีชนางอกงามด้วยน้ำฝน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 37)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับคนที่ได้ศึกษามาก และมีประสบการณ์มากมาย ปัญญาของบุคคลมีมากด้วย ย่อมงอกงามดังพีชนางอกงามด้วยน้ำฝน

3.8 การรู้สัจธรรมด้วยปัญญา จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าท่านได้แสดง สวรรตตะเกี่ยวกับการรับรู้สัจธรรมด้วยปัญญาไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้น โดยสื่อให้เห็นลักษณะของการรับรู้ความจริงของธรรมชาติโดยใช้ปัญญาพิจารณาดังข้อความนี้ว่า

3.8.1 เพราะว่า เมื่อเรารู้ความจริงที่เป็นธรรมดานั้นแล้วเราจะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายให้ถูกต้องเหมือนรู้ความจริงของไฟแล้วก็ปฏิบัติต่อไฟได้ถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2545, หน้า 8)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การทำหน้าที่ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง รู้ว่าจะทำหน้าที่ไปในทางทิศไหนกับเรื่องนั้น ๆ เหมือนเรารู้ธรรมชาติของไฟ ก็จะใช้วิธีใช้ประโยชน์ และโทษได้ รู้จักทุกข์และวิธีการดับทุกข์ได้ดังข้อความนี้ว่า

3.8.2 ปัญญาเท่านั้นที่จะดับทุกข์แก้ปัญหาก็ได้จริง สมาธิตับทุกข์จริงแต่ไม่ได้ช่วยให้หมดทุกข์เหมือนพักรบไว้ก่อน พอให้ผ่อนคลาย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 306)

จากข้อความนี้สื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ปัญญาเท่านั้นที่จะดับทุกข์แก้ปัญหาก็ได้จริง สมาธิตับทุกข์จริงไม่ได้ สมาธิช่วยได้เหมือนพักรบไว้ก่อน พอให้ผ่อนคลาย แต่ถ้าพักรบแล้วเพลินปล่อยเวลาผ่านไป ไม่ได้ใช้ปัญญาแก้ปัญหาก็ยิ่งทำให้ปัญหาร้อนแรงยิ่งขึ้น สติปัญญาสามารถยกจิตออกจากความทุกข์ได้ดังข้อความนี้ว่า

3.8.3 ความเจ็บป่วยซึ่งแม้บั่นทอนร่างกายให้เป็นทุกข์เปรียบดังสติปัญญาที่มีนั้นก็สามารยกจิตออกจากความทุกข์ได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 18)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับสติปัญญา โดยเปรียบเทียบว่าความเจ็บป่วยสามารถทำให้ร่างกายเกิดความทุกข์ได้ เหมือนสติปัญญาสามารถยกจิตออกจากความทุกข์ได้เช่นกัน

4. สารัตถะการปฏิบัติธรรม

คำว่า “ปฏิบัติธรรม” หมายถึง การปรับประยุกต์นำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงในการดำเนินชีวิต ในการทำงาน ถ้านำมาปฏิบัติแล้วยังไม่เกิดประโยชน์ ไม่เรียกว่าการปฏิบัติ คำว่า “ปฏิบัติ” แปลว่า “เดินทาง” มาจาก ภาษาบาลี อีกคำหนึ่งคือ “ปฏิปทา” “ปฏิปทา” แปลว่าอะไร จะเห็นได้ในคำว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่เราแปลกันว่า “ทางสายกลาง” มัชฌิมา แปลว่า สายกลาง และปฏิปทา แปลว่า ทาง ทางคืออะไร ทางนั้นคือ ที่ที่จะเดิน คำว่าปฏิปทา ก็คือที่ที่จะเดิน คำว่าปฏิปทา กับคำว่า ปฏิบัติ นี้ เป็นคำเดียวกัน รากศัพท์อันเดียวกัน ถ้าเป็นกริยา มีรูปเป็น ปฏิปชชติ แปลว่า ดำเนิน หรือเดินทางเพราะฉะนั้น ปฏิปชชติ มาเป็น ปฏิบัติ หรือเป็นปฏิปทา ก็ตาม ก็แปลว่า การเดินทาง หรือแปลว่า ทางที่เดิน ถ้าเป็นการเดินทางก็นิยมใช้ใน รูปว่า ปฏิปตติ หรือไทยใช้ว่า ปฏิบัติ ถ้าเป็นทางที่เดินก็นิยมใช้ ปฏิปทา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555, หน้า 11-12)

จากการวิเคราะห์สารัตถะการปฏิบัติธรรมในอุปลักษณ์มโนทัศน์จากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สามารถจำแนกได้ 2 ประการ ได้แก่ การปฏิบัติธรรม และผลจากการปฏิบัติสมาธิ มีรายละเอียดและตัวอย่างดังต่อไปนี้

4.1 การปฏิบัติธรรม จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าท่านได้แสดงสารัตถะเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองในการปฏิบัติธรรมไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้น สู่ถึงการพัฒนาตนเองด้านการปฏิบัติธรรม เริ่มจากเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ก่อน จึงจะทำให้การปฏิบัติเป็นไปได้อย่างรวดเร็วดังข้อความนี้ว่า

4.1.1 คนตั้งอยู่ในศีลแล้วจึงปฏิบัติได้ผล เปรียบเหมือนคนจะทำงานที่ใช้กำลังในการทำงาน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) 2542, หน้า 104)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ศีล ถ้ามีศีลบริบูรณ์ ปฏิบัติธรรมจะเห็นผลได้ เพราะเป็นศีลเป็นฐานในการปฏิบัติธรรม ถ้าไม่มีศีลการปฏิบัติอาจจะไม่ได้ผลอะไรเลย เช่นเดียวกับคนเมื่อมีกำลัง หรือสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ก็จะสามารถจะทำงาน และผลของงานที่ออกมาก็จะดีตาม เบื้องต้นของการปฏิบัติธรรมต้องมีศีลบริบูรณ์ก่อน จากนั้นก็จะหาที่ ที่เหมาะแก่การปฏิบัติ ดังข้อความนี้ว่า

4.1.2 ถ้าจะปฏิบัติอย่างจริงจังพึงหาสถานที่สงบสันต์เหมือนคนหัดว่ายน้ำได้ อาศัยอุปกรณ์ช่วย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 87)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การหาที่สงบ หรือสงบในการการปฏิบัติธรรม ถ้าได้สถานที่การปฏิบัติธรรมดี สมาธิเราก็จะเข้าถึงได้ไว เปรียบเหมือนคน

ที่โหว่น้ำไม่เป็น เริ่มแรกก็ต้องฝึกไหว้โดยการมีอุปกรณ์ช่วยพยุงไม่ให้จมก่อน ภายหลังเมื่อเก่งแล้วก็ไม่ต้องใช้อุปกรณ์ช่วย เมื่อการฝึกทำสมาธิ เข้าถึงความสงบได้อย่างคล่องแคล่วแล้ว อยู่ที่ไหนก็สามารถปฏิบัติได้เข้าถึงสมาธิได้เช่นกันดังข้อความนี้ว่า

4.1.3 อานาปานสติสมาธินี้แลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพที่สงบเปรียบเหมือนฝนใหญ่ที่ตกในสมัยมิใช่ฤดูกาล (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 542, หน้า 80)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การฝึกสมาธิด้วยวิธีการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก การกำหนดรู้ในอานาปานสติ ตั้งแต่ข้อ 1-4 เป็นการกำหนดรู้ภายในกาย จัดเรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

- 1) หายใจออก-เข้ายาวรู้
- 2) หายใจออก-เข้าสั้นรู้
- 3) หายใจออก-เข้า กำหนดคองลมที่กระทบในกายทั้งปวง
- 4) หายใจออก-เข้า เห็นคองลมทั้งปวงสงบก็รู้ (จับลมหายใจไม่ได้เหมือน

ลมหายใจหายไป)

เมื่อเจริญอานาปานสติ จนสัมปชัญญะทั้งสี่บริบูรณ์ก็จะเกิดสติสัมโพชฌงค์ขึ้นมา เมื่อศีลวิสุทธิเกิดขึ้นเพราะศรัทธา พละและปัญญา พละสมดุลงันก็จะเกิดธัมมวิจยะสัมโพชฌงค์ขึ้นมา เมื่อจิตตวิสุทธิเกิดขึ้น เพราะวิริยะพละสมดุลงับสมาธิพละก็จะเกิดวิริยะสัมโพชฌงค์ขึ้น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 543)

4.2 ผลจากการปฏิบัติสมาธิ จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าท่านได้แสดงสารัตถะเกี่ยวกับผลจากการปฏิบัติธรรมไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้น โดยสื่อความหมายถึงผลที่ได้จากการปฏิบัติธรรม เช่นการได้ปีติจากการฝึกสมาธิ และมีอาการแบบต่าง ๆ ดังข้อความนี้ว่า

กายและใจรู้สึกเบา เหมือนดังตัวลอยอยู่ในอากาศ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 91)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ผลจากการที่ การเจริญอานาปานสติสมาธิทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพที่สงบ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขกายและใจรู้สึกเบา เหมือนดังตัวลอยอยู่ในอากาศ และทำให้สมาธิแน่น มีความสงบดังข้อความนี้ว่า

5. สารัตถะการบริหารจิต

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตน เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา มีหลักศึกษา คือ หลักศึกษา สื่อความหมายว่า มนุษย์จะต้องแก้ไขพัฒนาตนเองอยู่เสมอทุกเวลาด้วยความไม่ประมาทมีสติทุกเมื่อ

ในด้านการบริหารจิต คำว่า บริหาร หมายถึง การดูแล การรักษา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 176) และคำว่า จิต หมายถึงธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพความนึกคิด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 62) ดังนั้น คำว่า การบริหารจิต จึงหมายถึงการพัฒนา การบำรุงรักษาจิตให้เข้มแข็งผ่องใสบริสุทธิ์ รู้เท่าทันในอารมณ์ ปัจจุบัน การบริหารจิตต่างจากการบริหารกายคือ บริหารจิตจะต้องฝึกฝนพัฒนาให้จิตสงบนิ่ง มีอารมณ์เดียว มีสติตั้งมั่น การฝึกจิตให้สงบได้แก่สมาธินั่นเอง ส่วนการบริหารกายต้องทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวอยู่เสมอ เช่น การออกกำลังกาย เพื่อให้สุขภาพดี เป็นต้น การบริหารจิตนั้นมีเป้าหมายสูงสุดคือ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต คือ พระนิพพาน

จากการวิเคราะห์สารัตถะสารัตถะการบริหารจิต ในอุปลักษณ์มนทัศน์จากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สามารถจำแนกได้ 5 ประการ ได้แก่ ความเปรียบคำว่าจิต ลักษณะของจิต การพัฒนาจิต ลักษณะของจิตที่ถูกกิเลสครอบงำ และผลจากการฝึกจิต มีรายละเอียดและตัวอย่างดังต่อไปนี้

5.1 ความเปรียบคำว่าจิต จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านการบริหารจิต เกี่ยวกับความหมายเปรียบของจิต ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยสื่อให้เห็นถึงความหมายเปรียบของจิต ว่าจิตนั้นเปรียบได้หลายอย่าง เช่น ความเปรียบว่าจิตมีลักษณะที่ไม่อยู่นิ่ง ดังข้อความนี้ว่า

5.1.1 จิตของเรานี้เปรียบเทียบกับลิงเพราะว่าวุ่นวายมาก เชือกที่ผูกลิงไม่ให้วุ่นวายคือสติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2556, หน้า 7)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ความเปรียบของคำว่าจิต จิตเป็นเหมือนลิง ลักษณะของจิต คือไม่อยู่นิ่ง เหมือนกับลิงที่ซุกซนไม่อยู่นิ่ง จำเป็นต้องมีเชือกผูกไว้ ลิงไปไหนไม่ได้ก็เดินวนอยู่กับที่ เชือกที่ผูกนั้นท่านเปรียบว่า เป็นสติคอยผูกจิตไว้ไม่ให้ไปไหน เป็นตัวที่ผูกจิตไว้กับหลักหรือสิ่งนั้น ดึงไว้ คุมไว้ กำกับไว้ ไม่ให้หลุดหายไป เพราะฉะนั้น การฝึกให้จิตเป็นสมาธิมีความสำคัญมาก ถ้าฝึกจิตให้เป็นสมาธิได้ จิตจะมีพลังมากดังความเปรียบในข้อความนี้ว่า

5.1.2 พลังจิตเปรียบเหมือนแม่น้ำที่เกิดบนภูเขา น้ำที่รดลงจากที่สูง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2540, หน้า 43)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับพลังจิต คำว่า พลังจิต หมายถึง การรับรู้อารมณ์ที่มีพลัง ไม่หวั่นไหวไปในอารมณ์ที่มากกระทบต่าง ๆ เปรียบดังพลังสายน้ำที่เกิดและไหลลงสู่แม่น้ำหลายสาย เมื่อแยกสายกันน้ำก็ย่อมมีแรงน้อยลง พลังจิตเหมือนกัน ถ้าวรวมตัวกันย่อมเป็นพลังจิตที่แกร่ง ไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งที่มากระทบได้ดังข้อความเปรียบนี้ว่า

5.1.3 จิตใจเป็นเหมือนโต๊ะทำงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2551, หน้า 23)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ จิตใจเป็นเหมือนโต๊ะทำงาน โต๊ะที่ดีต้องใช้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ คงทนแข็งแรง ทำงานได้ไร้ปัญหา แต่ถ้า พังก็ไม่สามารถทำงานได้ เหมือนกับจิตใจ ถ้าจิตใจพัง หรือไม่มีการบริหารที่ดี จิตก็จะพัง ใช้งานไม่ได้ ไม่เหมาะแก่การทำงาน

5.2 ลักษณะของจิต จิตมีลักษณะสามัญตามธรรมชาติ (สามัญลักษณะ) อยู่ 3 ประการ

อนิจจลักษณะ คือ มีลักษณะที่ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ต้องเปลี่ยนแปลง (เกิด-ดับ) อยู่ตลอดเวลา

ทุกขลักษณะ คือ มีลักษณะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (เกิดขึ้นแล้วต้องดับไป)
อนัตตลักษณะ คือ มีลักษณะที่ไม่มีตัวตน มิใช่ตน ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใด จะบังคับให้หยุดการเกิดดับก็ไม่ได้

สามัญลักษณะทั้ง 3 นี้ เป็นสิ่งจริงแท้แน่นอน เป็นกฎธรรมชาติที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ รูปธรรม และนามธรรมทั้งหลายอันได้แก่ รูป จิตและเจตสิก ย่อมจะต้องมีลักษณะเช่นนี้เหมือนกันทั้งหมด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2551, หน้า 441)

จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านการบริหารจิต เกี่ยวกับความหมายลักษณะของจิต ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยสื่อให้เห็นถึงความหมายเปรียบของจิต ว่าจิตนั้นมีลักษณะ ที่ไม่อยู่นิ่ง ดังข้อความนี้ว่า

ใจนั้นมันดิ้นรน ชอบปรุแง คิดวุ่นวาย คิดฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์ต่าง ๆ เหมือนกับ ลิง ลิงที่อยู่ไม่สุข กระโดดไปตามกิ่งไม้จากต้นไม้หนึ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2550, หน้า 8-9)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับลักษณะของจิต ใจนั้นมันดีนรณ ชอบปรุ่แต่ง คิดวุ่นวาย คิดฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์ต่าง ๆ วิธีรักษาจิตให้นิ่ง ต้องมีสติกำกับ เปรียบสติคือเชือกผูกจิตไว้ได้ เหมือนกับลิง ลิงที่อยู่ไม่สุข กระโดดไปตามกิ่งไม้จากต้นไม้นั้นเรื่อยไป พระพุทธเจ้าก็สอนว่า ให้จับลิงคือจิตนี้ เอาเชือกผูกไว้กับหลัก

5.3 การพัฒนาจิต จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านการพัฒนาจิต ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยสื่อให้เห็นถึงความหมายการพัฒนาจิตจะต้องฝึกฝนพัฒนาให้จิตสงบนิ่ง มีอารมณ์เดียว มีเป้าหมายสูงสุดคือ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน สารัตถะในการพัฒนาจิตมีข้อความดังต่อไปนี้

5.3.1 รู้จักฝึกฝนอบรมจิตใจรู้ จักวิธีทำให้ไฟเหล่านี้สงบนิ่งอย่างน้อยเป็นครั้งคราวเหมือนอย่างไฟที่ไม่มีควันกลุ่มมุ่ม ไม่มีเปลว ที่แลบโฉบพริบพับ อยู่ในสภาพอันสงบนิ่ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2541, หน้า 95)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การพัฒนาจิต โดยการฝึกอบรมจิตใจบ่อย ๆ ทำให้จิตเราสงบลงได้บ้าง ถ้าไม่มีการพัฒนาฝึกจิตเลย จิตใจก็ไม่เคยสงบเลย เหมือน กองไฟที่ไม่มีควัน มีสภาพสงบแต่ยังไม่ดับ การพัฒนาจิตโดยการฝึกสมาธินี้ แม้เกิดความฟุ้งซ่านก็สามารถฝึกจิตให้สงบได้ดังข้อความนี้ว่า

5.3.2 จิตหุดหู่ปลุกให้ฟื้นได้ง่ายด้วยธรรมโพชฌงค์ 7 เปรียบเหมือนบุตรต้องการโหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงเขาใส่หญ้าแห้ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 117)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การพัฒนาฝึกจิตที่มีความหุดหู่ เกิดขึ้น ไม่อยากที่จะพัฒนาจิตต่อ สามารถพัฒนาต่อได้โดยการนำเอาหลักธรรม โพชฌงค์ 7 คำว่าโพชฌงค์ 7 หมายถึง ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ สติ ธัมมวิจยะ (การสอดส่องเลือกเฟ้นธรรม) วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขาอารมณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 277) นำไปปฏิบัติเปรียบเหมือนคนที่อยากให้ไฟกองเล็ก ๆ ลุกแรง ก็นำเอาหญ้าแห้งไปใส่กองไฟนั้น ทำให้กองไฟลุกแรงมากกว่าเดิม

5.4 ลักษณะของจิตที่ถูกกิเลสครอบงำ จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านการพัฒนาจิตที่ถูกกิเลสครอบงำ ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยสื่อให้เห็นถึงลักษณะของจิตที่ถูกกิเลสครอบงำ มีลักษณะต่าง ๆ กิเลสแปลว่าสิ่งเกาะติด สิ่งประอะเปื้อน หมายถึงสิ่งที่แฝงอยู่ในใจแล้วทำให้ใจเศร้าหมอง ชุ่มมัว ธรรมชาติของใจของเป็นของสะอาด ใจมีลักษณะที่เปลี่ยนไป เช่น ใจดำ ใจร้ายเพราะถูกกิเลสครอบงำผสมกัน

อยู่ กิเลสที่ขอบแฝงอยู่ในมากที่สุดคือ ราคะ โสณะ โทสะ โมหะ เพราะกิเลสขอบซุกหมักดองอยู่ในใจคน จึงเรียกว่ากิเลสอาสวะ หมายถึง กิเลสหมักดองอยู่ในใจคน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548, หน้า 60) ราคะ หมายถึง เครื่องกำหนด ความติดใจหรือความย่อมนใจให้ติดอยู่ในอารมณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 340) ดังข้อความนี้ว่า

5.4.1 จิตที่ถูกกามราคะครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำซึ่งเอาสีครึ่งบ้าง สีขมิ้นบ้าง สีเขียวบ้าง สีแดงอ่อนบ้าง ผสมปนกันไว้ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539, หน้า 12)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ จิตที่ถูกกามราคะครอบงำ เวลาใดบุคคลมีใจกลุ่มรุ่มด้วยราคะ ถูกกามราคะครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามเป็นจริง หาทางออกจากกามราคะที่เกิดขึ้นแล้วไม่ได้ เขาย่อมไม่รู้ชัด มองไม่เห็นตามเป็นจริง แม้ซึ่งประโยชน์ตนและผู้อื่น มนต์ที่เคยท่องจำสวดสาธยายมานาน ก็ไม่ชัดเจน เปรียบเทียบกับภาชนะใส่น้ำซึ่งเอาสีครึ่งบ้าง สีขมิ้นบ้าง สีเขียวบ้าง สีแดงอ่อนบ้าง ผสมปนกันไว้ มีลักษณะเป็นสีต่าง ๆ กัน แยกกันไม่ออก หาทางออกจากกามไม่ได้ก็เกิดความเดือดร้อนใจ เหมือนถูกเอาไฟลน ดังข้อความนี้ว่า

5.4.2 จิตที่ถูกพยาบาทเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่เอาไฟเผาจนเดือดพล่านมีไอลพุ่ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับลักษณะของจิตที่ถูกพยาบาทครอบงำ คำว่าพยาบาท หมายถึง ความคัดเคืองแค้นใจ ความเจ็บใจ ความคิดร้าย ผูกใจเจ็บ และคิดแก้แค้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 255) ท่านเปรียบคนที่มีจิตถูกพยาบาทครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่เอาไฟเผาจนให้ร้อน จนน้ำเดือดพล่านมีไอลพุ่งขึ้น มีจิตใจที่ร้อนเผาตัวเองอยู่ เกิดความฟุ้งซ่านแห่งจิตขึ้น และความเดือดร้อนใจดังข้อความนี้ว่า

5.4.3 จิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกลมพัดไหวกระเพื่อมเป็นคลื่น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ จิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำ คำว่า อุทธัจจกุกกุจจะ หมายถึง เกิดความฟุ้งซ่านแห่งจิต และความเดือดร้อนใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 560) เมื่อครอบงำจิตแล้วทำให้จิตความฟุ้งซ่านแห่งจิตขึ้น และความเดือดร้อนใจเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกลมพัดไหวกระเพื่อมเป็นคลื่น ไม่มีความสงบนิ่งจิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำแล้วก็เช่นกัน ไม่มีความสงบนิ่งดังข้อความนี้ว่า

5.4.4 จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ยากที่จะให้สงบเปรียบเหมือน บุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ แต่เขาใส่หญ้าแห้ง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 117)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การปฏิบัติธรรมที่มีจิตที่ ฟุ้งซ่าน ถ้าปฏิบัติธรรมแล้วมีจิตที่ฟุ้งซ่าน คิดเรื่องนั้น เรื่องนี้ มีจิตใจล่องลอย การที่ทำให้จิตฟุ้ง นั้นเป็นสมาธิยากที่จะให้สงบได้ เปรียบเหมือน บุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ แต่เขาใส่หญ้าแห้ง ไฟกองนั้นก็ยิ่งเป็นไฟกองใหญ่ เพราะหญ้าแห้งเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีที่ทำให้ไฟลุก เมื่อปฏิบัติทำ จิตให้สงบไม่ได้ก็เกิดความหดหู่ทางจิตขึ้น ดังข้อความนี้ว่า

5.4.5 จิตที่หดหู่ นั้นยากที่จะให้ฟื้นขึ้นได้เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะไหม ไฟกองเล็กให้ลุกโพลงแต่เขาใส่หญ้าสด สาตน้ำเข้าไป (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 117)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมแล้วการ ความหดหู่ขึ้นในจิตที่ เมื่อเกิดความหดหู่ขึ้นการปฏิบัติธรรมนั้นก็เป็นไปได้ยาก สมาธิก็เข้าถึงยาก ไม่ต้องการที่จะปฏิบัติธรรมอีก เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะไหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงแต่ เขาใส่หญ้าสด สาตน้ำเข้าไป แทนที่ไฟจะลุกมากกว่าเดิม ไฟก็ลุกน้อย เพราะหญ้าสด เป็นหญ้า ที่ไฟไหม้ยาก เมื่อจิตเกิดความหดหู่ก็ไม่อยากที่จะปฏิบัติ เกิดความขี้เกียจในการปฏิบัติ เกิดความ ท้อแท้ ท้อถอย จิตก็ไม่เกิดการพัฒนาดังข้อความนี้ว่า

5.4.6 จิตที่ถูกถินมิหะระครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกสาหร่ายและ จอกแหวนปกคลุม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ผลจากการที่จิตที่ถูก ถินมิหะระครอบงำ ถินมิหะระ หมายถึง ความหดหู่และความเชื่อมซึม ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม ง่วงเหงาซึมเศร้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 122) เมื่อครอบงำจิตจะทำให้ เกิดผลเสียต่อจิต จิตไม่ได้รับการพัฒนา คงอยู่เช่นเดิม เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูก สาหร่ายและจอกแหวนปกคลุมไว้ ไม่ได้นำแหวนและสาหร่ายออก ไม่มีการพัฒนา เกิดความสงสัย ลังเลเป็นต้น เหตุว่าไม่แน่ใจในปฏิปทาของตนเอง ดังข้อความนี้ว่า

5.4.7 จิตที่ถูกวิจิกิจจากรอบงำเปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ขุ่นมัว เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 17)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญที่จิตที่ถูกวิจิกิจจากรอบงำ คำว่า วิจิกิจจนา หมายถึง ความลังเลตกลงกันไม่ได้ ความไม่แน่ใจ ความสงสัย ความเคลือบแคลงใน กุศลธรรมทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 536) เมื่อถูกวิจิกิจจนา ครอบงำแล้วจะทำให้ เกิดความลังเล สงสัย ความไม่แน่ใจในปฏิปทาการปฏิบัติของตนเอง เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ขุ่นมัว เป็นต้น ซึ่งวางไว้ในที่มืด เมื่อจิตเกิดความสงสัยแล้ว ก็ไม่ อยากที่จะพัฒนาจิตต่อ ทำให้จิตเกิดความเศร้าหมองดังข้อความนี้ว่า

5.4.8 จิตพัวพันเศร้าหมองเข้าแล้วเหมือน ทองปนเปื้อน ย่อมเป็นเหตุให้ไม่อ่อน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 18)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ จิตพัวพันเศร้าหมองเข้าแล้ว ย่อมไม่นุ่มนวล ไม่ควรแก่งาน ไม่ฟ้องใส เพราะเสาะ และไม่ตั้งมั่นด้วยดี เหมือน ทองปนเปื้อน ย่อมเป็นเหตุให้ไม่อ่อน ไม่ควรแก่งาน ไม่สุกเปล่ง เพราะ ไม่เหมาะที่จะนำไปทำอะไร

5.5 ผลจากการฝึกจิต จากการศึกษาของงานประพันธ์ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านเกี่ยวกับการฝึกฝนจิต ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมา อธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยสื่อให้เห็นถึงผลการการฝึกจิตมี ประการต่าง ๆ ดังข้อความนี้ว่า

5.5.1 พระเจ้าโนโปเลียนที่ 1 แห่งฝรั่งเศส ทรงมีพลังจิตสูง ทรงประสงค์คิด เรื่องไหนเวลาใด เปรียบสมองเหมือนมีลิ้นชักจุกแยกเก็บเรื่องต่างไว้เป็นพวก ๆ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 35)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับผลของการฝึกจิตจะทำให้ จิตมีพลังเหมาะแก่การใช้สอย สามารถแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ และรวดเร็ว ยกตัวอย่าง การทำหน้าที่ของพระเจ้าโนโปเลียนที่ 1 แห่งฝรั่งเศส พระองค์มีพลังจิตสูงมีสมอง เหมือนมีลิ้นชักจุกแยกเก็บเรื่องต่างไว้เป็นพวก ๆ ทรงประสงค์คิดเรื่องไหน เวลาใดก็จะใช้งาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความละเอียดและความประณีต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ดังข้อความนี้ว่า

5.5.2 เมื่อเราทำจิตใจของเราให้ประณีตขึ้น พอมันละเอียดอ่อนขึ้น สิ่งที่เราทำ ไร่ แม้เป็นเรื่องเล็กน้อย มันก็ปรากฏผลได้ง่าย มันรับรู้ง่าย มีความไวขึ้น เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรา ทำไว้มันไม่ปรากฏผลมากขึ้น เปรียบเหมือนว่าพื้นถนน ถึงจะยังมีฝุ่นมากก็ยังไม่บวม (พระ พรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2549, หน้า 136-137)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ท่านเปรียบเทียบผลจากฝึกด้าน จิต เมื่อเราได้ฝึกจิตดีแล้วสามารถทำให้จิตใจของเราให้ประณีตขึ้น เรื่องต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่จิตแม้ เป็นเรื่องเล็กน้อย จิตก็สามารถรับรู้ได้ง่าย มีความไวขึ้น เปรียบเหมือนว่าพื้นถนนที่ทำความสะอาด แล้ว แต่ยังมีฝุ่นหลงเหลืออยู่ ซึ่งไม่สามารถมองได้ด้วยตาเปล่า หรือจะหลงเหลือฝุ่นมาก อยู่ก็ตามที่ยังนับว่า สะอาดขึ้นกว่าเดิม เมื่อจิตเป็นสมาธิ จิตมีพลังเป็นหนึ่งเดียว จิตก็จะทรง พลังมาก ดังข้อความนี้ว่า

5.5.3 จิตจะแน่นเหมือนเรือตั้งลำแน่นในกระแสน้ำ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 91)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ผลจากฝึกด้านจิต จนกระทั่ง จิตเป็นสมาธิ แน่วแน่ มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว สงบ นิ่งเหมือนการที่เราตั้งเรือ หรือผูกเรือไว้อย่าง มั่นคง แม่นในกระแสที่น้ำไหล เรือนั้นก็ไม่ต้องถูกระแสน้ำพัดไปได้ จิตก็เหมือนกัน ถ้าจิตเป็นสมาธิ แน่วแน่ จิตจะทรงพลังมากมาก ดังข้อความนี้ว่า

5.5.4 จิตให้พลังเหมือนสายธารที่ไหลลงจากภูเขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 49)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับผลของการฝึกจิต ทำให้จิต มีพลัง เหมาะแก่การใช้งาน จิตมีหน้าที่ให้พลังของธาตุรู้ ถ้าจิตนิ่งกำลังจิตก็จะแรง เปรียบได้กับการให้พลังของสายธารถ้าน้ำไหลกระจายพลังไหลของน้ำก็จะหมด ถ้าน้ำไหลไปทางเดียวกัน การไหลของน้ำก็จะมีพลังมาก การถูกควบคุมของกระแสน้ำทำให้น้ำพุ่งแรงไปทิศทางเดียวกัน เปรียบได้กับจิตเป็นสมาธิเป็นหนึ่งดังข้อความนี้ว่า

5.5.5 จิตที่เป็นสมาธิเปรียบเหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปใน ทิศทางเดียว (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับผลจากการที่จิตที่เป็นสมาธิ คำว่าสมาธิ หมายถึง จิตมีความแน่วแน่ มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียวจะเป็นจิตที่ทรงพลังมาก เหมือนกับ คนที่มีพลังจิตสูง สามารถทำให้เหล็กงอได้ เหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทาง เดียวย่อมมีกระแสน้ำที่แรง สมาธิเป็นตัวควบคุมให้จิตทรงพลัง เมื่อจิตเป็นมีสมาธิเป็นหนึ่งเดียว จิตก็จะสงบ ดังข้อความนี้ว่า

5.5.6 จิตที่เป็นสมาธิ ราบเรียบเหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่ มีน้ำนิ่ง (พระธรรม ปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ผลของการฝึกจิต จนกระทั่ง จิตเป็นสมาธิ มีอารมณ์ เป็นหนึ่งเดียว เป็นจิตที่ราบเรียบ ไม่มีกิเลส หรืออุปกิเลสแทรกเข้ามาได้ เป็นจิตที่ละเอียด เหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่ มีน้ำนิ่ง ไม่มีสิ่งอื่นมารบกวน หรือทำให้น้ำกระเพื่อม หรือทำให้สระแห่งนั้นไม่สงบ เมื่อจิตสงบ เป็นสมาธิแน่วแน่ มีอารมณ์เดียว จิตจะใสกระจ่าง ไม่มี กิเลสมาปนเปื้อนดังข้อความนี้ว่า

5.5.7 จิตที่เป็นสมาธิ ใส กระจ่าง เหมือนน้ำสงบนิ่ง มองเห็นอะไรได้ชัด (พระ ธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 13)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ผลจากการฝึกจิต จนทำให้ จิตเป็นสมาธิ จิตจะมีลักษณะใส ไม่มีกิเลสมาเจือปน รู้ทันทันปัจจุบัน มีสติสัมปชัญญะรู้ตัวทั่ว พร้อมอยู่ตลอดเวลาจิตที่เป็นสมาธินี้ เป็นเหมือนดั่งน้ำที่ใส และสงบนิ่ง ไม่ไหวติง หรือมีอาการ

กระเพื่อมสงบนิ่ง เวลาที่มองดูในน้ำสามารถมองเห็นอะไรได้ชัดเจนที่ปรากฏอยู่ใต้น้ำ จิตเป็นสมาธิก็เปรียบดั่งน้ำใส ดังข้อความนี้ว่า

5.5.8 จิตที่ผ่องใสเปรียบได้กับน้ำถึงจะขุ่นมัวสกปรกเพียงใดเราก็สามารถชำระให้ใสสะอาด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2554, หน้า 20)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับผลของการฝึกจิตตั้งแต่แรกเริ่ม จิตอาจจะฟุ้งซ่าน ไม่เป็นสมาธิ รับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามา เป็นจิตที่ไม่เป็นหนึ่ง เมื่อฝึกจิตจนจิตมีสมาธิที่แน่นแฟ้น และเป็นจิตที่ใสไม่เจือปนด้วยกิเลสแล้ว เปรียบน้ำถึงจะขุ่นมัวสกปรกเพียงใดเราก็สามารถชำระให้ใสสะอาดได้ การทำน้ำสกปรกให้สะอาดได้ เหมือนกับการฝึกจิตให้ใสได้

6. สาระตถะพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา หมายถึง ศาสนาแห่งความรู้แจ้ง เป็นศาสนาที่มีพระรัตนตรัยเป็นสรณะอันสูงสุด อันได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ โดยพระรัตนตรัยทั้ง 3 นี้ ย่อมมีคุณเกี่ยวพันเป็นอันเดียวกัน จะแยกออกจากกันโดยเฉพะไม่ได้ ด้วยพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ธรรมก่อนแล้วสอนให้พระสงฆ์รับธรรม พระธรรมนั้น พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าย่อมจำทรงไว้ ปฏิบัติและสั่งสอนสืบต่อพระศาสนา พระรัตนตรัย หรือพระไตรรัตน์ หมายถึง แก้วสามประการอันประเสริฐสุดของพุทธศาสนิกชน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 988) ที่เรียกว่า รัตน (แก้ว) เพราะว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ มีค่าสูง และหาได้ยาก เทียบด้วยดวงแก้วมณี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 339)

สาระตถะเกี่ยวกับพุทธศาสนาในอุปัลักษณ์มโนทัศน์จากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สามารถจำแนกได้ 5 ประการ ประกอบด้วย กุญแจไขไปสู่โลกแห่งธรรม ความหมายเปรียบคณะสงฆ์ กฎหมายคณะสงฆ์และพระวินัย การทำหน้าที่ของคณะสงฆ์ และหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน มีรายละเอียดและตัวอย่างดังต่อไปนี้

6.1 กุญแจไขไปสู่โลกแห่งธรรม จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า สาระตถะในด้านเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวร ท่านสื่อให้เห็นว่าการพัฒนาในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น มีความสำคัญมาก เพราะถ้าศาสนาพุทธมีการพัฒนา จะทำให้การเข้าถึงเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นอย่างชัดเจน ดังข้อความนี้ว่า

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลเปรียบเหมือนกุญแจที่ไขไปสู่โลกของพระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2548, หน้า 128)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับเครื่องมือในการเข้าสู่โลกแห่งพระพุทธศาสนา พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวล ถือว่าเป็นเครื่องมือในการค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องที่เรายังไม่เข้าใจ จึงเปรียบเทียบเหมือนเป็นกุญแจไขเข้าไปสู่อีกมิติหนึ่ง

6.2 ความหมายเปรียบเทียบคณะสงฆ์ จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านเกี่ยวกับความเปรียบเทียบคณะสงฆ์ ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยมีการนิยามให้ความหมายเปรียบเทียบยกย่องว่าพระสงฆ์เปรียบเหมือนทศเบ็องบน ดังข้อความนี้ว่า

6.2.1 พระสงฆ์ผู้เปรียบเหมือนทศเบ็องบน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรธรรมา ปยุตฺโต), 2550, หน้า 9)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การยกย่องให้พระสงฆ์เป็นทศเบ็องบนอยู่สูงสุดจากทศ 6 พระสงฆ์มีหน้าที่ศึกษาธรรมะ และเผยแผ่ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์ด้วยความเลื่อมใส พระสงฆ์ที่เป็นคนไทยและบวชในประเทศไทยก็คือประชาชนคนไทยย่อมมีสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายเหมือนประชาชนคนไทยทุกคนดังข้อความนี้ว่า

6.2.2 คณะสงฆ์ไทยเป็นดั่งพลเมือง (พระเทพเวที (ประยูรธรรมา ปยุตฺโต), 2531, หน้า 19)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ชายไทยที่บวชเป็นพระทั้งหมดคือพลเมืองไทย คำว่าพลเมืองไทยหมายถึง น. ชาวเมือง, ราษฎร. ซึ่งเป็นคนไทยย่อมมีสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายเหมือนคนไทยทุกคน บางทีคณะสงฆ์ไทยถูกโจมตีจากลัทธิอื่น ๆ จึงได้ให้ความหมายเปรียบเทียบคณะสงฆ์ไทยดังข้อความนี้ว่า

6.2.3 คณะสงฆ์นั้นก็เปรียบเสมือนสีดำ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต) พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 65)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับปัญหา ต่าง ๆ ที่เกิดในคณะสงฆ์ไทย เช่น การรับปัจจัยของพระสงฆ์ การไม่รับปัจจัยของสันติอโศก ทำให้เขายกสิ่งผิดชั่วร้ายต่าง เพื่อให้ลัทธิตัวเองเด่นขึ้น ทำลายความศรัทธาของชาวพุทธ เขาจึงเปรียบเทียบคณะสงฆ์ไทย เปรียบเป็นสีดำ สันติอโศกเปรียบเป็นสีขาวไม่แปดเปื้อนด้วยมลทิน

6.3 กฎหมายคณะสงฆ์และพระวินัย จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านเกี่ยวกับกฎหมายคณะสงฆ์ ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยมีการนิยามให้ความหมายเปรียบเทียบกฎหมายคณะสงฆ์เป็นเครื่องจักรระบบ ดังข้อความนี้ว่า

6.3.1 กฎหมายนั้นไม่ใช่เป็นเพียงระเบียบ แต่เปรียบเสมือน เครื่องกำหนดการ จัดสรรระบบ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า38)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับกฎหมายไม่ใช่เป็นเพียง ข้อบังคับ กฎระเบียบที่ทุกคนต้องปฏิบัติเพื่อให้สังคมนั้น ๆ อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขเท่านั้น แต่เปรียบเสมือน เครื่องกำหนดการจัดสรรระบบและกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมว่าทำอย่างไร กันด้วย และได้เปรียบให้ความหมายกฎหมายคณะสงฆ์ไทยเป็นดังเครื่องขัดขวางการเผยแผ่ ธรรมดังข้อความนี้ว่า

6.3.2 กฎหมายคณะสงฆ์เปรียบเหมือนเครื่องขัดขวาง (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 22)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับกฎหมายที่คณะสงฆ์กำหนด ออกมาใช้กับพระสงฆ์ในประเทศไทยนั้น เมื่อมีกฎหมายนี้ออกมาใช้บังคับ ทำให้การเผยแผ่ คำสอนหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ไม่ได้ หรือเป็นไปได้โดยไม่สะดวก เป็นไปได้โดยยาก แต่เพื่อความ เป็นระเบียบเรียบร้อยต้องมีพระวินัยดังข้อความนี้ว่า

6.3.3 พระธรรมวินัยเป็นเหมือนรากฐานของพระศาสนา (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 19)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับพระธรรมวินัยเป็นเหมือน รากฐานของพระศาสนา สิ่งต่าง ๆ จะคงอยู่ได้นานก็ต้องมีราก ศาสนาพุทธก็เช่นกัน ถ้าพระสงฆ์ ปฏิบัติตามพระวินัย ศาสนาพุทธก็จะคงอยู่ได้นานเท่านั้น ถ้าพระสงฆ์ไม่ปฏิบัติตามพระธรรม วินัย จะทำให้ศาสนาดำรงคงอยู่ได้ไม่นานดังข้อความนี้ว่า

6.3.4 หมู่มนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมวินัยเหมือนกับร่วมกันหรือสังคมกันทำลาย ตัวธรรมตัววินัยลงไปเสียแล้ว ผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคมของมนุษย์เองในระยะยาว (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), 2541, หน้า 25)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ กติกาที่ถูกต้องโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่ติดระหว่างกัน มีน้ำใจต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก จน แม้แต่จะละเมิดกฎเกณฑ์ กติกา ทำให้หลักการทั้งในความจริงของธรรมชาติและในสังคมมนุษย์ ที่เรียกว่า ธรรมวินัย เลื่อนกลางจางหายไปกลายเป็นว่า หมู่มนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมวินัยเหมือนกับ ร่วมกันหรือสังคมกันทำลายตัวธรรมตัววินัยลงไปเสีย แล้ว ผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคมของมนุษย์ เองในระยะยาว

6.4 การทำหน้าที่ของคณะสงฆ์ จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของคณะสงฆ์ ทำหน้าที่

หลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยมีการนิยามให้ความหมายเปรียบพระอุปัชฌาย์ว่าเป็นผู้ค้ำประกันดังข้อความนี้ว่า

6.4.1 อุปัชฌาย์เป็นเหมือนผู้ค้ำประกันตัวผู้บวชต่อที่ประชุมสงฆ์ในการบวช (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 38)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับผู้ที่ทำหน้าที่ค้ำประกันพระบวชใหม่ คือพระอุปัชฌาย์แม้ว่าที่ประชุมคณะสงฆ์จะลงมติกันว่าผู้เข้ามาบวช คุณสมบัตินั้นดี แต่ก็ต้องมีพระอุปัชฌาย์ที่รับผิดชอบช่วยดูแล ให้โอวาท แนะนำหลักพระวินัยแก่พระผู้บวชใหม่ ศาสนาจะอยู่ได้นาน เพราะพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัย ดังข้อความนี้ว่า

6.4.2 ผีงและแมลงยังทำให้ต้นไม้เจริญงอกงามโดยแพร่พันธุ์เหมือนกับพระสงฆ์นี้ถ้าประพฤติดัวถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ประยูรธรรมา ปยุตฺโต), 2542, หน้า 18)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการรักษา และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์จะทำให้ศาสนาพุทธมีอยู่ตราบเท่านั้นเหมือนดัง ผีงและแมลงทำหน้าที่แพร่พันธุ์ให้ต้นไม้เจริญงอกงาม เหมือนกับพระสงฆ์นี้ถ้าประพฤติดัวถูกต้องแล้วก็เป็นที่เชิดชูจิตใจของประชาชน

6.5 หน้าที่ของพุทธศาสนิกชน จากการศึกษางานประพันธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสารัตถะในด้านเกี่ยวกับการทำหน้าที่พุทธศาสนิกชน ท่านนำหลักพุทธธรรมที่สำคัญมาอธิบายโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ในปัจจุบันขึ้นประกอบ โดยยกย่องคนที่มีศรัทธาแน่วแน่ในพระพุทธศาสนาไม่ต้องพึ่งพาอาศัยอำนาจสิ่งอื่นมาดลบันดาลให้ดังข้อความนี้ว่า

6.5.1 บุคคลที่มีความศรัทธาแน่วแน่ มั่นใจในพระรัตนตรัย โดยสมบูรณ์ มีจิตใจเป็นเหมือนคนมีสุขภาพดี แข็งแรงช่วยตัวเองได้ ตลอดเวลาไม่ต้องพึ่งอำนาจ ดลบันดาล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรธรรมา ปยุตฺโต), 2550, หน้า 48)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ บุคคลที่มีความศรัทธาแน่วแน่ มั่นใจในพระรัตนตรัย โดยสมบูรณ์ มีจิตใจเป็นเหมือนคนมีสุขภาพดี แข็งแรงช่วยตัวเองได้ นำธรรมของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ก็มีความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ได้ โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจ ดลบันดาลจากเทวดา หรือหมอดู การดำเนินชีวิตประกอบด้วยความไม่ประมาทในเรื่องบุญและบาปว่าน้อยนิดจะไม่มาถึงเราได้ดังข้อความนี้ว่า

6.5.2 พระพุทธพจน์สอนไว้ว่า “อย่าดูถูกกรรมไม่ว่าดี หรือชั่ว แม้จะมีประมานน้อย ตามพุทธภาษิตว่า “มาวมณฺเฏญฺช ปาปสฺส น มตฺตํ อาคมฺิสฺสติ” แปลว่า อย่าดูหมิ่นกรรมชั่ว

หรือบาปว่าเล็กน้อย คงจะไม่มาถึงตัว” เปรียบเหมือนน้ำหยดที่ละน้อย ๆ ย่อมยังตุ่มให้เต็มได้ (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2546, หน้า 80)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ การไม่ดูหมิ่นการทำดี หรือชั่ว ว่าน้อยหรือว่ามาก และคิดว่าบุญน้อย หรือบาปน้อยนั้นจะไม่ส่งผลอะไรกับเราได้ การคิดเช่นนี้เองคือ การดูหมิ่น บาป บุญที่ตนเองได้ทำ ยกตัวอย่าง หยดน้ำที่ตกลงจากฟ้าบ่อย ตกลงไปยังตุ่มที่เปิดฝาไว้กลางแจ้ง เมื่อหยดน้ำหยดลงเรื่อย ๆ ตุ่มนั้นก็เต็มได้เช่นกัน เหมือนการทำบุญ และการทำบาป เมื่อทำบ่อย ๆ ก็ส่งผลถึงเราได้เช่นกัน ดังนั้น เราจึงไม่ประมาทในทุก ๆ เรื่อง เพราะความประมาทเป็นทางแห่งความเสียหาย ได้ตั้งข้อความนี้ว่า

6.5.3 ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตายคนประมาทเหมือนคนตายแล้ว (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2546, หน้า 28)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับ ความประมาทในเรื่องต่าง เช่น เรื่องการดำเนินชีวิต ใช้ชีวิตอย่างไรไม่มีแบบแผน บุคคลที่ล้มเหลวในชีวิตคือคนที่ประมาทนั่นเอง ความประมาทจึงเป็นทางแห่งความเสื่อมและความตายได้ ส่วนคนที่ไม่ประมาท มีแบบแผนโดยนำธรรมไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิต เรียนรู้ทุกข์ เข้าใจเรื่องทุกข์ และสามารถจะอยู่กับทุกข์ได้ เขาจึงเชื่อว่าเป็นคนไม่ประมาทดังคำว่า ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย คนที่ประมาทเหมือนคนที่ตายแล้ว เมื่อรู้ว่าตัวเองเป็นคนประมาท ต่อมากลับตัวเองได้จึงเปรียบได้ว่าพ้นจากเมฆหมอกตั้งข้อความนี้ว่า

6.5.4 ประมาทแล้วในกาลก่อนภายหลังมากลับตัวได้ดุจดวงจันทร์ที่พ้นจากเมฆหมอก (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 67)

จากข้อความสื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับคนประมาทแล้วกลับเป็นคนไม่ประมาท เช่น แต่ก่อนเป็นคนที่มีความประมาทในการดำเนินชีวิต ใช้สอยทรัพย์อย่างสุรุ่ยสุร่าย ทรัพย์ที่หามาได้ก็ไม่พอ และก่อดินนี้ ภายหลังรู้ตัวเอง และกลับมาเป็นคนที่ยั่งยืนมากกว่าเดิม และใช้จ่ายอย่างประหยัด ชื้อในสิ่งที่ควรซื้อ ใช้ในสิ่งที่จำเป็นต้องใช้ ภายหลังก็เป็นคนไม่มีหนี้และมีเงินเก็บ ท่านเปรียบเทียบ การกลับตัวจากเป็นคนประมาทกลับเป็นคนไม่ประมาทเหมือนพระจันทร์ลอยออกจากเมฆหมอก

สารัตถะโลกุตตรธรรม

โลกุตตรธรรม หมายถึง หรือสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของโลก หรืออูตรภาพ เป็นภาวะที่หลุดพ้นแล้วจากโลกียะ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม ตัณหา ทิฏฐิ อวิชชาอีกต่อไป ส่วนทางธรรม ได้แก่ ธรรม 9 ประการซึ่งเรียกว่า นวโลกุตตรธรรม หรือ โลกุตตรธรรม 9 ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และ

นิพพาน 1 เป็นธรรมะระดับสูงที่ต้องใช้สติปัญญาและความเพียรเป็นอย่างมากในการปฏิบัติ มุ่งตรงไปยังการบำเพ็ญเพียรเพื่อ “กำจัดกิเลส” ซึ่งเป็นรากเหง้าของความทุกข์ (ราชบัณฑิตย-สถาน, 2554, หน้า 727)

ผู้วิจัยได้การศึกษาสารัตถะเกี่ยวกับแก่นเนื้อหาสาระตามโครงเนื้อหาที่ปรากฏ ที่เป็นโลกุตตระธรรม ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยที่ท่านมักยกตัวอย่างสถานการณ์ในชีวิตประจำวันแล้ว โยงเข้าสู่หลักพุทธธรรม หัวข้อธรรมะหรือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน พบสารัตถะที่เป็นแก่นในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยแบ่งแก่นเนื้อหาสาระตามโครงเนื้อหาที่ปรากฏ จำแนกได้ 5 ประการ ได้แก่ สารัตถะค่านิยมความหมายและผู้ออกทางปฏิบัติ สารัตถะลักษณะการบรรลุธรรม สารัตถะลักษณะของผู้บรรลุธรรม สารัตถะของธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว และสารัตถะของคุณวิเศษที่ได้จากการบรรลุธรรม มีรายละเอียดดังนี้

1. สารัตถะค่านิยมความหมายและผู้ออกทางปฏิบัติ

อริยโลกุตตระธรรม ธรรมอันสูงสุดอันประเสริฐ เป็นผลของการปฏิบัติธรรมตามมรรคมีองค์ 8 ซึ่งการปฏิบัติธรรมนั้นมีครูคือพระพุทธเจ้า ผู้ทรงค้นพบและได้ตรัสรู้ก่อน มาบอกสอนวิธีปฏิบัติไว้แล้ว ดังนั้นถือว่าการบรรลุธรรมนี้เป็นสมบัติของทุกคนได้เมื่อปฏิบัติธรรมถึงขั้นตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ดังข้อความว่า

1.1 อริยโลกุตตระธรรมเปรียบดั่งทรัพย์อันประจำตัวของทุกคน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2557, หน้า 59)

จากข้อความคำว่าอริยะ หมายถึง เจริญ ประเสริฐ ผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส บุคคลผู้บรรลุธรรมวิเศษ มีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 516) โลกุตระธรรม หมายถึง ธรรมอันไม่ใช่วิสัยของโลก สภาวะพ้นโลกมี 9 มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 ดังนั้น คำว่า อริยะโลกุตระธรรม หมายถึง การบรรลุธรรมในทางพระพุทธศาสนาในขั้นพระอรหันต์ คือเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลสแล้ว ดังนั้น อริยะโลกุตระธรรม ถือว่าเป็นทรัพย์ที่ทุกคนสามารถปฏิบัติเพื่อให้บรรลุได้ตามอริยมรรคมีองค์ 8 โดยมีครูคือพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง ตั้งใจปฏิบัติตามที่พระองค์ทรงได้สอนไว้ ดังนั้นจึงเปรียบพระพุทธเจ้าเป็นผู้ออกทางให้ เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ ดังข้อความว่า

1.2 พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะ หรือบอกทางให้ เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2546, หน้า 7)

จากข้อความ พระพุทธเจ้าเริ่มจากการเข้าชายพระนามว่าลิตถัตตะเสดีจออกผนวชเมื่อ 29 พรรษา แสวงหาโมกขธรรม คือ ธรรมนำสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลส (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 325) อยู่ 6 พรรษา จึงสามารถตรัสรู้ธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงค้นพบวิธีปฏิบัติเพื่อให้ถึงจุดสูงสุดในพระศาสนา คือการหมดสิ้นกิเลสอาสวะ เข้าสู่พระนิพพาน คือ การดับกิเลสและกองทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 166) เมื่อพระองค์ทรงค้นพบแล้ว พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ ได้โปรดนำวิธีหรือทางไปสู่การหมดสิ้นกิเลสไว้แก่ผู้ปฏิบัติตามบอกทางให้เป็นเหมือนมดคุเทศก์ทำให้ผู้คนสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดในศาสนาพุทธคือพระนิพพาน พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างมาก ทำหน้าช่วยเหลือ แนะนำสรรพสัตว์อย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงเปรียบพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ทำได้เพื่อผู้อื่นได้เต็มที่ ดังข้อความว่า

1.3 ผู้ที่ทำได้เพื่อผู้อื่นได้เต็มที่เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าท่านจะอยู่ที่ไหนก็ได้ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537, หน้า 41)

จากข้อความแสดงถึงการทำหน้าที่โดยสมบูรณ์ของพระพุทธเจ้าทรงแสวงหาธรรม 6 ปี แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก ผู้ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ อยู่ 45 ปี มีทั้งผู้บรรลุธรรมตามพระพุทธองค์ และผู้ไม่บรรลุธรรมก็มี แล้วแต่บุญกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้ พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ช่วยแนะนำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นสังสารวัฏได้ สรรพสัตว์ก็มีเมตตาต่อพระองค์ พระพุทธเจ้าจะเสด็จไปที่แห่งไหนใด จะประทับ ณ สถานที่ใด พระองค์ก็ประทับอยู่ได้ ไม่มีเรื่องติดขัด หรือทำให้งานเผยแผ่ของพระองค์ไม่สำเร็จเลย บุคคลที่ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างเต็มใจและเต็มที่โดยไม่หวังผลตอบแทน มีความสุขใจเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าท่านจะอยู่ที่ไหนก็ได้ ท่านอิมเต็มบริบูรณ์ในตัวแล้ว ไปที่ไหนใครก็รัก

2. สารัตถะลักษณะการบรรลุธรรม

ผู้ที่การกำจัดกิเลส อาสวะ หรือมารและเสนามารได้นั้น คือผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจนบรรลุธรรมแล้ว จึงเปรียบลักษณะผู้ที่บรรลุธรรมเป็นเหมือนบัวแม่เกิดในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ ดังข้อความว่า

2.1 อาสวะเหล่านั้น เราจะได้แล้ว เปรียบเหมือนดอกบัวเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ แต่ตั้งอยู่พ้นน้ำ ไม่ถูกน้ำฉาบติด ฉนั้นใด เราก็ก่เกิดฉนั้นนั้นเหมือนกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555, หน้า 63)

จากข้อความการละอาสวะทั้งหลายให้หมดไปได้ หมายถึงการบรรลุธรรมขั้นสูง คำว่า อาสวะ ในที่นี้ คือ 1) กามาสวะ อาสวะ คือ กาม 2) ภวาสวะ อาสวะ คือ ภพ 3) อวิชชาสวะ อาสวะ คือ อวิชชา และ 4) ทิฏฐิสวะ อาสวะ คือ ทิฏฐิ อาสวะเหล่านี้ ผู้บรรลุพระอรหันต์ละได้

หมดแล้ว หมดสิ้นกิเลสแล้ว ไม่มีการเกิดขึ้นได้อีกต่อไป เปรียบเหมือนดอกบัว เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ แต่ตั้งอยู่พ้นน้ำ ไม่ถูกน้ำฉาบติด พระพุทธเจ้าก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 552) พระองค์ทรงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายแล้ว ไม่ถูกอาสวะครอบงำแล้วตั้งข้อความว่า

2.2 บรรลุความหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ทุกข์ ลอยเหนือโลกธรรม (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, หน้า 48)

จากข้อความข้างต้น หมายถึง การบรรลุพระอรหันต์ หมดสิ้นกิเลสอาสวะ พระพุทธเจ้าตรัสให้ระลึกอยู่เสมอ ในเรื่องว่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถเหมือนกัน มีสติเท่าเทียมกัน มีความสามารถที่อาจฝึกหรือพัฒนาให้บริบูรณ์ได้สามารถหยั่งรู้สังขารธรรม บรรลุความหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ทุกข์ ลอยเหนือโลกธรรมได้ คำว่าโลกธรรมหมายถึง ธรรมที่มีประจำโลก ครอบงำสัตว์ให้เป็นไปตาม ได้แก่ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นิมนทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 352) มีพระพุทธองค์เป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นครูที่ดีในการบำเพ็ญตนเพื่อให้บรรลุธรรม นำมาสู่แนวทางการปฏิบัติเพื่อถึงเป้าหมาย การขัดอาสวะเครื่องเศร้าได้เหมือนแสงพระอาทิตย์ส่องแสงทั่วท้องฟ้าตั้งข้อความว่า

2.3 ขจัดมารและเสนาเสียได้ตั้งตะวันส่องฟ้าทอแสงจ้าอยู่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 97)

ผลของการบรรลุธรรม คือ การกำจัดมารและเสนามารให้หมดไปได้ คำว่ามารในที่นี้หมายถึง มาร 5 (สิ่งที่ฆ่าบุคคลให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุ ผลสำเร็จอันดีงาม–the Evil One; the Tempter; the Destroyer) ได้แก่

2.3.1 กิเลสมาร (มาร คือ กิเลส กิเลสเป็นมารเพราะเป็นตัวกำจัดและขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต–the Mara of defilement)

2.3.2 ชนธมาร (มาร คือ เบญจขันธ์ ขันธ์ 5 เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจจัยปรุงแต่ง มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ไม่มั่นคงทนนาน เป็นภาระในการบริหาร ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไปเพราะชราพยาธิเป็นต้น ล้วนรอนโอกาสมิให้บุคคลทำกิจหน้าที่ หรือบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มปรารถนา อย่างแรง อาจถึงกับพรากโอกาสนั้นโดยสิ้นเชิง–the Mara of the aggregates)

2.3.3 อภิสังขารมาร (มาร คือ อภิสังขาร อภิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา เป็นต้น ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังขารทุกข์–the Mara of Karma–formations)

2.3.4 เทวปุตตมาร (มาร คือ เทพบุตร เทพยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดแห่งชั้นกามาวจรคนหนึ่งชื่อว่ามาร เพราะเป็นนิมิตแห่งความขัดข้อง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักให้ห้วงพะวงในกามสุขไม่หาญ เสียดสละออกไปบำเพ็ญคุณความดียิ่งใหญ่ได้—the Mara as deity)

2.3.5 มัจจุมาร (มาร คือ ความตาย ความตายเป็นมาร เพราะเป็นตัวการตัดโอกาส ที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย—the Mara as death) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 318)

คำว่า เสนามาร หมายถึง กิเลสอาสวะที่เป็นเครื่องเกื้อหนุนมาร ผู้ที่บรรลุธรรมและกำจัดมารและเสนามารได้นั้น เหมือนตั้งตระวันส่องฟ้าทอแสงจ้าอยู่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 462)

3. สารัตถะด้านลักษณะของผู้บรรลุธรรม

การปฏิบัติตนหรือ ลักษณะของผู้พัฒนาตนเองถึงขั้นสูงสุดแล้ว หรือผู้บรรลุธรรมแล้วนั้น จะไม่มีความยึดมั่นถือมั่น จะไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสอาสวะต่าง ๆ เปรียบเหมือนใบบัว แม้เกิดในน้ำแต่ไม่เปื้อนน้ำดังข้อความต่อไปนี้

3.1 ความคร่ำครวญและความตระหนี่ ไม่ติดอยู่ในมุนีนั่นเหมือน หยาดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2534, หน้า 159)

จากข้อความท่านเจ้าคุณพระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นำข้อความจากพระไตรปิฎกมาอธิบายขยายความเรื่องเกี่ยวกับผู้ละกิเลสได้แล้ว คือ มุนี คำว่า มุนี ท่านเรียกว่า โมนะ แปลว่า ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและต้นเหตุจตุตทายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี

มุนีละความอาศัยด้วยอำนาจต้นเหตุได้แล้ว สลัดทั้งความอาศัยด้วยอำนาจทิวาได้แล้ว ไม่อาศัย ภาพปัจจุบัน ไม่อาศัยรูปที่เห็นเสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งแล้ว มุนีไม่อาศัย คือ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ติดใจแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้วหลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมทั้งปวงแล้ว มีใจเป็นอิสระ (จากความอาศัย) อยู่รวมความว่า มุนีไม่อาศัยในสิ่งทั้งปวง เหมือนหยาดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว บัวแม้เกิดในน้ำ แต่ใบมีลักษณะไม่ติดน้ำ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, หน้า 160) ไม่เปื้อนด้วยน้ำดังนั้นคนที่พัฒนาตนไปจนถึงมีปัญญาสูงสุดตรัสรู้แล้วเหมือนดอกบัวเกิดในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ ดังข้อความต่อไปนี้

3.2 คนที่พัฒนาตนไปจนถึงมีปัญญาสูงสุดตรัสรู้แล้ว หมดสิ้นกิเลส เกิดในโลก อยู่ในโลกแต่ไม่ติดโลกเหมือนดอกบัวเกิดในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), 2544, หน้า 45)

คำว่า “คน” ที่พัฒนาตนไปจนถึงมีปัญญาสูงสุดตรัสรู้แล้ว หมดสิ้นกิเลส หมายถึง การบรรลุธรรมขั้นสูงสุดคือพระอรหันต์ หมายถึง ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลขั้นสูงสุดได้บรรลุอรหันต์ผล เมื่อได้พัฒนาตนไปจนถึงมีปัญญาสูงสุดตรัสรู้แล้ว อยู่ในโลกแต่ไม่ติดโลกเหมือนดอกบัวเกิดในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 233) พระอรหันต์แยกความหมายได้ 5 ประเภท

พระอรหันต์ประเภทที่ 1 มี 2 ความหมาย คือ สุขวิปัสสก พระผู้เจริญด้วยวิปัสณา ล้วนสำเร็จพระอรหันต์ ไม่ได้ทรงคุณวิเศษอย่างอื่นอีก เช่น ไม่ได้สมาบัติ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 453) และพระสมณยานิก ผู้มีสมณะเป็นยาน หมายถึง ผู้เจริญสมณธรรมฐาน จนได้ฌานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 398)

พระอรหันต์ประเภทที่ 1 มี 4 ความหมาย คือ สุขวิปัสสก พระदेविषชะ ผู้ได้วิชา 3 วิชา หมายถึง (ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ—the Threefold Knowledge) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ ระลึกชาติได้—reminiscence of past lives) จุตูปปาตญาณ (ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า ทิพพจักขุญาณ (knowledge of the decease and rebirth of beings; clairvoyance) และอาสวักขยญาณ (ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ ความตรัสรู้—knowledge of the destruction of mental intoxication) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 366)

พระฉัพพัญญูะ ผู้ได้อภิญญา 6 อภิญญา ประกอบด้วย อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เช่น นรมิตกายคนเดียวให้เป็นหลายคนได้ ทิพโอสถ คือ หูทิพย์ เจโตปริยญาณ คือ ญาณที่สามารถรู้ใจคนอื่นได้ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้ ทิพพจักขุ คือ ตาทิพย์ หรือจตุปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้อาสวกิเลสให้สิ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 500)

พระปฏิสัมภิตปตตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภิตา 4 คือ ความสามารถพิเศษในการสั่งสอนคนอื่น ได้แก่ อัตถปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ เห็นข้อธรรมใดก็สามารถอธิบายขยายความออกไปได้โดยพิสดาร ธัมมปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในธรรม สามารถสรุปข้อความได้อย่างกระชับเก็บความสำคัญได้หมด นิมุตติปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในนิมุตติ คือ แตกฉาน

เรื่องภาษาทุกภาษาทั้งภาษาของมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ มีไหวพริบปฏิภาณดี สามารถอธิบายแก้ปัญหาลเฉพาะหน้าได้ดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 197, หน้า 500)

พระอรหันต์ประเภทที่ 3 มี 5 ความหมาย คือ พระปัญญาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา หมายถึงพระอรหันต์ที่สำเร็จด้วยการบำเพ็ญวิปัสสนาโดยไม่ได้อรุปรสมาบัติมาก่อน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 233) พระอุภโตภาควิมุต ผู้หลุดพ้นทั้ง 2 ส่วน คือ พระอรหันต์บำเพ็ญสมณะมาเป็นอย่างมากจนได้สมบัติ 8 แล้ว จึงใช้สมณะเป็นฐานบำเพ็ญวิปัสสนาต่อไปก่อน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 573) พระเตวิชชะ ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา 3 พระฉัพภิญญะ ผู้ถึงพร้อมด้วยอภิญญา 6 และพระปฏิสัมภิตปปัตตะ ผู้ถึงพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา 4 มนุษย์พัฒนาดีแล้ว จะรู้จักหน้าที่ของตนเองโดยไม่ต้องมีใครเตือน บอกกล่าว เหมือนผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า จนถึงการบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล แล้วจะรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยตนเองดังข้อความว่า

3.3 มนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมายเป็นเรื่องของสิ่งหมายรู้ร่วมกัน สำหรับที่จะได้ปฏิบัติถูกต้องว่า จะดำเนินชีวิตกันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร และจะดำเนินกิจการร่วมกันอย่างไร เหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย แต่ท่านไม่รู้สึกรู้สึกเห็นเรื่องบังคับ ไม่ต้องฝืนใจ เพราะเข้าใจเหตุผล (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2538, หน้า 29)

การทำหน้าที่ของมนุษย์ที่พัฒนาดีแล้ว ที่เป็นบัณฑิตแล้วหรือผู้ที่ได้ฝึกมาเป็นอย่างดีแล้ว จะรู้จักหน้าที่ รู้จักเคารพกติกาของสังคม รู้จักปฏิบัติถูกต้องร่วมกัน จะรู้จักหน้าที่ตัวเองหมดโดยไม่ต้องมีคนคอยบอกท่านเปรียบเทียบกับพระอรหันต์ ผู้ที่ได้ที่พัฒนาดนไปจนถึงมีปัญญาสูงสุดตรัสรู้แล้ว หมดสิ้นกิเลสแล้ว แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย ท่านก็ได้ฝืนใจทำ ท่านทำเพราะเข้าใจเหตุผลทุกอย่างแล้ว ท่านมีสติในการดำเนินชีวิตทุกขณะจิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, หน้า 233) มีความชำนาญในการใช้สติ รู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ทุกเวลาเปรียบเหมือนขุนกระบี่ผู้ชำนาญในเพลงดาบ ดังข้อความต่อไปนี้

3.4 พัฒนาดนแล้ว ก็จะเป็นทอนความยึดมั่นในตัวตนจึงทำให้มีความทุกข์น้อยลง เหมือนคนฟันดาบที่รู้เข้าใจเพลงอาวุธอย่างแคล่วคล่องจัดเจนมั่นใจ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2544, หน้า 37)

เมื่อผู้ที่พัฒนาตนเองได้แล้ว ผู้ฝึกดีแล้ว หรือผู้ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจนบรรลุธรรมแล้ว การยึดมั่น ยึดมั่นก็จะลดน้อยลง จะหมดไปโดยอัตโนมัติเข้าใจเรื่องธรรมชาติ เรียนรู้และอยู่กับธรรมชาติ เราก็จะอยู่กับธรรมชาติ หรือธรรมได้โดยอัตโนมัติ

เปรียบเหมือนขุนกระบี่ที่ใช้วิชากระบี่ได้อย่างคล่องแคล่ว เพราะการที่ได้ฝึกมาแล้วเป็นอย่างดี เมื่อถึงเวลาใช้งานก็จะงานได้อย่างชำนาญแคล่วคล่องจัดเจนมั่นใจในความสามารถของตน

4. สาระตถะด้านธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว

ท่านเจ้าคุณสมเด็จพะพุฒโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นำข้อความจากพระไตรปิฎก มาอธิบายขยายความเรื่องเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธเจ้าทรงมนสิการปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลม และปฏิโลมเมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโททิพุกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบล อูรุเวลา ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559, หน้า 152) มีข้อความดังนี้

“มนสิการปฏิจจสมุปบาทคือการนั่งขัดสมาธิโดยไม่ลุกขึ้นเลยตลอด 7 เสวยวิมุตติ สุขอยู่ พิจารณาโดยถ้วนถี่ ใส่ใจโดยถ้วนถี่ พิจารณาตลอดปฐมยามแห่งราตรีโดยแยกกาย ในปฏิจจสมุปบาทได้แก่การอาศัยกันและกันเกิดขึ้นของสรรพสิ่งหรือการที่สรรพสิ่งอิงอาศัยซึ่งกันและกัน สิ่งต่าง ๆ จึงเกิดมีขึ้น ส่วนคำว่า “อิทัปปัจจยตา” หมายถึงกฎว่าด้วยเหตุผลสากลที่ว่า เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ หลักปฏิจจสมุปบาทหรือ อิทัปปัจจยตานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงกระบวนการของชีวิตมนุษย์ไว้ทั้งกระบวนการเกิดและกระบวนการดับไว้ คือ

ปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลม (เพราะมีสิ่งหนึ่ง อีกสิ่งหนึ่งจึงมี)

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อูปาทานจึงมี

เพราะอูปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อูปายาสจึงมีกองทุกข์ ทั้งหมดนี้มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้ปฏิจจสมุปบาทโดยปฏิโลม อนึ่งเพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสจึงดับ

กองทุกข์ทั้งหมดนี้มีการดับด้วยอาการอย่างนี้พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า “...เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนามาเสียได้ดุจอาทิตย์กำจัดเสียมีดส่องฟ้าให้สว่างเจิดจ้า...” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, หน้า 4-6)

5. สารัตถะด้านคุณวิเศษที่ได้จากการบรรลุธรรม

พระพุทธองค์ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์บ่อยครั้งด้วยเหตุผลต่าง ๆ หลาย ประการ เช่น เพื่อรักษาศรัทธาของทายก (หรือผู้ทำทาน) และเพื่อขจัดความสงสัยของเหล่าเทวดา ที่มีต่อความสามารถพิเศษของพระพุทธองค์ นอกจากนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ เพื่อนำไปสู่การสอนธรรมะ ทั้งยังทรงแสดงเพื่อข่มเดียดริยที่สอนในสิ่งผิด เพื่อให้กลับใจมาเป็นสัมมาทิฐิ อย่างไรก็ตาม จะต้องเน้นว่า ปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการเจริญกรรมฐาน ไม่สามารถปลดเปลื้องกิเลสที่ร้อยรัดได้เด็ดขาด อีกทั้งมิใช่จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา อิทธิปาฏิหาริย์นั้น ไม่มีคุณค่าในตนเอง เป็นเพียงเครื่องมือหรือวิถีที่นำไปให้เข้าถึงสิ่งที่มีค่า มากกว่านั้น คือ พระนิพพาน ทำไมสาวกแสดงแสดงฤทธิ์ถึงผิดพระวินัย (นฤมล มารคแมน, 2563, 157) พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบพระอริยสาวกที่แสดงฤทธิ์เป็นดังหญิงโง่ของสงวนเพื่อได้รางวัลดังข้อความว่า

การแสดงฤทธิ์นั้น เหมือนสตรีที่ย่อมเผยของสงวนเพื่อเห็นแก่จะได้เงิน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542, หน้า 45)

โดยสรุปวัตถุประสงค์หลักของพระพุทธองค์ในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์นั้น เพื่อที่จะปลดเปลื้อง สรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของพระองค์เอง แต่การแสดงฤทธิ์ของพระสาวกเป็นเหมือนแสดงเพื่อรางวัลแก่ตนเองดังนั้นพระพุทธเจ้าทรงห้ามพระสาวกแสดงฤทธิ์โดยเรื่องมีพระปิณฑโฆลการทวาชะเป็นต้นบัญญัติการแสดงห้ามอิทธิปาฏิหาริย์ พระผู้มีพระภาค

พุทธเจ้าทรงติเตียน การกระทำของภราทวาชะไม่เหมาะ ไม่สม ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะและทรงยกตัวอย่างว่า การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นธรรมอันยอดเยี่ยมของมนุษย์ แก่พวกคฤหัสถ์ เพราะเหตุแห่งบาตร เหมือนกับมาตุคาม คือพวกผู้หญิงแสดงของลับเพราะอยากได้รางวัล ทรงมีรับสั่งกะภิกษุทั้งหลาย ห้ามพระสาวกแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ รูปใดแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ต้องอาบัติทุกกฏ” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2564, หน้า 13-14)

โดยสรุป กล่าวได้ว่าสารัตถะอุปลักขณัมในทัศนะในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มี 2 ระดับ คือ สารัตถะโลกิยะ และสารัตถะโลกุตระ

สารัตถะโลกิยะเป็นสารัตถธรรมอันเป็นวิสัยของโลก มีรายละเอียดมากที่สุด ได้แก่ ชั้นที่ 5 ที่ยังมีอสังขทั้งหมด เกี่ยวกับโลก ยังอยู่ในภพ 3 จัดอยู่ในประเภทกามารูปาวจร มีแก่นเนื้อหาสาระ 6 ประการ ได้แก่ สารัตถะครอบครัว สารัตถะการศึกษา สารัตถะคุณภาพชีวิต สารัตถะการปฏิบัติธรรม สารัตถะการบริหารจิต และสารัตถะพระพุทธศาสนา

สารัตถะครอบครัวเน้นว่าสถาบันครอบครัวมีบทบาทหน้าที่สำคัญมากในการพัฒนา ลูกให้เป็นคนดีมีสุขภาพที่แข็งแรงเป็นผู้ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติต่อไปในอนาคต สารัตถะการศึกษา เน้นที่บทบาทและหน้าที่ของครู ลักษณะการศึกษาที่ขาดคุณภาพ และลักษณะการศึกษาที่ประสบความสำเร็จ สารัตถะการพัฒนาคุณภาพชีวิต เน้นการให้อาหารชีวิต การเก็บเล็กผสมน้อย ผูกเป็นคนอดทน ผูกการเป็นคนไม่หลงผิด การผูกเป็นคนมีวินัย การพัฒนา ด้านปัญญา ลักษณะของคนมีปัญญา และการรู้สัจธรรมด้วยปัญญา สารัตถะการปฏิบัติธรรม มุ่งเรื่องการปฏิบัติธรรมกับผลจากการปฏิบัติสมาธิ สารัตถะการบริหารจิต เริ่มตั้งแต่ความเปรียบ ของจิต ต่อด้วยลักษณะของจิต การพัฒนาจิต ลักษณะของจิตที่ถูกกิเลสครอบงำ และผลจากการผูกจิต และสารัตถะพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยกุญแจไขไปสู่โลกแห่งธรรม ความหมายเปรียบคณะสงฆ์ กฎหมายคณะสงฆ์และพระวินัย การทำหน้าที่ของคณะสงฆ์ และหน้าที่ของ พุทธศาสนิกชน

สารัตถะโลกุตระธรรม เป็นสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของโลกหรืออูตรภาพ เป็นภาวะที่หลุดพ้นแล้วจากโลกิยะ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม ตัณหา ทิฏฐิ และอวิชชาทั้งปวง ในวรรณกรรมของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีอุปลักขณัมในทัศนะ 5 สารัตถะ ได้แก่ สารัตถะค่านิยมความหมายและผู้บอกทางปฏิบัติ สารัตถะลักษณะการบรรลุมรรค สารัตถะลักษณะของผู้บรรลุมรรค สารัตถะของธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว และสารัตถะของคุณวิเศษที่ได้จากการบรรลุมรรค

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาวิจัยเรื่องการประกอบสร้างอุปลักษณ์โนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร แล้วนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ มีระเบียบขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยประกอบด้วยข้อมูลในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื้อหาสำคัญในบทสรุปมี 3 ประเด็น ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยกำหนดไว้มุ่งศึกษาอุปลักษณ์โนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) 2 ประการ คือ ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ และสารัตถะอุปลักษณ์โนทัศน์ ดังนั้นผลการวิจัยจึงสรุปได้ 2 ประการ ดังนี้

1. ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบอุปลักษณ์โนทัศน์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีกลวิธีประกอบสร้างความเปรียบอุปลักษณ์โนทัศน์ 2 ระดับ คือ โลกียะธรรม และโลกุตระธรรมได้ดังนี้

ระดับโลกียะธรรมเป็นการประกอบสร้างความเปรียบอุปลักษณ์โนทัศน์ที่มีลักษณะความหมายเกี่ยวกับความเป็นอยู่ ความเป็นไปของธรรมชาติ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก ได้แก่ ชั้นที่ 5 ที่ยังมีอสังขะทั้งหมด เรื่องราวของชาวโลก ยังอยู่ในภพ 3 จัดอยู่ในประเภทกามารูปาวจร จำแนกได้ 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มความเปรียบประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ สัตว์ และเทวดา กลุ่มความเปรียบประเภทธรรมชาติ คือ พืช ปราศกฏการณ์ธรรมชาติ น้ำ ไฟ และแผ่นดิน กลุ่มความเปรียบประเภทอาคารสถานที่ เกี่ยวกับสถานที่เกี่ยวกับน้ำ อาคาร ถนน และอ่างเก็บน้ำ กลุ่มความเปรียบประเภทเครื่องใช้ ประกอบด้วย ภาชนะต่าง ๆ และทรัพย์สิน กลุ่มความเปรียบประเภทธรรมะ ได้แก่ ข้อความอันเป็นที่รู้และเข้าใจกันดีว่าหมายถึงอะไร เมื่อเอ่ยถึงแล้วสามารถเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ก็สามารถนำมาใช้เป็นอุปมาได้ และกลุ่มความเปรียบประเภทข้อความ คือ ข้อความที่มีเนื้อความทั้งสั้นและยาว ซึ่งยกขึ้นมาเปรียบกับข้อความที่กำลังเอ่ยถึงหรืออุปไมย

ระดับโลกุตตรธรรมเป็นความเปรียบเกี่ยวกับลักษณะการบรรลุธรรม อยู่เหนือวิสัยของโลก หรืออุตรภาพ เป็นสิ่งอจินไตย เป็นภาวะที่หลุดพ้นแล้วจากโลกียะ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม ตัณหา ทิฐิ อวิชชาอีกต่อไป จำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสิ่งมีชีวิต ได้แก่ คน สัตว์ รวมถึงเทวดา พรหม ยักษ์ และอมนุษย์ทุกประเภท และกลุ่มธรรมชาติ ได้แก่ น้ำ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

2. สาระตถะอุปลักขณมโนทัศน์

ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีอุปลักขณมโนทัศน์ มี 2 สาระตถะ คือ สาระตถะโลกียะ และสาระตถะโลกุตระ

สาระตถะโลกียะเป็นสาระตถะธรรมอันเป็นวิสัยของโลก มีรายละเอียดมากที่สุด ได้แก่ ชั้น 5 ที่ยังมีอาสวะทั้งหมด เกี่ยวกับโลก ยังอยู่ในภพ 3 จัดอยู่ในประเภทกามารูปาวจร มีแก่นเนื้อหาสาระ 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสาระตถะครอบครัวเน้นว่าสถาบันครอบครัวมีบทบาทหน้าที่สำคัญมากในการพัฒนาลูกให้เป็นคนดีมีสุขภาพที่แข็งแรงเป็นผู้ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติต่อไปในอนาคต กลุ่มสาระตถะการศึกษา เน้นที่บทบาทและหน้าที่ของครู ลักษณะการศึกษาที่ขาดคุณภาพ และลักษณะการศึกษาที่ประสบความสำเร็จ กลุ่มสาระตถะการพัฒนาคุณภาพชีวิต เน้นการให้อาหารชีวิต การเก็บเล็กผสมน้อย ฝึกเป็นคนอดทน ฝึกการเป็นคนไม่หลงผิด การฝึกเป็นคนมีวินัย การพัฒนาด้านปัญญา ลักษณะของคนมีปัญญา และการรู้สัจธรรมด้วยปัญญา กลุ่มสาระตถะการปฏิบัติธรรม มุ่งเรื่องการปฏิบัติธรรมกับผลจากการปฏิบัติสมาธิ กลุ่มสาระตถะการบริหารจิต เริ่มตั้งแต่ความเปรียบของจิต ต่อด้วยลักษณะของจิต การพัฒนาจิต ลักษณะของจิต ที่ถูกกิเลสครอบงำ และผลจากการฝึกจิต และกลุ่มสาระตถะพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยกฎอภัย ไชโยไปสู่โลกแห่งธรรม ความหมายเปรียบคณะสงฆ์ กฎหมายคณะสงฆ์และพระวินัย การทำหน้าที่ของคณะสงฆ์ และหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน

สาระตถะโลกุตระธรรม เป็นสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของโลกหรืออุตรภาพ เป็นภาวะที่หลุดพ้นแล้วจากโลกียะ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม ตัณหา ทิฐิ และอวิชชาทั้งปวง มีอุปลักขณมโนทัศน์ 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสาระตถะค่านิยมความหมายและผู้ออกทางปฏิบัติ กลุ่มสาระตถะลักษณะการบรรลุธรรม กลุ่มสาระตถะลักษณะของผู้บรรลุธรรม กลุ่มสาระตถะของธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว และกลุ่มสาระตถะของคุณวิเศษที่ได้จากการบรรลุธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านมีวิธีให้ศึกษาและเข้าใจหลักธรรมที่เป็นระดับโลกียะธรรม และโลกุตระธรรมได้โดยง่าย โดยวิธีการเปรียบเทียบหรือลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบ โดยยกหลักธรรมเปรียบเทียบกับสิ่งหนึ่ง เหมือนกับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งง่ายต่อ

การเข้าใจ ในวรรณกรรมของท่านที่ได้ศึกษาในระดับโลกิยะธรรม แบ่งวิธีการเปรียบเทียบเป็นประเภทอันได้แก่ อุปมาประเภทสิ่งมีชีวิต ประเภทธรรมชาติ ประเภทอาคารสถานที่ ประเภทสิ่งของเครื่องใช้ ประเภทธรรมะ ประเภทข้อความ โดยมีลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทที่มากเป็นอันดับ 1 และ 2 คือ อุปมาประเภทสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ สัตว์ และเทวดา และอุปมาประเภทธรรมชาติ เกี่ยวกับพืช ปราภฏการณ์ทางธรรมชาติ น้ำ ไฟ และแผ่นดิน ในระดับโลกุตตระธรรม มีอุปมาประเภทสิ่งมีชีวิต และประเภทธรรมชาติ

ลักษณะการประกอบสร้างความเปรียบเทียบประเภทที่พบมากเป็นอันดับ 1 และ 2 คือ อุปมาประเภทสิ่งมีชีวิต ปราภฏทั้งหมด 8 อุปมาและอุปมาประเภทธรรมชาติ 9 อุปมา โดยแนวคิดการแบ่งกลุ่มประเภท คำอุปมาตามโครงสร้างความหมายที่ปรากฏ สอดคล้องกับแนวคิดของพระบวร ปวโรหม (มูลอาษา) (2560) ได้ศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในคัมภีร์มิลินทปัญหาตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน และแนวคิดของสิริมา เชียงเซาว์ไว (2556) ศึกษาที่มาของมโนอุปลักษณ์ธรรมะในปาฐกถาธรรมของพุทธทาสภิกขุ

จากข้อมูลทำให้เห็นได้ว่าท่านเจ้าคุณมีลีลาการเขียนหนังสือใช้คำเปรียบเทียบประเภทสิ่งมีชีวิตมากที่สุด และรองลงมาคือประเภทธรรมชาติ โดยใช้คำเชื่อมประกอบสร้างความเปรียบเทียบคำว่า “เหมือน” มากเป็นอันดับ 1 และคำว่า “เปรียบเหมือน” เหตุผลที่ท่านนำอุปมาประเภทสิ่งมีชีวิต และประเภทสัตว์ มาใช้เปรียบเทียบเพื่อให้ผู้ศึกษาได้เห็นภาพชัดเจนได้ง่าย เพราะสัตว์ และธรรมชาติก็อยู่รอบตัวเรา ทำให้เห็นภาพชัดเจนในการเปรียบเทียบ ท่านเขียนต้องการสื่อความหมายของคำสอนไปยังผู้อ่าน และทำให้ให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพขึ้นในใจ ข้อความบางที่ไม่จำเป็นต้องเขียนแบบตรง ๆ แต่มีเจตนาให้มีประสิทธิผลต่อความเข้าใจและความรู้สึกยิ่งขึ้นกว่าการใช้ถ้อยคำบอกเล่าตามธรรมดา แต่ผู้ฟังต้องตีความเพื่อเข้าใจความหมายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยแนวคิดการประกอบสร้างความเปรียบเทียบนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของสมัคร บุราวาศ (2520) แนวคิดที่ว่าด้วยอุปมาของพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2560) และแนวคิดความหมายหลักและความหมายเปรียบเทียบของสุริยา รัตนกุล (2555)

เห็นได้ว่า สารัตถะอุปลักษณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ทั้งที่เป็นโลกิยะ และโลกุตตระ เป็นข้อความให้ความรู้ และสอดแทรกข้อคิดคติธรรมเอาไว้ด้วย เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ทำให้ผู้รับฟัง คิดตามอย่างมีเหตุผล เกิดปัญญา เกิดจิตภาพขึ้นในใจได้ สามารถนำหลักจริยธรรมมาประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุขดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

สารัตถะจากวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ทั้งทางด้านโลกิยะธรรม และโลกุตตระธรรม มีหลักธรรม

คำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์ด้านต่าง ๆ สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน พบในหลายลักษณะ ตามแก่นเนื้อหาสาระที่ปรากฏ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความรู้สัจธรรมในระดับโลกิยะธรรม มีสาระด้านต่าง ๆ อันได้แก่ สัจธรรมด้านสถาบันครอบครัว ด้านการศึกษา ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต การปฏิบัติธรรม ด้านการบริหารจิต และด้านพระพุทธศาสนา โดยที่ท่านได้ให้ความรู้สัจธรรมด้านสถาบันครอบครัวว่า พ่อแม่มีบทบาทและหน้าที่ เลี้ยงดูบุตรธิดาให้เติบโต และทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อลูก ๆ ในด้านการศึกษา ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาในด้านการศึกษาโดยพูดถึง ความสำคัญในความเป็นครู มีหน้าที่บทบาทในการสอน ให้แนวทางให้กับลูกศิษย์ ทำเป็นตัวอย่าง สอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี สอนให้รู้ ทำให้เป็น เด็กจะได้เป็นคนดี และเป็นคนเก่ง ในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับ การพัฒนาคุณภาพของตัวเอง สังคม ถ้าทุกคนเป็นคนดี สังคมก็จะดีตามมาด้วย ในด้านการปฏิบัติธรรม ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการปรับประยุกต์นำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงในการดำเนินชีวิต ในการทำงาน และให้เกิดประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน ในด้านการบริหารจิต ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา การบำรุงรักษาจิตให้เข้มแข็งผ่องใสบริสุทธิ์ รู้เท่าทันในอารมณ์ปัจจุบัน รู้ลักษณะของจิต ในด้านการพระพุทธศาสนา ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาสถาบันพระสงฆ์ โดยการสนับสนุน ส่งเสริมการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ อันได้แก่หน้าที่ในการศึกษาพระธรรมวินัย และการปฏิบัติธรรม และชาวพุทธ ต้องมีศรัทธาแน่นแฟ้นใจในพระรัตนตรัย โดยสมบูรณ์ ไม่ประมาทในการทำบุญเป็นต้น

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความรู้สัจธรรมในระดับโลกิยะธรรม มีสาระด้านต่าง ๆ อันได้แก่สัจธรรมด้านความหมายและผู้บอกทางปฏิบัติธรรม ด้านลักษณะการบรรลุมรรคธรรม ด้านลักษณะของผู้บรรลุมรรคธรรม ด้านธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว ด้านคุณวิเศษที่ได้จากการบรรลุมรรคธรรม โดยที่ท่านได้ให้ความรู้สัจธรรมด้านความหมายและผู้บอกทางปฏิบัติว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกวิธีปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 อันนำไปสู่แห่งการบรรลุ โลกุตระธรรม ด้านลักษณะการบรรลุมรรคธรรม ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการบรรลุมรรคธรรม เมื่อปฏิบัติตามปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 แล้วจนถึงการบรรลุมรรคธรรม ก็เลสอาสวะก็จะสิ้นไปด้วย ผู้บรรลุมรรคมีลักษณะไร้กิเลส ไม่ติดโลก เหมือนใบบัวไม่ติดน้ำ รู้หน้าที่ปฏิบัติ ไม่ยึดมั่นถือมั่น ด้านธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธเจ้าทรงมนสิการปฏิจจสมุปปาทโดยอนุโลมและปฏิโลมอยู่ ณ ควางตันโทศิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา นั่งขัดสมาธิโดยไม่ลุกขึ้นเลยตลอด 7 วัน ด้านคุณวิเศษที่ได้จากการบรรลุมรรคธรรม ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับ พระพุทธเจ้าทรงห้ามการแสดงฤทธิ์ โดยให้เหตุผลว่า อิทธิปาฏิหาริย์นั้น ไม่มีคุณค่าในตนเอง เป็นเพียงเครื่องมือหรือวิถีที่

นำไปให้เข้าถึงสิ่งที่มีค่า มากกว่านั้นคือพระนิพพาน ห้ามพระสาวกแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ รูปใดแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต้องอาบัติทุก

จะเห็นได้ว่าสารัตถะในด้านต่าง ๆ ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ล้วนแต่มีคุณค่าและสร้างประโยชน์เป็นอย่างยิ่งให้กับสังคมไทย สามารถนำธรรมไปปรับประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวัน นำความรู้มาพัฒนาชีวิตตนเองและสังคมเพื่อให้เกิดความสุข ความสุขความเจริญ ที่ยั่งยืนต่อไปในชีวิตและในอนาคตข้างหน้า สอดคล้องกับงานวิจัยของกาญจนา ดันโพธิ์ (2556) ได้ศึกษาถึงสารัตถะในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” พบว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หรือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นำเสนอสารัตถะที่น่าสนใจ คือ สารัตถะที่เกี่ยวกับการปรับประยุกต์ใช้พุทธธรรมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านการดำเนินชีวิต ด้านปัญญา ด้านการเมืองการปกครอง และด้านการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

1.1 นำตัวอย่างข้อความอุปถัมภ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไปปรับประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ธรรม

1.2 นำความรู้สารัตถะอุปถัมภ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไปปลูกฝังให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อให้เป็นคนดี ปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. ข้อเสนอแนะสำหรับโครงการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการวิจัยการประกอบสร้างมโนทัศน์อุปถัมภ์ในวรรณกรรมเรื่องอื่น

2.2 ควรทำการศึกษากลวิธีการประกอบสร้างด้านการใช้ภาษา สำนวนภาษา หรือโวหารต่าง ๆ ในวรรณกรรมปัจจุบันประเภทวรรณกรรมเชิงพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา ต้นโพธิ์. (2559). **กลวิธีการใช้ภาษาในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2562). **พระไตรปิฎกศึกษา** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จันทิมา อังคพณิชกิจ. (2561). **การวิเคราะห์ข้อความ** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจตน์ ตันตวิณิชชานนท์. (2559). **การปลุกฝังจริยธรรมในเยาวชนตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). **วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิดและการนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนภณ สมหวัง. (2559). **ทรรคนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน**. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง รปม., มหาวิทยาลัยศรีปทุม, กรุงเทพฯ.
- นฤมล มารคแมน. (2560). อิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า Buddha's Miracles. **วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์**, 36(2), 157-172.
- ปิยภรณ์ อบแพทย์. (2552). **อุปลักษณะเกี่ยวกับชีวิตในหนังสือธรรมะ**. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- พระครูโกวิทสุตาภรณ์ โพธิ์ทอง. (2560). กระบวนการและกลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมกับการพัฒนาเชิงพื้นที่ในจังหวัดพิษณุโลก. **วารสารบทความทางวิชาการวารสาร สันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. 5(ฉบับพิเศษ), 755-765.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2530). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2531ก). **กรณีสันติอโศก**. กรุงเทพฯ: สุภา.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2531ข). **รักษาใจยามป่วยไข้**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2532ก). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลมลคีมทอง.

- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). (2532ข). **เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์** (พิมพ์ครั้งที่ 5).
กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). (2534). **ไตรลักษณ์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนา** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ช่อระกา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2555). **อุปมาสาธกในเทศนา**. กรุงเทพฯ: ช่อระกา.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2536). **ของขวัญแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2537ก). **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2537ข). **ชีวิตที่สมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2537ค). **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2537ง). **ภัยแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2537จ). **อมฤตพจนานา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2537ฉ). **พุทธศาสน์กับชาติไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2538ก). **คนไทยหลงทางหรือไร**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2538ข). **วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539ก). **ตามทางพุทธกิจ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539ข). **นานาทัศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539ค). **สมาธิ ต้นสู่สุขภาพจิต และปัญญาหยั่งรู้**.
กรุงเทพฯ: ศยาม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2540ก). **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2540ข). **สัมมาสมาธิแบบพุทธ**. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2541ก). **ทำคู่มือชีวิต**. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2541ข). **ทำอย่างไรจะให้หายโกรธ**. กรุงเทพฯ: ฐาน
ปกรณ์.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2541ค). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ก). **กรณีธรรมกาย (ฉบับขยาย)**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
พุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ข). **กรณีธรรมกาย (ฉบับขยาย-เพิ่มเติม)**.
กรุงเทพฯ: สหธรรมมิก.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ค). **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่** (พิมพ์
ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ง). **การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์**. กรุงเทพฯ:
ผลิธิ์ม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542จ). **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น**. กรุงเทพฯ:
ชมรมรวมใจเพื่อธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ฉ). **คติธรรมคำคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ช). **บุญ บารมีที่จะกู้แผ่นดินไทย**. กรุงเทพฯ:
สหธรรมมิก.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ซ). **พุทธธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มหาวิทยา
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542ฌ). **สัมมาสมาธิ สมาธิแบบพุทธ**. กรุงเทพฯ:
ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2543ก). **คนไทยกับป่าไม้**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2543ข). **บุญ บารมีที่จะกู้แผ่นดินไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์
ลักษณ์.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2543ค). **พุทธศาสน์กับการแนะแนว**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
พุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2544ก). **จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร (พุทธศาสนากับ
การพัฒนามนุษย์)**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2544ข). **พัฒนาตน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2545). **การศึกษาฉบับง่าย**. กรุงเทพฯ: โรงเรียนอนุบาลหมื่นน้อยและโรงเรียนทอสี.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546ก). **กระแสธรรมกระแสไท**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546ข). **ความมั่นคงทางจิตใจ**. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546ค). **พุทธธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546ง). **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพฯ: วองอโตโมบิล.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546จ). **ภูมิธรรมชาวพุทธภูมิ**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระบวร ปวรธมฺโมติ. (2560). ศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ในคัมภีร์มิลินทปัญหาตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน. **วารสาร มจร.มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์**. 3(2), 115–130.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2547ก). **จาริกบุญ จาริกกรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2547). **วิธีแห่งปราชญ์ ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2547ข). **สัมมาสมาธิแบบพุทธ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2548ก). **วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2548ข). **ศึกษา ฝึกฝน พัฒนาตนให้สูงสุด** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2549ก). **ครองเรือน ครองรัก จักเลิศแท้ ด้วยครองธรรม**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2549ข). **สาระสำคัญของพุทธธรรมอริยสัจ 4**. กรุงเทพฯ: โอเอ็นจี.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2550ก). **การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2550ข). **ความรุนแรง เกิดจากความอ่อนแอ และ**

เมื่อวินัยไม่มี เสรีภาพก็หายไป (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2550ค). **คู่มือชีวิต**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2550ง). **จักรโตชบตันยุคไอที**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2550จ). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2550ฉ). **วิธีสู่สันติภาพ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2550ช). **ศิลปศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2551ก). **จักรโต ชบตันยุคไอที** (พิมพ์ครั้งที่ 3).

กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2551ข). **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**. (พิมพ์ครั้งที่ 86).

กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2551ค). **พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู**. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2551ง). **รำเรียง สดใส สู่ความเกษมศานต์**.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2551จ). **ศิลปศาสตร์แนวพุทธ** (พิมพ์ครั้งที่ 5).

กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2553). **เหนือสามัญวิสัย: อธิปาทิหารีย์-เทวดา**.

กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2554ก). **ความสุข ทุกแง่ทุกมุม**. กรุงเทพฯ: กรีน-

ปัญญาญาณ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2554ข). **มองวิสาขบูชาหยังถึงอารยธรรมโลก**.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2554ค). **วิธีสู่สันติธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2555ก). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2555ข). **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิบรรจงสมิท
และสำนักสหปฏิบัติ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2556ก). **ร่ำรวย ยิ่งใหญ่ เลื่อนลอย หรือเพื่อ
อะไร**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2556ข). **พุทธวิธีในการสอน** (พิมพ์ครั้งที่ 3).
กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2556ค). **โพชฌงค์พุทธวิธีเสริมสุขภาพ**. กรุงเทพฯ:
พิมพ์สวย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2557ก). **ของขวัญแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2557ข). **อมฤตพจนานา**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2558ก). **การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน**.
กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2558ข). **ของขวัญแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ: สุภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2559ก). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวล
ศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1)** (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2559ข). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวล
ศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1)** (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2559ค). **สถานการณ์พระพุทธศาสนาทวนกระแส
ไสยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2559ง). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่
46). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2560ก). **จาริกบุญ จาริกธรรม**. กรุงเทพฯ:
พลีธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2560ข). **ดุลยภาพสาระแห่งสุขภาพและความ
สมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2560ค). **สมาธิฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้
และสมาธิแบบพุทธ**. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2561). **โพชฌงค์: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: บ้านคุณเล็ก.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). (2560). **วิธีเทศนา** (พิมพ์ครั้งที่ 3). นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พัทธา สายหู. (2559). **กลไกของสังคม** (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัชนิญญา กลิ่นน้ำหอม. (2551). **อุปนิสัยที่นักการเมืองใช้: การศึกษาตามแนว อรรถศาสตร์ ปรัชญาและวัจนปฏิบัติศาสตร์**. วิทยานิพนธ์ อ.ด., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546) **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมี บุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2553). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2560). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วรวรรณ เพ็ชรกิจ. (2551). **การศึกษาอุปนิสัยเกี่ยวกับโรคมะเร็งในภาษาไทยตามแนว ปรัชญาศาสตร์และวัจนปฏิบัติศาสตร์**. วิทยานิพนธ์ อ.ด., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- วิเชียร ชานบุตรบุณทริก. (2535). **พุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วุฒินันท์ แก้วจันทร์เกตุ. (2555). กิเลส: การศึกษาอุปนิสัยเชิงมโนทัศน์ในภาษาไทย. **วารสาร มนุษยศาสตร์**. 19(2), 24-41.

- ศรีวรา ผาสุขตี. (2558). อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ “ชีวิต” ในภาษารัสเซียตามแนวภาษาศาสตร์ปริ
 ชาน. **วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์**. 34(2), 85–96.
- สมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). **ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงหาประชาธิปไตย
 ไม่เจอ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- สมัคร บุรารวาศ. (2520). **ปัญญาวิวัฒน์**. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สิริมา เชียงเซาว์ไว. (2556). **อุปลักษณะเกี่ยวกับธรรมในปาฐกถาธรรมของพุทธทาสภิกขุ**.
 วิทยานิพนธ์ อ.ด., มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- สุภาพร มากแจ้ง. (2535). **กวีนิพนธ์ไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุรเชษฐ์ พิษิตพงศ์เผ่า. (2553). **อุปลักษณะชีวิตในหนังสือแนะนำการดำเนินชีวิต: การศึกษา
 ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับมโนทัศน์**. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สุริยา รัตนกุล. (2555). **อรรถศาสตร์เบื้องต้น** (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษา
 และวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เสน่ห์ แดงทอง. (2542). **ภาพอนาคตทางการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในทศวรรษ
 หน้า: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านคลองตัน**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม., มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร, นครปฐม.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2541). **ภาษาศาสตร์สังคม** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- อุษา พฤทธิชัยบุญ. (2544). **การศึกษาอุปลักษณะเรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนว
 อรรถศาสตร์ปริชาน**. ศึกษาด้วยตนเอง ศศ.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 กรุงเทพฯ.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก แบบบันทึกข้อมูลการประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตค้น

แบบบันทึกข้อมูลการประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตค้น

เพื่อการวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตค้นในวรรณกรรม

ของสมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)”

โดย พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุขโสม)

นิสิตหลักสูตร ศศ.ต. (ภาษาไทย) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ส่วนต้นของแบบบันทึกข้อมูล

แหล่งที่มาของข้อมูล

1. นามสมณศักดิ์.....
2. ปีที่พิมพ์..... ชื่อเรื่อง.....

ส่วนรายละเอียดของข้อมูลที่บันทึก

- การประกอบสร้างความเปรียบโลกียธรรม
- การประกอบสร้างความเปรียบโลกุตตรธรรม

ข้อความลำดับที่.....หน้า.....รายละเอียดข้อความ.....
.....
.....

ข้อความลำดับที่.....หน้า.....รายละเอียดข้อความ.....
.....
.....

ข้อความลำดับที่.....หน้า.....รายละเอียดข้อความ.....
.....
.....

ข้อความลำดับที่.....หน้า.....รายละเอียดข้อความ.....
.....
.....

ภาคผนวก ข แบบบันทึกข้อมูลสารัตถะอุปลักษณะมโนทัศน์

แบบบันทึกข้อมูลสารัตถะอุปลักษณะมโนทัศน์

เพื่อการวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างอุปลักษณะมโนทัศน์ในวรรณกรรม

ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)”

โดย พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุตโสภ)

นิสิตหลักสูตร ศศ.ต. (ภาษาไทย) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ส่วนต้นของแบบบันทึกข้อมูล

แหล่งที่มาของข้อมูล

1. นามสมณศักดิ์.....
2. ปีที่พิมพ์.....ชื่อเรื่อง.....

ส่วนรายละเอียดของข้อมูลที่บันทึก

- สารัตถะโลเกียธรรม
- สารัตถะกุตตรธรรม

ข้อความลำดับที่.....หน้า.....รายละเอียดข้อความ.....
.....
.....

กลุ่มสารัตถะ.....อื่น ๆ

ข้อความลำดับที่.....หน้า.....รายละเอียดข้อความ.....
.....
.....

กลุ่มสารัตถะ.....อื่น ๆ

ข้อความลำดับที่.....หน้า.....รายละเอียดข้อความ.....
.....
.....

กลุ่มสารัตถะ.....อื่น ๆ

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	พระครูปริยัติกิตติวิมล (บุญชู สุตโสสม)
วัน เดือน ปี เกิด	25 ตุลาคม 2502
ที่อยู่ปัจจุบัน	155 หมู่ที่ 7 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ 50220
ที่ทำงานปัจจุบัน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
ประสบการณ์การทำงาน	
พ.ศ. 2560	อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. 2557	ครู โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
	อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. 2539	ครู โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2554	ศศ.ม. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. 2538	ศน.บ. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตล้านนา, จังหวัดเชียงใหม่

ผลงานตีพิมพ์

ที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์

พระครูปริยัติกิตติวิมล (กิตฺติสาโร), วรวรรธน ศรียาภักย์. (2564). การประกอบสร้าง
อุปถัมภ์ในทัศนะในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.
ปยุตฺโต). **วารสารจุฬานาครทรรณ**, 8(3), 15-28.

พระครูปริยัติกิตติวิมล (กิตฺติสาโร), วรวรรธน ศรียาภักย์. (อยู่ระหว่างการเผยแพร่).
สารัตถะของอุปถัมภ์ในทัศนะในวรรณกรรมพุทธธรรมของสมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการ
แห่งแปซิฟิก สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 7(3).

ผลงานตีพิมพ์อื่น ๆ “-”

